

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**ĞANİM KADDÛRÎ EL-HAMED VE KUR'ÂN
İLİMLERİNE DAİR ÇALIŞMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Qusai Talal Abdullah BA WAZİR

BURSA / 2018

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**ĞANİM KADDÛRÎ EL-HAMED VE KUR'ÂN
İLİMLERİNE DAİR ÇALIŞMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Qusai Talal Abdullah BA WAZİR

DANIŞMAN

Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN

BURSA / 2018

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 701423090 numaralı Qusai Talal Abdullah BA WAZİR'in hazırladığı "ĞÂNİM KADDÛRÎ EL-HAMED VE KUR'ÂN İLİMLERİNE DAİR ÇALIŞMALARI" konulu Yüksek Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 30.11.2018... günü 14.00-15.30... saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezininbaşarılı..... (başarılı/başarısız) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

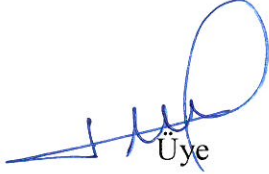
Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN

Bursa Uludağ Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

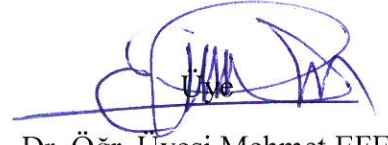

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ULUDAŞ

Uşak Üniversitesi

İslamî İlimler Fakültesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet EFE

Bursa Uludağ Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

...30./11./2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 12/11/2018

Tez Başlığı / Konusu: ĞANİM KADDÛRÎ EL-HAMED VE KUR'ÂN İLİMLERİNE DAİR ÇALIŞMALARI

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 212 sayfalık kısmına ilişkin, 12/11/2018 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

12/11/2018

Adı Soyadı: Qusai Talal Abudullah Ba Wazir
Öğrenci No: 701423090
Anabilim Dalı: TEMEL İSLM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
Programı: TEZLİ / YÜKSEK LİSANS
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN

YEMİN METNİ

Yüksek Lisan tezi olarak sunduğum “ĞANİM KADDÛRÎ EL-HAMED VE KUR’ÂN İLİMLERİNE DAİR ÇALIŞMALARI” başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

12/11/2018

Adı Soyadı: Qusai Talal Abdullah Ba Wazir
Öğrenci No: 701423090
Anabilim Dalı: TEMEL İSLM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
Programı: TEZLİ YÜKSEK LİSANS
Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Qusai BA WAZİR
Üniversite	: Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı	: Tefsir Bilim Dalı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: XVI + 193
Mezuniyet Tarihi	:/...../2018
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN

ĞANİM KADDÛRÎ EL-HAMED VE KUR'ÂN İLİMLERİNE DAİR ÇALIŞMALARI

Bu yüksek lisans tezi, Kur'ân İlimlerinin çeşitlerinde katkısı olan çağdaş âlimlerinden Ğânim Kadûrî el-Hamed'in hayatı ve çalışmaları üzerine yapılan bir araştırmadır. Müellifimiz 1950 yılında Irak'ın kuzey tarafında bulunan Tikrît şehrinde dünyaya gelmiş, Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde lisansı, Mısır'daki Daru'l-Ulûm Fakültesinde yüksek lisansı ve Bağdat Üniversitesinde Doktora öğretimini tamamlamıştır. Halen kuzey Irak'ta yaşamaktadır. Tecvîd ve Resmü'l-Mushaf başta olmak üzere, müellifimizin Kur'an ilimleri alanında birçok çalışması vardır. Toplamda 28 telif, 33 tahkik kitabı ve 70 civarında makalesi bulunmaktadır. Onun Tecvîd ve Resmü'l-Mushaf'a dair görüşleri çalışmamızın ikinci ve üçüncü bölümünde ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Ğânim el-Hamed, Kur'ân-ı Kerîm, Tecvîd ilmi, Ses bilimi, Kıraat, Resmü'l-Mushaf, Kur'ân İlimleri, Irak.

ABSTRACT

Name and Surname	: Qusai BA WAZIR
University	: Bursa Uludag University
Institution	: Social Science Institution
Field	: Basic Islamic Studies
Branch	: Tafsir
Degree Awarded	: Master
Page Number	: XVI + 193
Degree Date	: / / 2018
Supervisor	: Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN

GHANEM KADDOURI AL-HAMAD AND HIS CONTRIBUTION TO HOLY QUR'AN STUDIES

This master's degree thesis is a research on the life and works of Ghanem Kaddouri Al-Hamad, one of the contemporary scholars who contributed to the several of the Qur'anic studies. He was born in 1950 in Tikrit-Iraq. He got / graduated from the Faculty of Arts - Mosul University in 1971. After that, he joined the Faculty of Dar Al-Ulum in Egypt and gained his master's degree in 1976, and then he obtained his Ph.D. from Baghdad University in 1982. He is still lives in north of Iraq. He has many studies in the field of Qur'anic studies, especially Tajweed and Orthography of Qur'an. Totally, he has 61 published books, about 70 articles, and many other unpublished books. His Opinions about Tajweed and Orthography of Qur'an had been discussed in details in the second and third parts of our study.

Keywords:

Ghanem Al-Hamad, Qur'an, Tajweed, Phonetic Studies, Qiraat, Orthography of Qur'an, Qur'anic studies, Iraq.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm Yüce Allah'ın kelimidir. O, bütün yaratıklardan üstün olduğu gibi onun kelamı da tüm kelimelerden daha üstündür. Bu noktadan hareketle, bu aziz kelamla meşgul olmak, uğraşmak, onu öğrenmek ve öğretmek en faziletli ve şerefli meşguliyettir. Öte yandan âimler, her toplumun en önemli sınıfıdır. Onlar arasında Kur'ân bilginlerinin önemli bir yeri vardır.

Âlimlerin hayatına vakıf olmak, vermiş oldukları hizmetleri ortaya koymak, ilmî çalışmalarını tanıtmak ve bilimsel görüşlerini tespit etmek, ilmî çalışmalar arasında önemli yere sahiptir.

Kur'ân Kerîm ile ilgilenen ve önde gelen çağdaş âlimlerden Iraklı Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Kur'ân ilimleri ve özellikle Tecvîd ve Resmü'l-Mushaf ilimlerine vermiş olduğu muazzam hizmetler ve ortaya koymuş olduğu yeni fikirler ve görüşlerden dolayı muasır âlimler arasında otorite olmuştur. Ben de bu Yüksek Lisans çalışmamda, Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in hayatını, eserlerini ve bazı önemli görüşlerini tanıtmaya çalıştım.

Tezin konusunu belirleme aşamasında Ğânim el-Hamed'in hakkında genişçe bilgi toplamaya çalıştım. Onunla ilgili araştırmalar yaptım. Toplanan bilgiyle bir tez yazılabilir neticesini aldıktan sonra konuyu belirleyip danışman hocam Abdurrahman Çetin'in yardımıyla tezin planını çizdim.

Tez önerisi kabul edilince Ğânim el-Hamed ile irtibat kurmaya çalıştım. Ancak Irak'taki yaşam koşullarının zorluğundan dolayı ona ulaşmak için uzun zamana ihtiyaç duydum. Ğânim Kaddûrî Hamed ile iletişime geçtikten sonra kendisi tez konusu olduğunu öğrenince memnun oldu ve kendisinden bir yardım istendiğinde yardımcı olacağını dile getirdi. Söz verdiği gibi de tezin tüm aşamalarında fazlasıyla yardımcı oldu. Ayrıca onunla İstanbul'da 05.11.2017 tarihinde görüşme imkânım oldu.

Ğânim Kaddûrî Hamed bana söylediğine göre, daha önce kendisiyle ilgili iki öğrenci yüksek lisans tezini hazırlamaya çalışıyorlardı. Fakat kendisiyle irtibata geçerek onunla ilgili bir araştırmada bulduklarını haber verdikten sonra onlarla iletişimi kaybetti ve onların bitirip bitirmediklerinden haberi yoktu. Söz konusu öğrenciler, biri Sudanlı diğeri de Iraklı idi. Onlardan biri Ğânim el-Hamed'in Tecvîd ilmine dair çalışmalarını

incelemeye çalışırken diğler öğrenci de Ğânim el-Hamed'in Resmü'l-Mushaf ilmindeki çalışmalarını araştırıyordu.

İlk başta tezi, Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in Hayatı, Çalışmaları ve Görüşleri olarak üç bölümden oluşturmuştum. Daha sonra bölümler arasında dengesizlik oluşacağı neticesine vardım. Bu sebeple, tez bölümleri, Ğânim el-Hamed'in hayatı, Tecvîd ilmindeki çalışmaları, Resmü'l-Mushaf ilmindeki çalışmaları ve Kur'ân ilimlerine dair çalışmaları ve diğler çalışmaları diye dört bölüme dönüştürdüm.

Böylece tez önsöz ve giriş'den sonra dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında konunun önemi, araştırırken takip ettiğim metot ve kullandığım kaynaklar hakkında bilgi verdim.

Tezin ilk bölümünde; Ğânim Kaddûrî Hamed'in hayatını ele aldım Kendisi muasır bir yazar olduğu için onun yaşadığı asır hakkında bilgi vermekte fayda görmedim. Bu nedenle Ğânim el-Hamed'in ismi ve nisbelerini, hayatını, hocalarını, yolculuklarını, yaptığı görevleri, ilmî şahsiyetini ve ilmî çalışmalarının sadece isimlerini arz etmeye geçtim.

İkinci bölümde; Kur'an İlimlerinden Tecvîd ilmi hakkında kısaca bilgi verildikten sonra kitapları, tahkik ettiği eserler ve makaleleri olarak müellifimiz el-Hamed'in Tecvîd ilmine dair çalışmaları detaylıca tanıtılıp Tecvîd ilmindeki önemli görüşleri üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölüm; Ğânim Kaddûrî Hamed'in yine Kur'an ilimlerinden olan Resmü'l-Mushaf ilmindeki çalışmaları ve görüşleri için ayrılmıştır. Burada da müellifin çalışmaları ele alınmadan önce Resmü'l-Mushaf ilmi ile ilgili genel bilgiler arz edilmiştir.

Dördüncü bölüm ise; Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in Tecvid ve Resmü'l-Mushaf haricindeki Kur'ân ilimlerindeki çalışmalarına ve diğler kitaplarına tahsis edilmiştir. Bu bölümde Ğânim Kaddûrî Hamed'in Tecvîd ve Resmü'l-Mushaf ilimlerine tabi olmayan çalışmaları incelenmiştir. Bu bölüm de ayrıca müellifin Kur'ân İlimlerindeki çalışmaları ve diğler çalışmaları olarak iki ana kısımdan oluşmaktadır.

Müellifimizin çalışmalarının ağırlık yönü dikkate alınarak çalışmamız bu şekilde tasnif edilmiştir.

Tezin konusunu seçmek sürecinde yardım etmesi, Yüksek lisans ders döneminde anlayışlı olması ve ayrıca kendisinden her zaman istifade etmeme müsaade eden, üç yıldır yardımından da cömertliğinden de beni mahrum bırakmayan ve tezin tüm ayrıntılarında izi olan Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN danışman hocama şükranlarımı sunarak kendisine her daima dua edip teşekkür ettiğimi belirtmek istiyorum. Gerçekten o olmasaydı bu tez bu aşamaya gelmezdi. Allah, kendisinden razı olsun ona iyilik versin.

Ayrıca tez konusu olan Ğânim Kaddûrî Hamed üstadımız, tüm tezin aşamalarında bana her türlü yardımı esirgemediği için memnuniyetimi ifade ederek kendisine saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Bundan başka, bana Kur'ân Kerimin Kıraatlarını öğreten muhterem hocalarıma ve ayrıca Hadis, Fıkıh, Akaid ve diğer İslâm ilimleri hocalarımdan sağ olanlara şükranlarımı sunar, vefat etmiş olanlara da Yüce Allah'tan rahmet diler, onları cennette Peygamber Efendimize komşu eylesin diye niyaz ederim.

Bursa 2018

Qusai BAWAZİR

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	x
KISALTMALAR.....	xviii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ĞÂNİM KADDÛRÎ EL-HAMED'İN HAYATI

I. İSMİ VE NİSBELERİ.....	3
II. HAYATI.....	3
III. HOCALARI.....	14
IV. YOLCULUKLARI.....	18
V. YAPTIĞI GÖREVLER.....	25
VI. İLMÎ ŞAHSİYETİ.....	26
VII. İLMÎ ÇALIŞMALARI.....	27
A. TECVÎD İLMÎ VE SES BİLİMİ İLMİNE DAİR ÇALIŞMALARI:.....	27
a. Telif Kitapları.....	27
b. Tahkik Ettiği Eserler.....	27
c. Makaleleri.....	29
B. RESMÛ'L-MUSHAF VE ARAP YAZISI İLİMLERİNE DAİR KİTAPLARI.....	29
a. Telif Kitapları.....	29
b. Tahkik Ettiği Eserler.....	30
c. Makaleleri.....	31
C. KUR'ÂN İLİMLERİNE DAİR ÇALIŞMALARI.....	32
a. Telif Kitapları.....	32
b. Tahkik Ettiği Eserler.....	32
c. Makaleleri.....	33

D. DİĞER ÇALIŞMALARI	34
a. Telif Eserleri	34
b. Tahkik Ettiği Eser	34
c. Makaleleri	34

İKİNCİ BÖLÜM

ĞÂNİM KADDÛRÎ EL-HAMED'İN

TECVÎD İLMİNE DAİR ÇALIŞMALARI

I. TECVÎD İLMİ	36
II. ĞÂNİM KADDÛRÎ HAMED'İN TECVÎD VE SES BİLİMİNE DAİR ÇALIŞMALARI	39
A. EI-HAMED'İN TELİF KİTAPLARI	39
1. ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd	39
2. İlmu't-Tecvîd; Dirâsâtün Savtiyye Müyessare	44
3. Abhâs fi İlmi't-Tecvîd	48
4. el-Madhal İlä İlmi'l-Asvâti'l-Arabiyye	49
5. Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye	50
6. el-Müyesser fi İlmi't-Tecvîd.....	52
7. eş-Şerhu'l-Vecîz ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye	54
8. Abhâs Cedîde fi İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd.....	54
9. Ehemmiyetü İlmi'l-Asvâti'l-Lügaviyye fi Dirâseti İlmi't-Tecvîd	56
B. EI-HAMED'İN TAHKİK ETTİĞİ ESERLER	58
1. Kasîdetü Ebî Müzâhim el-Hakânî fi Hüsn-i Edâi'l-Kurân	58
2. et-Tenbîh ala'l-Lahni'l-Celî ve'l-Lahni'l-Hafî.....	59
3. et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd.....	61
4. ed-Dürrü'l-Mersûf fi Vesfi Mahârici'l-Hurûf	62
5. Beyanü'l-Uyûb elletî Yecibü En Yetecennebühâ'l-Kurrâ	64
6. et-Tahdîd fi'l-İtkân ve't-Tecvîd	65
7. İhtilâfü'l-Kurrâ fi'l-Lâmi ve'n-Nûn.....	67
8. el-Mûdîh fi't-Tecvîd	69
9. et-Temhîd fi Ma'rifeti't-Tecvîd.....	70
10. Kitâbü'l-Elifât ve Ma'rifeti Usûliha.....	72

11.	el-Fark Beyne'd-Dâd ve'z-Zâ fi Kitâbillâhi Azze ve Celle	73
12.	Nüzhâtü'l-Müşteğilîn fi Ahkemi'n-Nûni's-Sâkineti ve't-Tenvîn	75
13.	Tühfetu't-Tâlibîn fi Tecvîdi Kelami Rabbi'l-Âlemîn	76
14.	Kitâbün fi Tecvîdi'l-Kırâ'a ve Mehârici'l-Hurûf	77
15.	el-Mukaddime fimâ Yecibu Alâ Kâr i'il-Kur'âni en Ya'leme	79
C. EL-HAMED'İN MAKALELERİ		80
1.	İlmü't-Tecvîd: Neş'atühü ve Ma'âlimühü'l-Ûlâ	80
2.	et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd: Bahsün fi'l-Müellif.....	81
3.	el-Lahnü'l-Hafî fi'd-Dersi's-Savtî'l-Arabî.....	81
4.	Kadiyyatü'd-Dâdi fi'l- Arabiyye.....	81
5.	Menâhicü Kütübi Ta'limi't-Tilâve.....	81
6.	İhfâ'ü'n-Nûn, Hakikatühü's-Savtiyye ve'Tarîkatü Edâ'ihî Lede'l-Kurrâ'i'l-Mu'âsırîn	82
7.	İhfâ'ü'l-Mîm fi'n-Nutki'l-Arabî.....	82
8.	Tecdîdü't-Tecvîd fi Dav'i'd-Dersi's-Savtiyyi'l-Hadîs	82
9.	Fikretü's-Savti's-Sâzec ve Eseruha fi'd-Dersi's-Savtî el-Arabî	83
10.	Tekrîru'r-Râ fi Mezhabi Ehli'l-Edâ	83
11.	İlmü't-Tecvîd Kable Kitâbi'r-Ri'âye ve kitabı't-Tahtîd.....	83
12.	Vichetü Nezar Cedîde fi Mahârici'l-Esvâtî's-Sitte	83
13.	İstihdâm Sûretü Âleti'n-Nutk fi Ta'lîmi Kavâidi't-Tilâve	84
14.	Mahâricü Hurûfî'l-Arabiyye: Adedüha ve Tertibüha, Beyne'd-Dersi'l-Kadîm ve'd-Dersi'l-Hadîs.....	84

III. ĞÂNİM KADDÛRÎ el-HAMED'İN BU ALANDAKİ ESERLERİ

ÜZERİNDE GENEL BİR DEĞERLENDİRME	84
A. OBJEKTİF OLMASI	85
B. YENİLİK NİTELİĞİNDE OLMASI.....	86
C. ESKİ KAYNAKLARIN KULLANILMASI	87
D. TECVÎD İLMİ İLE SES BİLİMİ ARASINDA İRTİBAT KURMASI.....	87
E. KOLAY YÖNTEM İLE NET VE AÇIK İFADE KULLANMASI	87
F. KONULARI AYNEN YA DA KISMEN TEKRAR ETMESİ	88
IV. ĞÂNİM KADDÛRÎ HAMED'İN TECVÎD'E DAİR GÖRÜŞLERİ	88
A. TECVÎD İLMİNİN GÜNCELLEŞTİRİLMESİNE DAVET ETMESİ.....	88

B. HARFLERİN MAHREÇLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞÜ.....	91
C. LÂM, NÛN VE RÂ HARFLERİNİN MAHRECİ	94
D. DÂD MESELESİ.....	94
E. HEMZE, TÂ VE KAF HARFLERİNİN HEMS HARFLERİNDEN OLMASI.....	97
F. TENVÎN VE SAKİN NÛN'UN İHFÂSI.....	98
G. DEĞİŞİK TERİMLER KULLANMASI	98
H. SES ÜRETİMİ (عملية إنتاج الأصوات).....	98
I. HEMS VE CEHR SIFATLARININ TARİFİ	99

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ĞÂNİM KADDÛRÎ EL-HAMED'İN RESMÛ'L-MUSHAF VE ARAP YAZISI İLİMLERİNDEKİ ÇALIŞMALARI

I. RESMÛ'L-MUSHAF İLMİNİN TANIMI VE ÖNEMİ.....	101
II. ĞÂNİM KADDÛRÎ HAMED'İN RESMÛ'L-MUSHAF VE ARAP YAZISI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI.....	104
A. EL-HAMED'İN TELİF KİTAPLARI	105
1. Resmü'l-Mushaf: Dirâsetün Lüğaviyye Târihiyye.....	105
2. İlmü'l-Kitâbeti'l-Arabiyye	107
3. Zavâhir Kitâbiyye fi Mesâhif Mahtûta.....	108
4. el-Müyesser fi İlm-i Resmi'l-Mushaf Ve Zabtıhi.....	109
5. Mesâil fi'r-Resmi'l Mushaf ve'n-Nutk	111
6. Cühûdü'l- Mekkî b. Ebi-Tâlib fi Resmi'l-Mushaf	112
7. İlmü'n-Nakt ve's-Şekl et'Târih ve'l-Usûl	114
8. Abhâs fi Resmi'l-Mushaf ve Zabtıh	115
9. İlmü'l-Mesâhif; Mecmü'atü Abhâs.....	117
B. EL-HAMED'İN TAHKİK ETTİĞİ ESERLER.....	118
1. Avrâk Gayr-i Menşûre min Kitabi'l-Muhkem	118
2. Kitâbü'l-Bedî' fi Ma'rifeti Mâ Rüsime fi Mushafı Osmân	119
3. el-Câmi' Limâ Yühtâcü İleyhî Min Resmi'l-Mushaf.....	121
4. Kitâbü'l-Hat.....	122
5. el-Muhtasar fi Mersûmi'l-Mushafı'l-Kerîm.....	124

6.	el-Beyân fî Hattı Mushaf-ı Osmân.....	126
7.	Kitâbü'l-Hicâ' fî Resmî'l-Mushaf	127
8.	Hattu'l-Mesâhif.....	128
9.	Nesrû'l-Mürcân fî Resmî Nazmî'l-Kur'an	130
10.	Kitâbü'n-Nakt ve's-Şekl.....	131
11.	el-Muhkem fî İlmi Naktî'l-Mesâhif.....	131
C. EL-HAMED'İN MAKALELERİ		133
1.	Zâhîretü'l-İ'râb fî Dav'i Resmî'l-Mushaf	133
2.	Muvâzenetün Beyne Resmî'l-Mushaf Ve'n-Nükûşî'l-Arabîyyetî'l-Kadîme.....	133
3.	Kitâbü'r-Reddî Alâ Men Hâlefe Mushafî Osmân.	133
4.	Tıbâ'atü'l-Mushaf fî'l-İrak	134
5.	el-Mushafü's-Şerîf fî'l-Asrî'r-Râşidî.....	134
6.	Resmü'l-Mushaf, Hasâ'isühü ve Tevcihühü fî Tefsîr et-Tahrîr ve't-Tenvîr li Muhammed et-Tahrî İbn Âşûr.	134
7.	en-Naktü ve's-Şeklü Dirâsetün Muvâzenetün Beyne'l-Masâdir ve'l-Mesâhif.....	134
8.	Muvâzenetün Beyne'z-Zabt fî'r-Resmî'l-Mushafî ve'r-Resmî'l-İmlâî ..	135
9.	Cuhûdü'l-Ümmeh fî Resmî'l-Kur'ânî'l-Kerîm	135
10.	el-Mesâhifü'l-Mahtûta: Tarifün Biha Ve Beyan Kımetihe't-Tarihiyye ve'l-İlmiyye ve'l-Fenniyye	135
11.	Resmü Fevâtihi's-Süver ve Ru'ûsî'l-Ây ve'l-Eczâ' fî'l-Mushafî's-Şerîf.	135
12.	Ebû Hafs el-Hazzâz ve'Cühûduhü fî Resmî'l-Mushaf.....	136
13.	Kitâbü Nesrî'l-Mürcân fî Resmî Nazmî'l-Kur'an li Muhammed b. Ğavs en-Nâitî el-Erkâtî; Ta'rîfün Bihi ve'Beyanü Ehemmiyetih.....	136
14.	Mürâca'atü Aded Mine'n-Nezariyyâtî'l-Muta'allika bi'Resmî'l-Mushaf fî Dav'i İlmi'l-Hutûtî'l-Kadîmeh	136
15.	Mushaf el-Mühallisî'l-Mahtût sene H.353.	136
16.	Cühûd Mekkî İbn Ebî Tâlib fî Resmî'l-Mushaf	137
17.	Mezâhibü'l-Ulemâ fî Takdirî'l-Mahzûf ve'Tahdîdî'z-Zâid ve'Eserüha fî Dabtî'l-Mushaf	137
18.	Resmü'l-Mushaf Beyne't-Ta'lîlî'l-Luğavî ve't-Tevcîhi'd-Delâli	137

20. el-Mahtûtâtü'l-Mechületü'l-Müellifin; Ehemmiyetühâ ve Keyfiyyetü't-Ta'amüli Ma'ha..... 138
21. Kütübü'r-Rivâyetü'l-Meşrikiyye fi İlmi Resmî'l-Mushaf: Ta'rîfun biha Ve Beyani Ehemmiyetihâ 138

III. ĞÂNİM KADDÛRÎ HAMED'İN RESMÛ'L-MUSHAF İLMİNE DAİR GÖRÜŞLERİ..... 138

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ĞÂNİM KADDÛRÎ EL-HAMED'İN KUR'AN İLİMLERİNDEKİ ÇALIŞMALARI VE DİĞER KİTAPLARI

I. ĞÂNİM KADDÛRÎ EL-HAMED'İN KUR'AN İLİMLERİNE DAİR

ÇALIŞMALARI..... 143

A. EL-HAMED'İN TELİF KİTAPLARI 143

1. Muhâdarât fi Ulûmi'l-Kur'ân 143

2. Aslü'l-Kırâati'l-Kur'âniyye 146

3. Abhâs fi Ulûmi'l-Kur'ân 149

4. Zavâhir Lüğaviyye fi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye 151

5. el-Ecvibetü'l-İlmiyye Alâ Es'ileti Mültakâ Ehli't-Tefsîr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve't-Tecvîd..... 152

6. Hafs Bin Süleyman Râvî Kırâati Âsım Beyne'l-Cerhi ve't-Ta'dîl..... 153

7. el-Kırâatü'l-Kur'âniyye - Menâhic ve A'lâm 155

B. EL-HAMED'İN TAHKİK ETTİĞİ ESERLER..... 157

1. el-Cam' ve't-Tevcih Lima'nfarede bi-Kırâatihî Yakûb el-Hadramî 157

2. Ahlâk Hameletü'l-Kur'ân..... 158

3. Fahresetü Tesânîfi'l- Ebî Amr ed-Dânî 160

4. el-Beyân fi Addi Âyi'l-Kur'ân 161

5. Tenzîlü'l-Kur'âni ve Adedü Âyetihî ve'İhtilâfi'n-Nâs fih..... 162

6. Kitabü'l-Hicec fi Tevcîli'l-Kırâat 164

C. EL-HAMED'İN MAKALELERİ 166

1. Müellifü't-Tefsîri'l-Müsemma el-Mebânî Li Nazmi'l-Ma'ânî 166

2. Ebû Übeyd el-Kâsim b. Sellâm ve'Cühûduhû fi Dirâseti'l-Kırâat 166

3. Menâhicü'l-Ulamâ' fi Dirâseti İcâzi'l-Kur'ân. 166

4.	Melâmih Medreseti'l-İkrâ' fi Tikrît fi'l-Usûri'l-İslâmiyye	167
5.	Hikmetü't-Tekrâr fi'l-Kur'ân	167
6.	Aslü'l-Kırâati'l-Kur'âniyye	167
7.	Hareketü Hâi'l-Kinâne fi'l-Kur'ani'l-Kerîm	168
8.	İlmü'l-Kırâ'a beyne'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti	168
9.	Tahzîbü'l-Kur'ân fi'l-Masâdir ve'l-Mesâhif	168
10.	Kitâbü'l-Hâdî fi'l-Mekâti ve'l-Mebâdî li'l-Attâr Tâim ev Nâkıs	168
11.	el-İ'câzü'l-Adedî fi'l-Kur'ani'l-Kerîm: Hakîketün ev Tevehhüm	169
12.	el-İhtiyâr fi Kırâati'l-Kur'ân	169
13.	Tahkîku'l-Hamzetain beyne'n-Nahviyyîn ve'l-Mukri'în	169
14.	ed-Dürüsü't-Terbeviyye fi Sureti'l-Enfâl	169
15.	el-Hayâtü't-Tayyibe fi'l-Kur'âni'l-Kerîm	170
16.	et-Tilâvetü'l-Kur'âniyyetü'l-Müvahhade Darûretün İlmiyye ve Ta'lîmiyye	170
17.	Alemü'd-Dîn es-Şehâvî ve Mevkîfuhü mine'l-İcâzi'l-İlmî	170
18.	el-Menhecü'n-Nebevî fi Ta'lîmi'l-Vûfûdi İle'l-Medineti'l-Münevarti'l-Kur'âni'l-Kerîm	171
19.	Kitâbü'l-Kırâât li Ebî Hâtim es-Sicistânî: Ta'rîfün Bih ve'Beyanün li Menhacihi ve'Tahkîki Ba'z Nusûsîh	171
20.	Hafs Bin Süleyman Râvî Kırâati Âsım Beyne'l-Cerhi ve't-Ta'dîl	171
21.	Kitâbü'l-Kırâât li't-Taberî: Mevzû'uhü ve'Menhecühü	171
22.	Ebû Abdurrahmân es-Sülemî ve Cühûduhü fi'l-İkrâ ve Ta'lîmi'l-Kur'ân	172
23.	İsmâil el-Kâdî el-Bağdâdî ve Kitâbuhü fi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye	172
II. ĞÂNİM KADDÛRÎ HAMED'İN DİĞER ÇALIŞMALARI		172
A. EL-HAMED'İN TELİF KİTAPLARI		172
1.	Abhâs fi'l-Arabiyyeti'l-Fushâ	172
2.	Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısır li Dirâseti'l-Macistîr	176
3.	Müzakkirâtü Esîr	177
B. EL-HAMED'İN TAHKİK ETTİĞİ ESERLER		178
1.	Kitâbü'l-Mecâlis	178
C. EL-HAMED'İN MAKALELERİ		179

1.	el-Müsevvitât İnde Ulemâi'l-Arabiyye.....	179
2.	Tekevvünü'l-Arabiyyeti'l-Fushâ.....	180
3.	en-Nahv el-Arabî Kable Ebi'l-Esved ed-Düelî.....	180
4.	et-Teggyürâtü's-Savtiyye fî Abniyeti'l-Afâli'l-Mezîdeti bi t-Tâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm	180
5.	Menâhicü't-Te'lîfi'n-Nahvî	181
6.	el-Fikrû'l-Menhecî fî Mü'ellefâti's-Şeyh Abdülkerîm ed-Dabbân.	181
7.	eş-Şeyh Dâvûd et-Tikrîfî Hayatühü ve Âsâruhû'l-İlmiyye	181
8.	el-Arabiyye fi'l-Asri'l-Hadîs.....	181
9.	İlmü's-Serf Beyne'l-Vesfiyye ve'l-Mi'yâriyye.....	182
10.	İştikâku'l-Vasf fi'l-Arabiyye.....	182
11.	el-İşmâm fi'l-Arabiyye Hakîkatühü ve'Envâ'hü	182
12.	Sîretü'l- İbni'l-Cezerî fi'l-Cânibi'l-İlmî.....	182
13.	el-Mahtûtâtü Mechûletü'l-Mü'ellifîn.....	183
	SONUÇ.....	184
	BİBLİYOGRAFYA.....	186

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
Bkz.	: Bakınız
C	: Cilt
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi (Türkiye Diyanet Vakfı / (TDV)
nşr:	: Neşreden (Tahkik eden)
s.	: Sayfa
sav	: Sallâhü aleyhi ve sellem
trc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
ys.	: Yersiz (basım yeri belirtilmemiş)

GİRİŞ

I. BİYOGRAFİK ÇALIŞMALAR VE İLMİ ARAŞTIRMALARDAKİ YERİ VE ÖNEMİ

Bilindiği üzere âlimler, her milletin üstün sınıfıdır. Bu âlimlerin hayatını, eserlerinin ve görüşlerini bir araya toplamak, tanıtmak ve araştırmak akademik çalışmalardan biridir.

Bu tür çalışmaların birçok faydası vardır: Söz konusu âlimlerin hizmetlerini yeni nesillere anlatmak, ilim ile uğraşmaya başlayan talebelere yol göstererek örnek vermek ve onları heveslendirmek gibi faydalar sayılabilir.

Bu tür çalışmalar, çalışma konusu olarak belirlenen âlimlere karşı bir vefakârlık olup onların ilim talebelerinin üzerindeki hakkından bir kısmı ödenmiş olur.

Kur'ân ilimleri İslâmî ilimler arasında önemli yere sahiptir. Kur'ân Kerîm'in okunuşunu koruyan Tecvîd ilmi ve Kur'ân'ın yazım şeklini muhafaza eden Resmü'l-Mushaf ilmi, Kur'ân ilimlerinden en çok ilgilenen ilimlerdir.

Bu tezin konusunu teşkil eden Ğânim Kaddûrî Hamed, Tecvîd ve Resmü'l-Mushaf ilimleri başta olmak üzere Kur'ân ilimlerinin farklı alanlarına oldukça hizmet veren çağdaş âlimlerden birisidir.

Onlarca kitabı ve makalesi olan ve görüşleri Kur'ân ehli arasında merak edilen Prof. Dr. Ğânim el-Hamed ile ilgili -bildiğim kadarıyla- bu ana kadar hiçbir tez veya makale yayınlanmamıştır. Bununla birlikte Ğânim Kaddûrî Hamed'in hayatını araştırırken onun hakkında iki yüksek lisans tezi hazırlandığını Ğânim Kaddûrî Hamed'in kendisinden haber aldım, fakat o tezlerin tamamlanıp tamamlanmadığına dair bilgi edinemedim.

Tezde Ğânim Kaddûrî Hamed'in hayatı detaylıca arz edildikten sonra hocaları, yaptığı yolculuklar ve yaptığı görevler de ele alınmıştır.

Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in çalışmaları çalışmamızın büyük kısmını teşkil etmektedirki bunlar ikinci, üçüncü ve dördüncü bölümlerde anlatılmıştır.

Müellifimiz el-Hamed Tecvîd ve Resmü'l-Mushaf ilimlerine daha fazla ilgi duyduğu için bu iki ilmin her birine özel bölüm tahsis edip Ğânim Kaddûrî Hamed'in çalışmalarına

geçmeden önce Tecvîd ve Resmü'l-Mushaf hakkında kısaca bilgi verilerek müellifimizin çalışmaları ve görüşleri genişçe ikinci ve üçüncü bölümlerde incelenmiştir.

Son bölümde ise Ğânim Kaddûrî Hamed'in Tecvîd ve Resmü'l-Mushaf ilimlerine tabi olamayan çalışmaları ele alınmıştır.

Bu çalışmanın yararları arasında hem Tecvîd ilmi hem Resmü'l-Mushaf ilmi hem de diğer Kur'ân ilimleri hakkında birçok kitap ve risale okunmasına ve Ğânim Kaddûrî Hamed'in eserlerini tanıtmak üzere dikkatli şekilde okuyup ondan istifade edilmesine sebep olması dile getirilebilir.

II. ARAŞTIRMADA İZLENEN METOT

Ğânim Kaddûrî Hamed'i konu edindiğim bu tezde genel olarak tasvirî metot (betimleme), az da olsa yeri geldikçe de tahlilî (analitik) metot uygulanmıştır.

Tezde kullandığım kaynakları toplamakta oldukça zorluk çektim. Zira araştırmaya başladığımda, Türkiye'de Ğânim Kaddûrî Hamed'in eserlerinden sadece dört beş tane buldum. Bu yüzden Ğânim Kaddûrî Hamed'in diğer eserleri Türkiye dışından getirtmek zorunda kaldım.

Burada dile getirmek gereken hususlardan biri, Ğânim Kaddûrî Hamed'in Tefsîr Merkezi tarafından işletilen bir internet sitesi vardır. O siteyi sık sık takip ederek oldukça istifade ettim. Ayrıca Ğânim el-Hamed'in hayatı bölümünde Ğânim Kaddûrî'in hayatı ile hakkında talebesi üstat Ammâr el-Hâtîb'in yazdığı *Lamahât min Hayatih* (Ğânim Kaddûrî Hamed'in özgeçmişi) makalesinden oldukça faydalandım.

BİRİNCİ BÖLÜM

ĞÂNİM KADDÛRÎ el-HAMED'İN HAYATI

Tezin bu kısmında, müellifimiz Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in hayatı hakkında hem kendisinden hem de onunla ilgili yazılan çalışmalardan istifade ederek ulaşabildiğimiz bilgileri arz etmeye çalışacağız.

I. İSMİ VE NİSBELERİ

Müellifimizin ismi, Ğânim b. Kaddûrî b. Hamed b. Salih, Âl-i Mûsâ Faraj'dır. Onun soy ismi de en-Nâsırı'dır. Doğduğu ve yaşadığı bölge olan Tikrît'e izafeten de "el-Tikrîtî" nispetini kazandı. el-Hamed'in soyu, Peygamberimiz (sav)'in torunu olan el-Hüseyin b. Ali b. Ebî Talib (r.a.)'a ulaşmaktadır.¹

II. HAYATI

Müellifimiz el-Hamed H. 1390 (m. 1950) yılında Bağdat'ın kuzeyinde bulunan Salahattin vilâyetinde Tikrît şehrine bağlı olan el-Hamre köyünde dünyaya geldi. Okul yaşına gelene kadar yaklaşık beş yıl ailesiyle birlikte orada yaşadı. Sonra, Tikrît'in 45 km kuzey tarafında yeni inşa edilen küçük şehir olan Baiji'ye ailesiyle beraber taşındı. Baiji'de büyümüş ve çocukluğunu geçirmiş olan el-Hamed, aynı şehirde Baiji İlköğretim Okulu'nda ilk ve ortaokulu, liseyi de Baiji Lisesi'nde de bitirerek 1967 yılında mezun oldu.²

Yukarıda da ifade edildiği gibi Baiji'ye taşınmadan önce müellifimiz ailesi ile birlikte Tikrît'e tabi olan el-Hamra köyünde yaşamaktaydı. el-Hamed'in ifade ettiği gibi, çiftçi olarak çalışan babası okur-yazar olmadığı halde, çocukları kendisi gibi olmasınlar diye eğitim görmeleri için özen gösteren ilim sevdalısı idi. Yalnız çocuklarını okutmak için sahip olduğu koyun sürüsünü satıp çocuklarıyla birlikte yeni inşa edilen şehir Baiji'ye

¹ Ammar el-Hatîb, *Lamahât min Hayatih*, 24.07.2009, <https://googl/FieVgR>, s.1.

² Bkz. Ğânim el-Hamed'in kendisi ile Şarika kanalında Dr. Ğânim el-Hamed Hayatı başlıklı yapılan bir televizyon görüşmesi, <https://youtube/sSV1jWhXX5o>, 30.05.2012.

taşındı. Baiji'de küçük bir dükkân açtı. Yaşlandıktan ve oğulları işe başladıktan sonra dükkânı kapattı.³

Müellifimizin yaşadığı bölgenin haritası

1967 yılında müellifimiz el-Hamed, liseden mezun olduktan sonra Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümüne kabul edildi. 1970/1971 öğretim yılı sonunda Edebiyat fakültesinin birincisi olarak mezun oldu.⁴

Müellifimiz Edebiyat Fakültesi Arapça Bölümü'nden mezun olduğu ve üniversite düzeyinde birinci olarak yer aldığı için 27.06.1971 tarihinde o dönemdeki Irak Cumhurbaşkanı'nın katılımıyla Musul Üniversitesi Rektörlüğü tarafından düzenlenen olan ödül töreninde Irak Cumhurbaşkanı Ahmed Hassan el-Bekr tarafından

³ Ğanim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısır li Dirâseti'l-Macisîr*, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan: Dâr İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 1434/2014, s.32; <https://youtube/sSV1jWhXX5o>.

⁴ Bkz. <https://youtube/sSV1jWhXX5o>.

ödüllendirildi. Aldığı ödül de bir İsviçre saati, başka normal saat ve iki kalemden ibaret idi.⁵

Bu münasebetle, Ğânim Kaddûrî Hamed'in üniversiteye girmesi ve bölüm tercih etmesi ile ilgili bahsettiği iki hususu aktarmakta fayda görmekteyim: Birincisi o, liseden mezun olduktan sonra okumaya devam etmek istemediğini ve üniversiteye yerine başka bir işle muşgul olmayı düşünmekte idiye de Allah onu Musul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne başvuru yapmasına ve ikinci olarak da Arapça bölümünde okumasına yönlendirmiştir.⁶

Üniversiteden mezun olan el-Hamed 2.10.1971 - 9.11.1972 tarihleri arasında askerlik yaptı.

Askerlik görevini tamamladıktan sonra 20.11.1972 tarihinde geçici iş sözleşmesiyle Genel İnşaat Müteahhitliği Şirketinde (الشركة العامة للمقاولات الإنشائية) çalışmaya başladı. Müellifimiz adı geçen şirkette yazı işlerini yürütmüştür.

Mısır'da yüksek lisans yapmaya karar verdikten sonra müellifimiz, Mısır'a yolculuk etmek üzere hazırlıklar yapmak üzere 9.8.1973 tarihinde şirketten istifa etmiştir.⁷

Ğânim Kaddûrî Hamed'in, Kahire Üniversitesi Daru'l-Ulûm Fakültesi'nde yüksek lisans eğitimine devam etmeye kararı almasında birkaç neden vardı. Müellifimizin lisans

⁵ Ğânim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısır li Dirâseti'l-Macistîr*, s. 119.

⁶ Bkz. <https://youtube/sSV1jWhXX5o>.

⁷ Ğânim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısır li Dirâseti'l-Macistîr*, s.11.

düzeyindeki başarısı ve fakülte birinciliğini elde etmesi yükseköğrenimini sürdürmeye teşvik eden en önemli nedenlerden biriydi. Bunun yanında da müellifimizin lisanstaki Mısırlı hocası olan Emin Ali es-Seyyid'in, müellifimizi yüksek lisans yapmaya teşvik etmesidir.⁸

Müellfimiz gerekli hazırlıklardan sonra 20.08.1973 tarihinde Kahire'ye gitmiştir.

Kahire'de Dr. Emin Ali Al Seyyid, müellifimizi Kahire havaalanında karşılayarak kendisine yakın ilgi göstermiştir.⁹

Müellifimizin Fonetik (Ses bilimi) bölümüne kabul edilmesine Dâru'l-Ulûm Fakültesi Dekanlığı tarafından karar verildi. Bu karar verilmeden önce Nahiv ilmine düşkün olan müellifimiz söz konusu fakültede Nahiv bölümünün yüksek lisans derslerine katılmaya başlamıştı. Fakat kendi ismini Ses bilimi bölümünde okumaya kabul edilen öğrencilerin listesinde görünce Dr. Emin Ali es-Seyyid'e danışıp Ses bilimi derslerine katılmaya karar verdi.¹⁰

Ders dönemini tamamladıktan sonra, büyük ilim adamı Abdussabûr Şahin'in danışmanlığında *Resmü'l-Mushaf: Dirâsetün Lüğaviyye Târihiyye* başlıklı bir yüksek lisans tezi hazırlayan müellifimiz, tezini 6 Ekim 1976 Perşembe günü savundu. Savunma komisyonu, İskenderiye Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Abduh er-Rajihî, el-Kahire Üniversitesi öğretim üyesi Dr. Abdullah Derviş ve müellifimizin danışman hocası olan Dr. Abdussabûr Şahin'den oluştu ve “mükemmel” derece ile mazun oldu.¹¹

el-Hamed, yüksek lisans tezinin sunumunda hemen sonra deniz yoluyla İskenderiye - Lazkiye yoluyla ve Lazkiye'den, Şam'dan geçerek Irak'a geri döndü. İskenderiye'yi 13.10.1976 Çarşamba günü terk eden müellifimiz, 22.10.1976 tarihinde Bağdat'a vardı.¹²

Müellifimiz, Bağdat'taki Âzam Fakültesinde çalışmaya başladı. Burada 1988 yılına kadar on iki yıl boyunca (1976-1988) Nahiv ve Ses biliminin öğretmenliğini sürdürdü.¹³

⁸ Bkz. <https://youtube/sSV1jWhXX5o>.

⁹ Ğânim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısr li Dirâseti'l-Macistîr*, ss. 18-38.

¹⁰ Bkz. Ğânim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısr li Dirâseti'l-Macistîr*, s. 44-46; <https://youtube/sSV1jWhXX5o>.

¹¹ Ğânim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısr li Dirâseti'l-Macistîr*, s. 247.

¹² Ğânim el-Hamed, ss. 249-255.

¹³ Bkz. Ğânim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısr li Dirâseti'l-Macistîr*, s. 259; <https://youtube/sSV1jWhXX5o>.

Üstat Hamed, Âzam Fakültesinde öğretim üyeliği yaptığı dönemde Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili Bölümü'nde doktora yapmak üzere üç kez başvurdu. Üçüncü başvurusu 1982/1983 öğretim yılında kabul edildi.¹⁴

1986'da Adnan Süleyman danışmanlığı altında *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd* adlı doktora tezinini tamamladı. Onun bu eseri, hazırladığı en iyi eserlerden birisi olarak kabul edilmektedir.¹⁵

Ğânim Kaddûrî Hamed, 1987 yılında Bağdat'tan Tikrît'e taşındı. Daha önce Âzam Üniversitesi olarak bilinen Bağdat Üniversitesi'ne bağlı olan Şeriat Fakültesinde çalıştığı için Bağdat'ta ikamet ederdi. Sonra da Tikrît'in, müellifimizin memleketi olması, ailesinin ve yakınlarının Tikrît'te yaşıyor olması nedeniyle Tikrît Üniversitesi açılınca oraya intikal etmek üzere ilk başvuruların arasında idi.¹⁶

Ğânim el-Hamed, 2014 yılına kadar Tikrît şehrinde yaşamaya devam etti. 2014'te Irak'ın yaşadığı güvensizlik ve Irak ve Suriye'de sözde İslâm devleti (İSİD/DAİŞ)'in, Irak'ın birçok şehrini ele geçirdiği olayların ardından müellifimiz 10.06.2014'te alenacele evini terk ederek Erbil'e sığınmak zorunda kaldı.¹⁷ Müellifimiz ailesiyle birlikte halen burada ikamet etmektedir. Ancak Ğânim Kaddûrî Hamed bana, onun hala orada kalmaya devam ettiğini ve kürtlerin Irak'tan bağımsız referandumu gerçekleştirildikten sonra orada da kendisini huzursuz hissettiğini söyledi.

Tikrît'teki evinden aniden ayrılan Ğânim Kaddûrî el-Hamed, hem kütüphanesini hem de evini kaybetti ve şu an evinin ne durumda olduğunu bilmemektedir. Bundan dolayıdır ki el yazma araştırmaları ve kitaplarını kaybetti. Nitekim bu çalışmada özellikle bu bölümde istifade etmek maksadıyla Ğânim Kaddûrî Hamed'e bazı günlüklerini okumama izin vermesi ve bana göndermesini bir e-posta yazarak sordum. Ne yazık ki O, tüm tuttuğu günlüklerinin ya kaybolduğunu ya da yakıldığını ve onlara ulaşamadığını söyledi.

Müellifimiz, Medine'de bulunan 'Tefsîr li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye', Merkezi tarafından ödüllendirilmiştir. Merkez'in Başkanı Abdurrahman eş-Şehrî, müellifimizin *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısr li Dirâseti'l-Macistîr* kitabına yazdığı takdimde bu ödül

¹⁴ Ğânim el-Hamed, *Müzakkirâtü Esîr*, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan, Dar İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 1434/2014, s.91; <https://youtube/sSV1jWhXX5o>

¹⁵ Bkz. <https://youtube/sSV1jWhXX5o>.

¹⁶ a.yer.

¹⁷ Ğânim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ İstanbul*, s. 131.

töreni ile ilgili şunları kaydetmiştir: "Bugün Kur'ân-ı Kerim ile ilgili bilimsel araştırmalara yönelik çabalarını takdir etmek üzere bu tören düzenlenmiştir. Merkezimiz, Dr. el-Hamed'e maddi bir dünya ödülü verebilme imkânına sahip olsaydı verirdik. Fakat bizler onun araştırma ve kitaplarının hedef kitlesi olarak çabaları ve yazıları için derin bir teşekkür ve takdirlerimizi sunuyoruz".¹⁸

Ğânim el-Hamed'in ödülü teslim aldığı andan bir fotoğraf

Akademik derecelerde kademe kademe ilerleyen Ğânim Kaddûrî Hamed, 1971'de Arap Dili Bölümü Edebiyat Fakültesi Musul Üniversitesi'nden lisans öğrenimini birincilikle bitirdi. Daha sonra mükemmel derecesi ile savunmuş olduğu *Resmü'l-Mushaf Dirâsetün Lüğaviyye Târihiyye* başlıklı yüksek lisans tezini Adussabûr Şahin'in danışmanlığında 1976 yılında Kahire Üniversitesi Dâru'l-Ulûm Fakültesi Filoloji Bölümü'nde tamaladı. Bundan sonra 1986'da Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap dili Bölümünde Dr. Adnan Muhammed Salman'ın danışmanlığı *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd* adlı doktora tezi hazırlayarak doktora derecesini aldı ve 1991 yılında da profesör oldu.

Bilimsel kariyeri boyunca, müellifimiz Ğânim Kaddûrî Hamed, yirmi altı kitap yazmış, otuz üç el yazma eseri neşretmiş ve çeşitli bilimsel dergilerde çok sayıda makale yayınlamıştır.¹⁹ Üstelik onun danışmanlığında Tecvîd ve Resmü'l-Mushaf başta olmak

¹⁸ Ğânim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısır li'Dirâseti'l-Macistîr*, s.4.

¹⁹ Bkz. Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâtî*, <https://googl/2vSSW>.

üzere diğer Kur'ân ilimleri ve Arapça ilimlerinde onlarca yüksek lisans ve doktora tezleri hazırlanmıştır.²⁰

Müellifimiz 2015 yılında 65 yaşında olduğu için emekliliğe çıkmıştır.

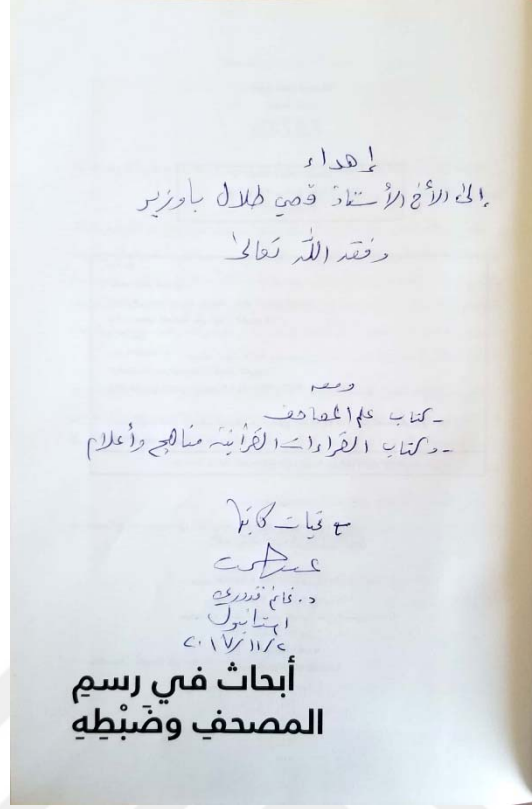
Şu an müellifimiz el-Hamed, yazdığı ve tahkik ettiği kitaplar üzerinde incelemeler yapmakta ve onları gözden geçirerek yeniden yayınlamaya çalışmaktadır.

Türkiye ziyaretinde Ğânim Kaddûrî hocamızla çektiğim bazı fotoğraflar

²⁰ Ğânim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısr li'Dirâseti'l-Macistîr*, s. 259.

Ğânim el-Hamed'in bana hediye ettiği eserlerinden biri

KAÇIRILMASI VE ESİR DÜŞMESİ

Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in doğduğundan bu yana kadar Irak'ın geçirdiği zor zamanlardan biri sayılabilir. Çünkü son 80 senede Irak'ta huzuru ve emniyeti kaçırın bir sürü eylem oldu. 1962'de Kuzey Irak'taki Kürtlerin mücadelesinin başlaması, Daha sonra 1982 yılında Irak İran'la 10 senelik savaşının meydana gelmesi ve 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'e saldırmasından sonuçlanan Amerika'nın katılımıyla birinci körfez savaşı. Bundan sonra 13 yıllık Irak'a uluslararası kuşatmanın ardından 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve son olarak 2014 senesinde Irak, ortaya çıkan DAES'in çıkardığı kargaşa ve Irak'ın birkaç şehri ele geçirip ortaya huzursuz ve güvensizliği yaratmasından dolayı istikrarsız hale geldi. Dört senesi hariç tüm hayatını Irak'ta geçiren müellifimiz el-Hamed Irak'taki olaylardan ister istemez etkilendi. Dolayısıyla müellifimiz el-Hamed, 1976'da Mısır'dan döndükten sonra Irak ve İran savaşı ve onun ardından meydana gelen birinci Körfez savaşı nedeniyle 1999 yılına kadar Irak'tan çıkamamak gibi zorluklarla karşı karşıya geldi.

Müellifimiz el-Hamed, hayatında iki defa esir alınmıştır. İlki 1983 Kurban Bayramında Musul'un kuzeyinde gezmeye çıkarken silahlı bir Kürt grubun tarafından gerçekleştirildi. İkincisi 2003 yılının sonbaharında Bağdat'ın Amerika eline düşmesinden birkaç gün sonra vaki olup Amerikan işgal askerleri tarafından meydana getirildi. Biz de bu kısımda söz konusu olayları el-Hamed'in anlattıklarından özetleyerek aktarmaya çalışacağız.

Birinci Olay

İlk tutuklama 1403 /1983'te gerçekleşti. Kürdistan Demokratik Partisi (KDP)'ne mensup olan Peşmerge adında Kürt silahlı güçlerinden bir grup tarafından Ğânim Kaddûrî Hamed, Mavlûd Mustafa el-Hamed, Muhammed Osman ve Samî Hasan Musul civarında tutuklandı.²¹ Ğânim Kaddûrî Hamed, Muhammed ve Hasan, on yedi gün esarette kaldıktan sonra serbest bırakılırken müellifimizin kuzeni olan Mavlûd el-Hamed ise tutuklamada dört yıl kaldı ve ailesi onu hapisten çıkarmak üzere 150.000 Amerikan doları karşılığı 50.000 Irak dinarı fidye olarak ödediler.²²

Kürtler, Ğânim Kaddûrî Hamed ve arkadaşlarının gerçek hasımları olmasına rağmen müellifimiz, *Müzakkirâtü Esîr* kitabında onları ve köylerini anlatırken onlardan iyilik yapanı iyiliğiyle, kötülük yapanı da kötülüğüyle anarak oldukları gibi objektif olarak anlatmıştır. Konuk oldukları Kürt köyleri, köylülerin onlara cömertlik ve merhamet göstermelerini ve hayırsever olduklarını el-Hamed adı geçen kitapta bulunduğu her fırsatta detaylı bir şekilde anlatmaktadır²³

İkinci olay

İlk tutuklamadan takriben yirmi yıl sonra, 21.4.2003 tarihinde Ğânim Kaddûrî Hamed ikinci defa tutuklandı. Bağdat ABD'nin işgaline uğradıktan birkaç gün sonra Amerikan işgal kuvvetinden bir grup Ğânim Kaddûrî Hamed'i dört gün boyunca gözaltında tuttu.

Bu ikinci trajedi olay, 21 Nisan 2003 pazartesiye salıya bağlayan gece, saat 12.00'dan sonra Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in Baiji şehrindeki evine Iraklı bir hainin eşliğinde Amerikan işgal kuvvetinden bir grup tarafından baskın düzenlenerek oldu. Müellifimiz,

²¹ Ğânim el-Hamed, *Müzakkirâtü Esîr*, s.6.

²² a.g.e, s. 176.

²³ a.g.e, s.101.

Tikrît'deki karışıklıklardan uzaklaşmak için Baiji şehrinde bir ev kiralamıştı.²⁴ ABD işgal kuvvetleri, o gece Baiji kentinde, büyük bir tutuklama başlatmış, tutuklamanın sonucunda Ğânim Kaddûrî Hamed ve Baiji halkından düzinelerce kişi esir alınmıştır.

O gece el-Hamed, elleri arkaya bağlanarak, gözleri bir kumaş bandı ile kapatılarak ve konuşmaması için ağzına bir parça bez koyularak evinden götürüldü. Elleri arkaya bağlanmış ve başı torbayla kaplanmış olan Ğânim Kaddûrî Hamed ve onunla olan esirler ayakta durarak uzun bir gece geçirdikten sonra sorguya çekildiler. Ğânim el-Hamed'in belirttiği üzere ilk gözaltı yerindeki rahatsız edici şeylerden bazıları şöyle sıralanabilir:

1. Sürekli tehdit altında uzun süre ayakta durmak. Ğânim Kaddûrî Hamed yaklaşık on iki saat ayakta durmuştu. Eğer esirlerden biri oturuş ya da duruş halini değiştirirse işgal askerleri tarafından hemen dövülüyordu.

2. Tüm gözaltı alanını dolduran yüksek sesler. Gözaltı merkezinde yüksek sesler bir hoparlörden yayınlanıyordu. Bunun üzerine, bir çeşit psikolojik işkence, rahatsızlık ve kaygı kaynağı olarak gürültüyü ve tacizi artırmak için bir demir çubukla boş bir demir dolaba vuran bir işgal askeri vardı.

3. Soymak. Tutuklular sorgulandıktan sonra elbiseleri toplanıp bir çöp torbasına koyuldu. "Bu iş biz Müslüman olarak içimizde büyük bir acı bırakır" diyen Ğânim el-Hamed, tutuklama merkezinde işgal askerlerine "Haram, bize giysiler verin!" diye ağlayarak bağıran bir genç olduğunu söyledi.

4. Yapay soğutma. Gözaltı merkezi bomboş büyük bir salondu. Orada bir işkence olarak esirlerin çıplak bedenlerini üşütmek için bu büyük boş salonda soğuk hava dalgaları üreten klimalar vardı. O sırada Ğânim Kaddûrî Hamed soğuktan uzun süre titrediğini söylemiştir.

5. Bilinmeyen Kader. Esirler geleceğinden endişeliydiler. Ne olacaklarını bilememektedirler.

Tutukluların tuvalete girmeleri, yemek yemeleri ve su içmeleri uzun süre engellenmişti. Ayrıca namaz kılmaları bile yasaklanmıştı. Ğânim Kaddûrî Hamed, elleri askerler tarafından bağlandığı için onları hareket ettirmeden işaret etmekle teyemmüm

²⁴ a.g.e, s. 179.

edip ayakta durarak secde ve rükû edemeden sabah namazını kılmış. Aynı günün öğle ve ikinci namazları ise tam bir teyemmümle kılmış.²⁵

Tutuklanan kişilerin sayısı yirmiden fazla idi. On beşi Baiji ‘den, yedi veya sekiz kişi Baiji yakınlarındaki el-Mezra'e köyünden idi.²⁶

25 Nisan 2003 Cuma günü öğleden sonra serbest bırakılacakların listesi ilan edilmiş ve hapisten serbest bırakılacak olanları almak için iki kamyon gelmişti.²⁷ Böylece Ğânim Kaddûrî Hamed kiraladıkları bir araba ile Cuma günü gece saat 12 gibi selametle evine varmış ve dört günlük tutuklamadan sonra ailesine kavuşmuştur.²⁸

III. HOCALARI

el-Hamed, Lisansını Musul Üniversitesinde, Yüksek Lisansını da el-Kahire Üniversitesinde ve Doktorasını Bağdat Üniversitesinde yapmıştır.

el-Hamed bu köklü üç üniversitede birçok hocayla karşılaşmıştı. Bu hocalardan müellifimize en çok iz bırakanlardan bazı kaynaklardan tespit edip isimleriyle birlikte onlar hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

1. Şeyh Salih b. Ahmed b. Salih el-MATLÛB: Baiji'nin Büyük Camii'nin imamı idi- o zamanlarda Baiji'de başka camii yoktu-. Eski dini okullarda eğitim alan, fıkıh, Arapça ve tefsir ilimlerinde bilgindi.

Ğânim el-Hamed, Şeyh Salih'ten ortaokuldayken yani 15 yaşındayken ilim tahsil etmeye başlamıştı. Tecvîd, Tefsir, Fıkıh ve Nahiv de dâhil olmak üzere pek çok ilimi Şeyh Salih'in elinde öğrenmişti. Müellifimizin, Şeyh Salih'in camideki ilim halkasında okuduğu kitaplar arasında Tecvîd ilminde küçük risale olan *Hidayetü'l-Müstefid*, Nahiv ilminde *Katrü'n-Neda*, Hadis ve Fıkıh alanında *Buluğü'l-Meram* ve Şafiî Mezhebinde *Muhtasar Ebî Şüc'a* metni bulunmaktadır. Ğânim Kaddûrî Hamed Şeyh Salih'e çok bağlanmış, ondan oldukça etkilenmiştir.²⁹

²⁵ a.g.e, ss.186-187.

²⁶ a.g.e, s.192.

²⁷ a.g.e, s.198.

²⁸ a.g.e, ss.200-201.

²⁹ Bkz. <https://youtube/sSV1jWhXX5o>.

2. Şeyh Âmir es-Seyyid OSAMN (1408/1988):³⁰ Şeyh Âmir, onun zamanında eski Mısırlı okuyucuların şeyhi idi. Ğânim Kaddûrî Hamed, Mısır'da yüksek lisans eğitimini sürdürürken ona Kur'ân-ı Kerim'in bir kısmı okumuştur. Ğânim Kaddûrî Hamed bana anlattığı gibi Şeyh Âmir Osman'a Ebû Amr ed-Dânî'nin et-Teysîr kitabını okumayı arz etmiş ama Şeyh Âmir'in meşguliyetlerinin çok olması nedeniyle okuyamamıştır.

3. Emin Ali es-SEYYİD (1430/2009):³¹ Kahire Üniversitesi Daru'l-Ulûm Fakültesinde Nahiv, Sarf ve Aruz eski bölüm başkanıdır.

³⁰ Âmir bin es-Seyyid Osman: 16.05.1900'da Mısır Arap Cumhuriyeti, eş-Şerkiyye Valiliğine bağlı olan Merkez Minye'l-Kamh köyünde doğmuştur. Tecvîd, Kıraat, Resmü'l-Mushaf, Mushaf'ın İmlâsı ilimlerinde seçkin ulamalardan biri idi. Asım'dan Hafs Rivayeti ve on kıraatı içeren *Şatbiyye* ve *ed-Durra'yı* Şeyh İbrahim Musa Bakr el-Benâsî'den, Aşere Takrib de Şeyh Hemmâm Kutub'tan öğrenmiştir. Şeyh çeşitli pozisyonlarda vazife yapmış ve yaptığı son görev 1400/1980 yılında Mısırdaki Reisu'l-Kurrâ olarak atanmış ve 1408/1988 yılında ölene kadar görev yapmış. Öğrencileri çoktur ve onlardan bazıları şunlardır: Şeyh Mahmûd Halil el-HUSARÎ, Şeyh Mustafa İSMÂİL, Şeyh Kâmil Yusuf el-BEHTÎMÎ, Şeyh Abdulbasit Abdulsamet, Şeyh Mohammed Tamim ez-ZUÛBÎ ve Şeyh Ayman Rüşdi SUVEYD'dir. Şeyh'in çeşitli kitapları da vardır: *Fathu'l-Kaddîr*, Şeyh Ahmed Abdülaziz ez-Zeyyât ve Şeyh İbrahim Ali Ali es-Semennûdî ile birlikte *Tenkîh Fethi'l-Kerîm* metni ve *Ğayetü İbn-Mihrân* Kitabından *Ruveys'in Rivayeti*'dir. Bkz. Abdulfattah el-Mersafî, *Hidâyetül-Kârî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, II, 2. Baskı, Medine - Suudi Arabistan: Mektebetü Teybe, ss.755-758.

³¹ Emin Ali es-Seyyid: Kahire Üniversitesi Daru'l-Ulûm Fakültesi'nde Nahiv, Sarf ve Arûz Profesörü. Kahire'deki Arap Dili Kurumu üyesi idi. Emin, 1.1.1339/13.9.1920 tarihinde Mısır Arap Cumhuriyeti-eş-Şerkiyye Valiliğinde dünyaya gelmiştir. Lisansını Daru'l-Ulûm Fakültesi'nde okumuş ve 1369/1949'da mezun olmuş, yüksek lisansı aynı fakültede *el-Müberra'din el-Muktadab Dirase ve Tahlil ve Nekd* isimli tezini 1380/1960'da bitirmiş ve doktorasını ise söz konusu fakültede *el-İtticâhâtü'n-Nahviyye fi'l-Endelüs* başlıklı çalışmasıyla 1385/1965 yılında tamamlamıştır. Kariyer hayatında bir kaç idarî konumlarda bulunmuş onların arasında 1395/1975'de Nahiv, Sarf ve Aruz bölüm başkanı, 1403/1983'de Daru'l-Ulûm Fakültesi Dekan Yardımcısı ve 1404/1984 yılından 1407/1987 yılına kadar Daru'l-Ulûm Fakültesi Dekanı olarak görev yapmıştır. Daru'l-Ulûm Fakültesi'nde çalışmak yanında da Arap dünyasında birkaç fakültede konuk Profesör olarak çalışmıştır. 1977-1981 yılları arasında Suudi Arabistan'da da öğretmenlik yapmıştır. Dr. Emin Kahire'deki Arap Dili Kurumu'na üye olarak seçilmiştir. Dr. Emin 16.03.1430/13.3.2009 tarihinde vefat etmiş ve Nahiv, Sarf ve Aruz ilimlerimde geride onlarca eser bırakmıştır. Bkz. <http://www.alukah.net/library/0/48842/#ixzz4vxQ14hEd>.

Müellifimiz, Emin'le Musul Üniversitesi'nde okurken tanışmıştır ve müellifimizin yüksek lisans yapmak üzere Mısır'a gitmesinin güçlü nedenlerinden biri idi.

4. Kemal Muhammed BİŞR (1436/2015)³²: Kahire Üniversitesi Dâru'l-Ulûm Fakültesinde Fonetik Bölüm Başkanı ve Kahire'deki Arap Dili Kurumu'nun eski Genel Sekreteri.

5. Abdussabûr ŞAHİN (1929/2010)³³ : Kahire Üniversitesi Dâru'l-Ulûm Fakültesinde Ses bilimi Profesörü ve Kahire'de en büyük tarihi camilerden biri olan Amr

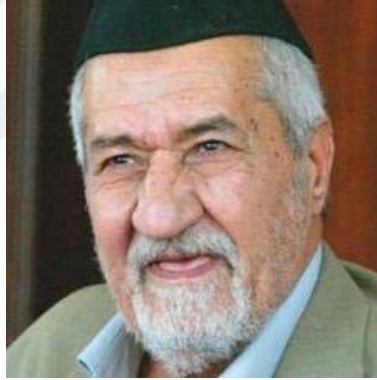
³² Kemal Mohammed Ali Bişr: 1339/1921'de Kafr eş-Şeyh Valiliğine bağlı Diyay Merkezinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini el-Ezher Enstitülerinde tamamladıktan sonra Kahire Üniversitesi'nde Arap Dili ve İslam Araştırmaları Lisansını 1946'da tamamlayarak mezun olmuştur. Ses bilimi bölümünde uzman olmak üzere Mısır Arap Cumhuriyeti tarafından İngiltere'ye gönderilmiş ve 1373/1953'de Karşılaştırmalı Dilbilim alanında yüksek lisans eğitimini ve 1377/1956'da Fonetik bölümünden doktorasını tahsil etmiştir. 1405/1985 yılında Arap Dili Kurumu'na üye ve 1423/2002 yılında Genel Sekreter ve 1426/2005 yılında 1435/2013 yılına kadar aynı kurumun Başkan Yardımcısı olarak görev yapmıştır. *İlmü'l-Asvat, Diraset fi İlmü'l-Lüğe ve Fennü'l-Kelam* isimli eseri 1411/1991'de Devlet Ödülü'ne layık görülmüş ve birinci ve ikinci sınıflardan Bilim ve Sanat Madalyasını ve 1407/1987'de Saddam Dil Araştırmaları Ödülünü almıştır. 28.10.1436/07.08.2015'te vefat etmiştir. Bkz. Mohammed el-Kadî, *Kemal Bişr Mesire ve Tarih*, 1.Baskı, Dâr Ğarîb, Mısır, 2006, ss. 13-47.

³³ Abdussabûr ŞAHİN (18.3.1929 / 17.9.2010): Mısırlı büyük bir islam düşünürü. Ölene kadar Kahire'deki Amr İbnü'l-As Cami'nin hatibi idi. 1367/1956 yılında Daru'l-Ulûm Fakültesinde lisanstan mezun olmuş ve yıllar sonra aynı fakültede doktora yapmıştır. 1368/1958'de Kahire Üniversitesi- Daru'l-Ulûm Fakültesinde öğretim görevlisi olarak çalışmış. 1387/1966'da yardımcı doçent, 1393/1973'de doçent ve daha sonra 1398/1978 yılında profesör olmuştur. 1406/1986'da Şura Konseyi üyeliğine seçilmiştir.

bin el-'As Camii'nin eski hatibi idi. el-Hamed'in yüksek lisans döneminde danışman hocası idi.

7. Adnan Muhammed SALMAN (1932/2017)³⁴: Iraklı bir akademisyen ve tanınmış bir politikacı idi. Ğânim Kaddûrî Hamed'in doktora eğitiminde danışman hocası idi. Müellifimiz Onu anarken daima övgü dolu ifadelerle anar ve onun hakkında şöyle der: " İyi bir profesör ve kardeşti. Cömert, sabırlı ve bol ilim sahibiydi".³⁵

Bu hocaların yanında müellifimizin Bağdat'taki Âzam Fakültesinde öğretmenlik yaptığı dönemde ilimlerinden istifade ettiği birkaç hoca daha vardır: Bunlar arasında,

Onun çalışmaları ve çevirileri arasında 65 kitap vardır. Bunlardan en büyüğü, on ciltlik *el-Müfessel li'Âyeti'l-Kur'ân, Ebi Âdem ve Tarihü'l-Kur'ân* isimli eserlerdir. Bkz. Dr. Abdussabûr Şahîn vefat ettiği hayati ile ilgili yayımlanan makalelerden alınmıştır. Bkz. <http://cutt.us/n8GN5>, 28.09.2010. <https://goo.gl/6xQvVZ>, 27.09.2010.

³⁴ Iraklı bir akademisyen ve tanınmış bir politikacıdır. 1932'de Basra'da dünyaya gelmiştir. 1385/1965 yılında Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde *et-Tevâb'i inde Sibeveyh* adlı tezini yazmakla yüksek lisansını ve daha sonra 1389/1969 yılında Arap dili bölümünden *es-Suyûti en-Nahavî* isimli çalışmasıyla doktorasını tamamlamıştır. Çeşitli Arap üniversitelerinde elli yıl öğretmenlik yapmıştır. Sünni Vakfı başkanı, 2005-2006 Irak Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Danışmanı ve 2006-2010 yılları arasında da Millet Meclisinde bir dizi siyasi görevde bulunmuştur. 17.8.1438/3.5.2017'de 85 yaşında vefat etmiştir. Bkz. Adnan Salman, *Âhiri'l-Metâf Sîre ve Zikreyât*, Amman: Dâru'l-Me'mûn, 1432/2012, 1. Baskı.

³⁵ Bkz. Ammar el-Hatîb, a.g.e, s.4.

Muhammed Salim el-CERH, Hasan Taha es-SAMÜRRÂÎ, Abdullah Muhammed Halil el-CÜBÜRÎ, Haşim CEMÎL, Haris ed-DÂRÎ zikredilebilir.

IV. YOLCULUKLARI

Ğânim Kaddûrî el-Hamed, 20.08.1973 tarihinde Yüksek Lisans okumak için Mısır'a olan yolculuğundan sonra birçok yolculukta bulundu. Yazma eserlere ulaşmak, konferans ve sempozyumlara katılmak, bilimsel kurslar vermek gibi amaçlar için müellifimiz el-Hamed doğudaki Hindistan'dan batıdaki Fas'a kadar birkaç ülkeyi ziyaret etti. Dolayısıyla müellifimiz, Suudi Arabistan, Kuveyt, Ürdün, Yemen, Suriye, Fas, Bahreyn, Katar ve İtalya'yı ziyaret ettiğini *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısır li Dirâseti'l-Macistîr* kitabın giriş bölümünde kaleme almıştır. Bu gezilerin ayrıntılarını DAEŞ yüzünden 2014'te Tikrît'teki evinden acil şekilde göç ettiğinden dolayı kütüphanesi ile birlikte kaybettiği *Rahalet Ba'ide* günlük defterine kayıt etmişti.³⁶ Ayrıca *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ İstanbul* basılmayan kitabında da 2014'te tedavi görmek üzere Hindistan'a iki defa gittiğini dile getirmiştir.³⁷

Bunun yanında el-Hamed'in Irak'ın dışında katıldığı ilmi faaliyetleri aşağıda liste şeklinde sunacağız.

Faaliyetin Yeri	Düzenleyen Kurumun Adı	Faaliyetin Adı	Faaliyetin Tarihi	Açıklama
-----------------	------------------------	----------------	-------------------	----------

³⁶ Ğânim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısır li Dirâseti'l-Macistîr*, s.7.

³⁷ Ğânim el-Hamed, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ İstanbul*, s. 129.

Lübnan-Beyrut	el-Ma'hadu'l- 'âlemî li'l-Fikri'l- İslâmî المعهد العالمي للفكر الإسلامي	Kur'ân-ı Kerim'i İncelemesinde Modern Gelişmeler Konferansı مؤتمر التطورات الحديثة في دراسة القرآن الكريم	11- 12.02.2006	el-Hamed, <i>Tecdîdü't-Tecvîd fi Dav'i'd-Dersi's- Savtiyyi'l-Hadîs</i> (Modern ses araştırmalarında Tecvîd ilminin yenilenmesi) başlıklı sunum sunmuştur.
Ürdün - Amman	Kur'ân-ı Kerim'i Muhafaza Derneği جمعية المحافظة على القرآن الكريم	Kur'ânî Bir Nesil İçin Konferansı مؤتمر: نحو جيل قرآني	09- 11.08.2006	el-Hamed bu konferansta Ebû Abdurrahman es- Sülemî ve Cühûduhü fi'l-İkrâ ve Ta'lîmi-Kur'ân; adlı sunum sunmuştur.
Suudi Arabistan - Medine	Kral Fahd Kur'ân-ı Kerim Basım Kompleksi مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف	Kur'ân-ı Kerim ve Modern Teknikler Sempozyumu القرآن الكريم والتقنيات الحديثة	13- 15.10.2009	Ğânim Kaddûrî Hamed bu faaliyette, İstihdâm Sûretü Âleti'n-Nutk fi Ta'lîmi Kavâidi't- Tilâve, استخدام صورة آلة النطق في تعليم قواعد التلاوة Adlı sunum sunmuştur.

Fas - Fas	<p>Araştırma Kurumu</p> <p>مؤسسة البحوث والدراسات</p>	<p>Birinci Uluslararası Kur'ân ve Kur'ân İlimlerinin Araştırmacıları Konferansı</p> <p>المؤتمر العالمي الأول للباحثين في القرآن الكريم وعلومه</p>	<p>14-16.04.2011</p>	<p>el-Hamed hoca bu konferansta Cuhûdü'l-Ümmeh fi Resmî'l-Kur'âni'l-Kerim</p> <p>جهود الأمة الكريم في رسم القرآن</p> <p>Sunum sunmuştur</p>
Suudi Arabistan - Medine	<p>Kral Fahd Kur'ân-ı Kerim Basım Kompleksi</p> <p>مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف</p>	<p>Bilimsel Danışmanlık</p>	<p>1.10.2011-31.12.2011</p>	<p>Müellifimiz Kral Fahd Kur'ân-ı Kerim Basım Kompleksindeki Kur'ânî araştırmalar merkezinde danışman olarak üç ay çalışmıştır</p>

<p>Suudi Arabistan – Cidde</p>	<p>Ma'hadu'l- eş- şatıbı معهد الإمام الشاطبي</p>	<p>Kur'ân Merkezlerinin Birinci Bilimsel Buluşması الملتقى العلمي الأول للمعاهد القرآنية</p>	<p>21-22.12.2011</p>	<p>Burada Dr. el- Hamed, et- Tilâvetü'l- Kur'âniyyetü'l- Müvahhade Darûretün İlmiyye ve Ta'limiyye; التلاوة القرآنية الموحدة ضرورة علمية وتعليمية Sunumu sunmuştur.</p>
<p>Ürdün - Amman</p>	<p>Kur'ân-ı Kerim'i Muhafaza Derneği جمعية المحافظة على القرآن الكريم</p>	<p>İbnü'l-Cezerî Kurrâların Güneşi Sempozyumu ندوة: الإمام ابن الجزري شمس القراء</p>	<p>21.04.2012</p>	<p>Sîretü'l- İbni'l- Cezerî fi'l- Cânibi'l-İlmî: سيرة الإمام ابن الجزري في الجانب العلمي Sunumu sunmuştur müellifimiz.</p>

Bahreyn - Manama	Kur'ân-ı Kerim Müdürlüğü إدارة القرآن الكريم	Resmü'l-Mushaf İlminde Bir Kurs دورة في رسم المصحف	13- 23.06.2012	Müellifimiz, Bahreyn'deki Diyanet İşleri Bakanlığı Kur'ân-ı Kerim Müdürlüğü tarafında düzenlenen on günlük olan Resmü'l-Mushaf ilmi kursunda dersler vermiştir.
Suudi Arabistan – Riyad	Kral Suûd Üniversitesi - Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimleri kürsüsü جامعة الملك سعود وكرسي القرآن الكريم وعلموه	Birinci Uluslararası Kur'ân-ı Kerim Araştırmalarını geliştirme Konferansı المؤتمر الدولي الأول لتطوير الدراسات القرآنية	16.02.2013	Müellifimiz, Mürâca'atü Aded Min'n- Nezariyyâtü'l- Muta'llika bi'Resmi'l-Mushaf fi Dav'i İlmi'l- Hutûti'l-Kadîme: مراجعة عدد من النظريات المتعلقة برسم المصحف في ضوء علم الخطوط القديمة Başlığı altında Sunum yapmıştır.

Bahreyn - Manama	<p>Uluslararası Kur'ân-ı Kerim Ezberletme Kurumu</p> <p>الهيئة العالمية لتحفيظ القرآن الكريم</p>	<p>Uluslararası İkinci Kur'ân-ı Kerim Öğretimi Konferansı</p> <p>المؤتمر العالمي الثاني لتعليم القرآن الكريم</p>	<p>27- 30.04.2013</p>	<p>Müellifimiz bu aktivitede, el- Menhecü'n- Nebevî fi Ta'lîmi'l-Vûfûdi İle'l-Medineti'l- Münevarti'l- Kur'âni'l-Kerîm:</p> <p>المنهج النبوي في تعليم الوفود إلى المدينة القرآن الكريم</p>
Fas - Rabat	<p>el-Furkan İslam Mirası Derneği ve el-Hüseyniye Hadis Derneği</p> <p>جمعية الفرقان للتراث الإسلامي بالتعاون مع جمعية الحديث الحسينية</p>	<p>Kur'ân İlimlerinin El Yazma Eserlerini Tahkik Etme Kursu</p> <p>دورة تدريبية في تحقيق مخطوطات علوم القرآن</p>	<p>29.02.2016- 05.03.2016</p>	<p>Şeyh el-Hamed, el-Masâhifü'l- Matûta, Mahtûtâtü'r- Rivâyetü'l- Meşrikîyye fi İlmi Resmi'l-Mushaf ve el-Mahtûtâtü'l- Mechületü'l- Müellifin olarak bu Faaliyette üç Konferans vermiştir.</p>

Ürdün - Amman	Kur'ân-ı Kerim'i Muhafaza Derneği جمعية المحافظة على القرآن الكريم	Mekkî İbn Ebi Tâlib el-Kaysî Sempozyumu ندوة الإمام مكي بن أبي طالب القيسي	20.08.2016	el-Hamed bu Konferans içerisinde, Cühûdü'l- Mekkî b. Ebi-Tâlib fi Resmi'l-Mushaf, جهود الإمام مكي بن أبي طالب في رسم المصحف Adlı sunum yapmıştır.
Kuveyt	Kur'ânî Minberler Derneği Cem'iyetü'l- Menâbir el- Kur'âniyye جمعية المنابر القرآنية	Resmü'l-Mushaf İlminde Bir Kurs دورة في رسم المصحف	13.04.2017- 04.05.2017	el-Hamed Resmü'l-Mushaf ilminde 30 saatlik bir kurs vermiştir.
Mısır - Kahire	Arapça El Yazma Enstitüsü Ma'hadü'l- Mahtütati'l- Arabiyye	Konferans	28.09.2017	Kur'ân Araştırmalarında Yeni Ufuklar başlıklı Konferans vermiştir müellifimiz.

Türkiye - İstanbul	Diyanet İşleri Bakanlığı - Mushaf İnceleme ve Kıraat Kurulu	II. Uluslararası Kıraat Sempozyumu	03- 05.11.2017	Mushaf Basımlarında İmla Birliği Sağlamanın İmkânı başlıklı sunum yapmıştır.
-----------------------	--	--	-------------------	---

V. YAPTIĞI GÖREVLER

Müellifimiz el-Hamed, ilk olarak Bağdat'taki İmam Âzam Fakültesinde 1976'dan 1988'e kadar on iki yıl Nahiv ve Filoloji öğretmeni olarak görev yapmıştır. Sonra el-Hamed, Tikrît Üniversitesi açıldıktan sonra oraya tayin edilmiş ve 1408/1988'den 1437/2015'e kadar Tikrît Üniversitesi öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Ayrıca 1422/2001'de Yemen'deki Hadramevt Üniversitesi'nde ziyaretçi profesör olarak çalışmıştır.

el-Hamed'in bana söylediğine göre o çalışma hayatı boyunca bir takım idari görevler de almıştır ki bunlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Pozisyon	Üniversitenin Adı	Fakültenin Adı	Zaman
Arap Dili Bölümü Başkanı	Tikrît Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi	Farklı zamanlarda toplam dört yıl
Fakülte Dekanı	Hadramevt Üniversitesi- Yemen	Kızlar Fakültesi	1999/2000 öğretim yılı
Üniversite Rektörü	Tikrît Üniversitesi	-	28.05.2003'ten 8.11.2004'e kadar

el-Hamed, Tikrît'ten ayrıldıktan ve Kuzey Irak'taki Erbil şehrinde kalmaya başladıktan sonra, geçmişte yazdığı kitaplar ve neşrettiği eserleri inceleyerek tekrar bastırmaya çalışmaktadır. Bazıları tamamlanmış ve yeniden basılmış ve diğerleri halen incelenmektedir.

VI. İLMÎ ŞAHSİYETİ

Ğânim Kaddûrî el-Hamed hocayı yakından tanımadığım ve kendisiyle sadece birkaç gün temas ettiğim için şahsiyeti ile ilgili pek şey bilmiyorum. Yalnız kitaplarından ve talebelerinden istifade ederek bu yönü hakkında bilgi vermeye çalışacağım:

Çalışmamızda müellifimizin “hayatı” kısmında temel kaynak olarak kullandığım hocanın öz geçmişi yazan Ammar el-Hatîb’in onun hakkında yazdıklarını aynen buraya aktarmak isabetli olacaktır:

“Şeyh (el-Hamed)’in kitapları bize, onun bilgi birikimi, eski kaynaklara vukufiyetini haber vermektedir. Belki de kişiliğinin en önemli özelliklerinden biri onun bilimsel dürüstlüğüdür. Onun yazıları da buna en iyi tanıktır. İfadeleri sahiplerine atıf eder ve faziletleri ehline nispet eder. el-Hamed, oldukça sabırlı ve dayanıklıdır. Burada, Şeyh’in kitaplarının bir kısmını ABD ordusunun Irak'a saldırdığı zor zamanlar içinde yazdığını dile getirilmesi gereken şeylerdendir. Şeyh kitaplarından bir tanesinin sonunda şöyle demiştir: "Araştırma ve yazma yollarını kolaylaştıran Allah'a şükürler olsun. Çünkü ülkemize karşı sürekli saldırganlıktan ve içinde yaşamın tüm yönlerini etkileyen kapsamlı kuşatma nedeniyle geçen bir buçuk yıllık iş ve emeğin neticesinde bu kitabı tamamlayabildim. Allah'tan bizi rüşte erdirmesini, bizim üzerimize huzur ve sükûnet indirmesini ve sonumuzu hayırlı etmesini niyaz ediyorum”.³⁸ Başka bir kitapta da: “Onu ümmetin ve ülkemizin geçirdiği güçlük ve ilim ehlinin zahmet çektiği zor zamanda yazmışım” demektedir.³⁹

Onun el yazması eserler alanında yıldızı parlamış, bu alanın uzmanları onun bu alanda uzman olduğunu kabul etmişlerdir. Ayrıca Şeyh (el-Hamed), pürüzsüz ve kolay

³⁸ Ğânim el-Hamed, *İlmü'l-Kitâbeti'l-Arabiyye*, Ürdün-Amman: Dâr Ammar, 1425/2004, 1. Baskı, s. 241.

³⁹ Ğânim, el-Hamed, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Suudi Arabistan-Cidde: Ma'hadu'l- eş-Şâtîbî, 1429/2008, 1. Baskı, s. 651.

bir ifadeye, akıcı konuşmaya, iyi bir anlayışa, meseleleri iyi şekilde izah etme yeteneğine sahiptir”⁴⁰.

VII. İLMÎ ÇALIŞMALARI

Bu kısımda, Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in bilimsel çalışmalarının bir listesini takdim etmeye çalışacağız.

Hazırladığım listeyi üç ana bölüme ayırdım; ilk bölüm: Tecvîd ve ses bilimine dair çalışmaları, ikinci bölüm: Resmü'l-Mushaf ve Arap yazısına dair çalışmaları ve üçüncü bölüm: diğer çalışmaları ile ilgili.

Bu bölümler de: Telif kitapları, Tahkik ettiği eserler ve Makaleleri olmak üzere üç kısma ayrılmıştır.

Listeyi hazırlarken, Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in kendi internet sitesinde yayınladığı Mu'cem Mü'ellafâtî isimli kitabının yanı sıra, öğrencisi Ammar el-Hatîb'in hazırladığı Ğânim Kaddûrî el-Hamed 'in özgeçmişinin anlatıldığı *Lamahât min Hayatih* risalesine itimat ettim.

A. TECVÎD İLMÎ VE SES BİLİMİ İLMİNE DAİR ÇALIŞMALARI:

a. Telif Kitapları

1. *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd* الدراسات الصوتية عند علماء التجويد
2. *İlmi't-Tecvîd; Dirâsâtün Savtiyye Müyessare* علم التجويد: دراسة صوتية مبسرة
3. *Abhâs fî İlmi't-Tecvîd* أبحاث في علم التجويد
4. *el-Madhal İlâ İlmi't-Tecvîd* المدخل إلى علم التجويد
5. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* شرح المقدمة الجزرية
6. *el-Müyesser fî İlmi't-Tecvîd* الميسر في علم التجويد
7. *eş-Şerhu'l-Vecîz ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye* الشرح الوجيز على المقدمة الجزرية
8. *Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd* أبحاث جديدة في علم الأصوات والتجويد
9. *Ehemmiyetü İlmi'l-Asvâtü'l-Lüğaviyye fî Dirâseti İlmi't-Tecvîd* أهمية علم الأصوات اللغوية في دراسة علم التجويد

b. Tahkik Ettiği Eserler

⁴⁰ Ammar el-Hatîb, a.g.e, s. 7.

1. *Kasîdetü Ebî Müzâhim el-Hakânî fî Hüsn-i Edâi'l-Kurân*, قصيدة أبي مزاحم الخاقاني، müellifin İsmi: Ebû Müzâhim Mûsâ b. Ubeydillâh el-Hâkânî (325/937).
2. *et-Tenbîh ala'l-Lahni'l-Celî ve'l-Lahni'l-Hafî*, التنبيه على اللحن الجلي واللحن الخفي، müellifin ismi: Ebû'l-Hasen Ali b. Cafer b. Muhammed es-Saiîdî er-Razi. (410/1019'dan sonra).
3. *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*, التمهيد في علم التجويد، müellifin ismi: Ebu'l-Hayr İbnü'l-Cezerî: Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (833/1429).
4. *ed-Dürrü'l-Mersûfî Vesfî Mahârici'l-Hurûf*, الدر المرصوف في وصف مخارج الحروف، müellifin ismi: Ebu'l-Meâlî Fâhru'd-Dîn el-Mevsilî (621/1224).
5. *Beyanü'l-Uyûb elletî Yecibü En Yetecennebühâ'l-Kurrâ*, بيان العيوب التي يجب أن يتجنبها القراء، müellifin ismi: Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed b. Abdullah İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî (471-1079).
6. *et-Tahdîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd*, التحديد في الاتقان والتجويد، müellifin ismi: Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).
7. *İhtilâfî'l-Kurrâ fî'l-Lâmi ve'n-Nûn*, اختلاف القراء في اللام والنون، müellifin ismi: Ebû'l-Hasen Ali b. Cafer b. Muhammed es-Saiîdî er-Râzî (400-1019'dan sonra).
8. *el-Mûdih fî't-Tecvîd*, الموضح في التجويد، müellifin ismi: Abdülvehhab b. Muhammed el-Kurtubî (461/1069).
9. *et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd*, التمهيد في معرفة التجويد، müellifin ismi: Ebû'l-Alâ' el-Hasan b. Ahmed el-Hemedânî el-Attâr (569/1173).
10. *Kitâbü'l-Elifât ve Ma'rifeti Usûliha*, كتاب الألفات ومعرفة أصولها، müellifin ismi: Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).
11. *el-Fark Beyne'd-Dâd ve'z-Zâ fî Kitâbillâhi Azze ve Celle*, الفرق بين الضاد والظاء في، müellifin ismi: Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).
12. *Nüzhatü'l-Müşteğilîn fî Ahkemi'n-Nûni's-Sâkineti ve't-Tenvîn*, نزهة المشتغلين في، müellifin ismi: Ebu'l-Kâsim Alî b. Osmân İbnü'l-Kâsîh (801/1399).
13. *Tühfetu't-Tâlibîn fî Tecvîdi Kelami Rabbi'l-Âlemîn*, تحفة الطالبين في تجويد كلام رب العالمين، müellifin ismi: Mensûr b. İsa b. Gazî es-Semânûdî (1092/1681 yılında yaşamaktaydı).

14. *Kitâbün fî Tecvîdi'l-Kırâ'a ve Mehârici'l-Hurûf*, كتاب في تجويد القراءة ومخارج الحروف, müellifin ismi: Endülüslü İbrahim b. Muhammed İbn Vesîk (654/1256).
15. *el-Mukaddime fîmâ Yecibu Alâ Kâr i'il-Kur'âni en Ya'leme*, المقدمة فيما يجب على قارئ القرآن أن يعلمه, müellifin ismi: Ebu'l-Hayr İbnü'l-Cezerî: Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (833/1429).

c. Makaleleri

1. *İlmü't-Tecvîd: Neş'atühü ve Ma'âlimühü'l-Ülâ*, علم التجويد: نشأته ومعالمه الأولى,
2. *et-Temhîd fî İlmî't-Tecvîd: Bahsün fi'l-Müellif*, التمهيد في علم التجويد: بحث في المؤلف,
3. *el-Lahnü'l-Hafî fi'd-Dersi's-Savtî'l-Arabî*, اللحن الخفي في الدرس الصوتي العربي,
4. *Kadiyyatü'd-Dâdi fi'l-Arabiyye*, قضية الضاد في العربية.
5. *Menâhicü Kütübi Ta'limi't-Tilâve*, مناهج كتب تعليم التلاوة,
6. *İhfâ'ü'n-Nûn, Hakikatühü's-Savtiyye ve Tarikatü Edâ'ihî Lede'l-Kurrâ'i'l-Mu'âsirîn*, إخفاء النون حقيقته صوتية وطريقة أدائه لدى القراء المعاصرين,
7. *İhfâ'ü'l-Mîm fi'n-Nutkî'l-Arabî*, إخفاء الميم في النطق العربي,
8. *Tecdîdü't-Tecvîd fî Dav'i'd-Dersi's-Savtiyyi'l-Hadîs*, تجديد التجويد في ضوء الدرس الصوتي الحديث,
9. *Fikretü's-Savtî's-Sâzec ve Eseruha fi'd-Dersi's-Savtî el-Arabî*, فكرة الصوت الساذج وأثره في الدرس الصوتي العربي,
10. *Tekrîru'r-Râ fî Mezhabî Ehli'l-Edâ*, تكرار الراء في مذاهب أهل الأداء,
11. *İlmü't-Tecvîd Kable Kitâbi'r-Ri'âye ve kitabi't-Tahdîd*, علم التجويد قبل كتاب الرعاية وكتاب التحديد,
12. *Vichetü Nezar Cedîde fî Mahârici'l-Asvâti's-Sitte*, وجهة نظر جديدة في مخارج الأصوات الستة,
13. *İstihdâm Sûretü Âleti'n-Nutk fî Ta'limi Kavâidi't-Tilâve*, استخدام صورة آلة النطق في تعليم قواعد التلاوة,
14. *Mahâricü Hurûfi'l-Arabiyye: Adedüha ve Tertibüha, Beyne'd-Dersi'l-Kadîm ve'd-Dersi'l-Hadîs*, مخارج حروف العربية: عددها، وترتيبها بين الدرس القديم والدرس الجديد,

B. RESMÜ'L-MUSHAF VE ARAP YAZISI İLİMLERİNE DAİR KİTAPLARI

a. Telif Kitapları

1. *Resmü'l-Mushaf: Dirâsetün Lüğaviyye Târihiyye*, دراسة صوتية تاريخية
2. *İlmü'l-Kitâbeti 'l-Arabiyye*, علم كتابة العربية .
3. *Zavâhir Kitâbiyye fî Mesâhif Mahtûta*, ظواهر كتابية في مصاحف مخطوطة .
4. *el-Müyesser fî İlm-i Resmi'l-Mushaf ve Zabthi*, الميسر في علم رسم المصحف وضبطه .
5. *Mesâil fî'r-Resmi ve'n-Nutk*, مسائل في الرسم والنطق .
6. *Cühûd el-İmam Mekkî b. Ebi-Tâlib fî Resmi'l-Mushaf*, جهود الإمام مكي بن أبي طالب في رسم المصحف .
7. *İlmü'n-Nakt ve's-Şekl et'Târih ve'l-Usûl*, علم النقط والشكل: التاريخ والأصول .
8. *Abhâs fî Resmi'l-Mushaf ve Dabth*, أبحاث في رسم المصحف وضبطه .
9. *İlmü'l-Mesâhif; Mecmü'atü Abhâs*, علم المصاحف: مجموعة أبحاث .

b. Tahkik Ettiği Eserler

- *Avrâk Gayr-i Menşûre min Kitabi'l-Muhkem*, أوراق غير منشورة من كتاب المحكم , müellifin ismi: Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).
- *Kitabü'l-Badî' fî Ma'rifeti Mâ Rûsime fî Mushafi Osmân*, كتاب البديع في معرفة ما رسم , müellifin ismi: Ebû Mu'az Muhammed b. Yûsuf el-Cühanî el-Endelüsî (442-1022).
- *el-Câmi' Limâ Yühtâcü İlehî Min Resmi'l-Mushaf*, الجامع لما يحتاج إليه من رسم المصحف , müellifin ismi: Endülüslü İbrahim b. Muhammed İbn Vesik (654/1256).
- *Kitâbü'l-Hat*, كتاب الخط , müellifin ismi: Ebu'l-Kâsim Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî (337/ 948).
- *el-Muhtasar fî Mersûmi'l-Mushafi'l-Kerîm*, المختصر في مرسوم المصحف الكريم , müellifin ismi: Ebû Tâhir İsmâil b. Zâfir el-Ukaylî (623/1226).
- *el-Beyân fî Hat Mushaf Osmân*, البيان في خط مصحف عثمان , müellifin ismi: Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (833/1429).
- *Kitâbü'l-Hicâ' fî Resmi'l-Mushaf*, كتاب الهجاء في رسم المصحف , müellifin ismi: Bilinmeyen.
- *Hattu'l-Mesâhif*, خط المصاحف , müellifin ismi: Ebü'l-Kâsim el-Kirmânî (500/1106'dan sonra).
- *Nesrü'l-Mürcân fî Resmi Nezmi'l-Kur'an*, نثر المرجان في رسم نظم القرآن , müellifin ismi: Muhammed b. Gavs en-Nâ'itî el-Erkâtî el-Hindî (1238-1822).

- *Kitâbü'n-Nakt ve's-Şekl*, كتاب النقط والشكل, müellifin ismi: Ebû Bekr İbrâhim b. es-Sirrî es-Serrâc (316-827).
- *el-Muhkem fî İlmi Nakti'l-Mesâhif*, المحكم في علم نقط المصاحف, müellifin ismi: Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).

c. Makaleleri

1. *Zâhîretü'l-İ'râb Fî Dav'i Resmi'l-Mushaf*, ظاهرة الإعراب في ضوء رسم المصحف.
2. *Muvâzenetün Beyne Resmi'l-Mushaf Ve'n-Nükûşî'l-Arabiyyeti'l-Kadîme*, موازنة بين رسم المصحف والنقوش العربية القديمة.
3. *Kitâbü'r-Raddi alâ men Hâlefe Mushafi Osmân*, كتاب الرد على من خالف مصحف عثمان.
4. *Tibâ'atü'l-Mushaf fi'l-Irak*, طباعة المصحف في العراق.
5. *el-Mushafü's-Şerîf fi'l-Asri'r-Râşidî*, المصحف الشريف في العصر الراشدي.
6. *Resmü'l-Mushaf, Hasâ'isuhü ve Tevcihühü fî Tefsir et-Tahrir ve't-Tenvir li Muhammed et-Tahir İbn Âşûr*, رسم المصحف: خصائصه وتوجيهه في تفسير التحرير والتنوير, لمحمد الطاهر بن عاشور.
7. *en-Naktü ve's-Şeklü Dirâsetün Müvazenetün Beyne'l-Masâdir ve'l-Mesâhif*, النقط والشكل دراسة موازنة بين المصادر والمصاحف.
8. *Müvazenetün Beyne'z-Zabt fi'r-Resmi'l-Mushafî ve'r-Resmi'l-İmlâ'î*, موازنة بين الضبط في الرسم الصحفي و الرسم الإملائي.
9. *Cuhûdü'l-Ümmeh fî Resmi'l-Kur'ânî'l-Kerim*, جهود الامة في رسم القرآن الكريم.
10. *el-Mesâhifü'l-Mahtûta: Ta'rîfün biha Ve Beyan Kîmetihe't-Tarihiyye ve'l-İlmiyye ve'l-Fenniyye*, المصاحف المخطوطة: تعريف بها وبيان قيمتها التاريخية والعلمية والفنية.
11. *Resmü fevâtihi's-Süver ve Ruûsi'l-Ây ve'l-Eczâ' fi'l-Mushafî's-Şerîf*, رسم فواتح السور ورؤوس الآي والأجزاء في المصحف الشريف.
12. *Ebû Hafş el-Harrâz ve'Cühûduhü fî Resmi'l-Mushaf*, أبو حفص الخراز وجهوده في رسم المصحف.
13. *Kitâbü Nesri'l-Mürçân fî Resmi Nezmi'l-Kur'an li Muhammed b. Ğavs en-Nâitî el-Erkâtî; Ta'rîfün bihi ve'Beyanü Ehemmiyetih*, كتاب نثر المرجان في رسم نظم القرآن, لمحمد بن غوث الناطي الأركاتي: تعريف به وبيان أهميته.
14. *Mürâca'atü Aded Min'n-Nezariyyâtî'l-Muta'llika bi'Resmi'l-Mushaf fî Dav'i İlmi'l-Hutûti'l-Kadîme*, مراجعة عدد من النظريات المتعلقة برسم المصحف في ضوء علم الخطوط القديمة.

15. *Mushaf el-Mühallisi'l-Mahtût senet H. 353*, 535 هجرية، مصحف المخلصي المخطوط سنة 535 هجرية
16. *Cühûd Mekkî İbn Ebî Tâlib fi Resmi'l-Mushaf*, جهود مكّي بن أبي طالب في رسم المصحف
17. *Mezâhibü'l-Ulemâ fi Takdiri'l-Mahzûf ve'Tahdîdi'z-Zâid ve'Eserüha fi Zabtı'l-Mushaf*, مذاهب العلماء في تقدير المحذوف وتحديد الزائد وآثارها في ضبط المصحف
18. *Resmü'l-Mushaf Beyne't-Ta'lîli'l-Lugavî ve't-Tevcîhi'd-Delâli*, رسم المصحف بين التعليل اللغوي والتوجيه الدلالي
19. *el-Mesâhifü'l-Matûta: Cevânibü'l-Înâyeti Biha ve'l-Mevkâf min Dirâsetiha*, المصاحف المخطوطة: جوانب أهميتها والموقف من دراستها
20. *el-Mahtûtatü'l-Mechûletü'l-Müellifîn; Ehemmiyetühâ ve'Keyfiyyetü't-Ta'amüli Ma'ha*, المخطوطات المجهولة المؤلفين: أهميتها، وكيفية التعامل معها
21. *Kütübü'r-Rivâyetü'l-Meşrikiyye fi İlmi Resmi'l-Mushaf: Ta'rîfün biha Ve'Beyani Ehemmiyetihâ*, كتب الرواية المشرقية في علم رسم المصحف: تعريف بها وبيان أهميتها

C. KUR'ÂN İLİMLERİNE DAİR ÇALIŞMALARI

a. Telif Kitapları

1. *Muhâdarat fi Ulûmi'l-Kur'ân*, محاضرات في علوم القرآن
2. *Aslü'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*, أصل القراءات القرآنية
3. *Abhâs fi Ulûmi'l-Kur'ân*, أبحاث في علوم القرآن
4. *Zavâhir Lüğaviyye fi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye*, ظواهر لغوية في القراءات القرآنية
5. *el-Ecvibetü'l-İlmiyye Alâ Es'ileti Mültakâ Ehli't-Tefsîr fi'l-Kırâat ve'r-Resm ve't-Tecvîd*, الأجوبة العلمية على أسئلة ملتبس أهل التفسير في القراءات والرسم والتجويد
6. *Hafs Bin Süleyman Râvî Kırâati Âsım Beyne'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, حفص بن سليمان، راوي قراءة عاصم بن الجرح والتعديل
7. *el-Kırâatü'l-Kur'âniyye - Menâhic ve A'lâm*, القراءات القرآنية مناهج وأعلام

b. Tahkik Ettiği Eserler

1. *el-Cam' ve't-Tevcih Lima'nfarede bi-Kırâatihî Yakûb el-Hadramî*, الجمع والتوجيه، لما انفرد بقراءته يعقوب الحضرمي müellifin ismi: Ebü'l-Hasen Şurayh b. Muhammed el-İşbîlî (539/1144).

2. *Ahlâk Hameletü'l-Kur'ân*, أخلاق حملة القرآن, müellifin ismi: Ebû Bakr Muhammed b. el-Hüseyn el-Âcürri (360/970).
3. *Fahresetü Tesânîfi'l- Ebî Amr ed-Dânî*, فهرست تصانيف الإمام أبي عمرو الداني, müellifin ismi: Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053):
4. *el-Beyân fî Addi Âyi'l-Kur'ân*, البيان في عد أي القرآن, müellifin ismi: Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).
5. *Tenzîlu'l-Kur'âni ve Adedü Âyetihî ve İhtilâfi'n-Nâs fih*, تنزيل القرآن وعدد آياته, müellifin ismi: Ebû Zür'a Abdurrahman b. Muhammed İbn Zencele.
6. *Kitabü'l-Hicec fî Tevcîli'l-Kirâât*, كتاب الحجج في توجيه القراءات, müellifin ismi: Ebû Ma'sher Abdülkerîm b. Abdulsamet et-Taberî (478/1085).

c. Makaleleri

1. *Müellifü't-Tefsîri'l-Müsemma el-Mebânî li Nazmi'l-Ma'ânî*, مؤلف التفسير المسمى المباني لنظم المعاني.
2. *Ebû Ubeyd el-Kâsim b. Sellâm ve'Cühûduhû fî Dirâseti'l-Kirâât*, أبو عبيد القاسم بن سلام وجهوده في دراسة القراءات.
3. *Menâhicü'l-Ulamâ' fî Dirâseti İcâzi'l-Kur'ân*, مناهج العلماء في دراسة إعجاز القرآن.
4. *Melâmih Medreseti'l-İkrâ' fî Tikrîti'l-Usûri'l-İslâmiyye*, ملامح مدرسة الإقراء في تكريت, في العصور الإسلامية.
5. *Hikmetü't-Tekrâr fî'l-Kur'ân*, حكمة التكرار في القرآن.
6. *Aslü'l-Kirâati'l-Kur'âniyye*, أصل القراءات القرآنية.
7. *Hareketü Hâi'l-Kinâne fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, حركة هاء الكناية في القرآن الكريم.
8. *İlmü'l-Kirâ'a beyne'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti*, علم القراءة بين الرواية والدراية.
9. *Tahzîbü'l-Kur'ân fî'l-Masâdir ve'l-Mesâhif*, تحزيب القرآن في المصادر والمصاحف.
10. *Kitâbü'l-Hâdi fî'l-Mekâti ve'l-Mebâdi li'l-Attâr Tâim ev Nâkis*, كتاب الهادي في مقاطع والمبادئ للعطار تام أو ناقص.
11. *el-İcâzü'l-Adedî fî'l-Kur'âni'l-Kerîm: Hakîketün ev Tevehhüm*, الإعجاز العددي في القرآن الكريم حقيقة أو توهم.
12. *el-İhtiyâr fî Kirâati'l-Kur'ân*, الاختيار في القراءات القرآنية.
13. *Tahkîku'l-Hemzetain beyne'n-Nahviyyîn ve'l-Mukriîn*, تحقيق الهمزتين بين النحويين والمقرئين.
14. *ed-Dürüsü't-Terbeviyye fî Süreti'l-Enfâl*, الدروس التربوية في سورة الأنفال.
15. *el-Hayâtü't-Tayyibe fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, الحياة الطيبة في القرآن الكريم.

16. *et-Tilâvetü'l-Kur'âniyyetü'l-Müvahhade Darûretün İlmîyye ve Ta'lîmiyye*, التلاوة القرآنية الموحدة ضرورة علمية وتعليمية.
17. *Alemü'd-Dîn es-Sehâvî ve Mevkîfuhü mine'l-İcâzi'l-İlmî*, علم الدين السخاوي وموقفه من الإعجاز العلمي.
18. *el-Menhecü'n-Nebevî fî Ta'lîmi'l-Vûfûdi İle'l-Medineti'l-Münevarti'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, المنهج النبوي في تعليم الوفود إلى المدينة المنورة القرآن الكريم.
19. *Kitâbü'l-Kırâât li Ebî Hâtim es-Sicistânî: Ta'rîfün Bih ve'Beyanün li Menhacihi ve'Tahkiki Bazı Nusûsîh*, كتاب القراءات لأبي حاتم السجستاني تعريف به وبيان لمنهجه وتحقيق بعض نصوصه.
20. *Kitâbü'l-Kırâât li't-Taberî: Mevzû'uhü ve'Menhecühü*, كتاب القراءات للطبري موضوعه ومنهجه.
21. *Hafs Bin Süleyman Râvî Kırâati Âsım Beyne'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*, حفص بن سليمان راوي قراءة عاصم بين الجرح والتعديل.
22. *Ebû Abdurrahmân es-Sülemî ve Cühûduhü fi'l-İkrâ ve Ta'lîmi'l-Kur'ân*, أبو عبدالرحمن السلمي وجهوده في الإقراء وتعليم القرآن.
23. *İsmâil el-Kâdî el-Bağdâdî ve Kitâbuhü fi'l-Kırâati'l-Ku'âniyye*, إسماعيل القاضي البغدادي وكتابه في القراءات القرآنية.

D. DİĞER ÇALIŞMALARI

a. Telif Eserleri

1. *Abhâs fi'l-Arabiyyeti'l-Fushâ*, أبحاث في العربية الفصحى.
2. *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısr li Dirâseti'l-Macistîr*, يوميات الرحلة إلى مصر لدراسة الماجستير.
3. *Müzakkirâtü Esîr*, مذكرات أسير.

b. Tahkik Ettiği Eser

1. *Kitâbü'l-Mecâlis*, كتاب المجالس, müellifin ismi: Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hatîb (420/1029).

c. Makaleleri

1. *el-Müsevitât İnde Ulemâ'l-Arabiyye*, المصوتات عند علماء العربية.
2. *Tekevvünü'l-Arabiyyeti'l-Fushâ*, تكون العربية الفصحى.
3. *en-Nahv el-Arabî Kable Ebi'l-Esved ed-Düelî*, النحو العربي قبل أبي الأسود الدولي.

4. *et-Teğyyürâtü's-Savtiyye fî Abniyeti'l-Af'âli'l-Mezîdeti bi t-Tâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, التغييرات الصوتية في أبنية الأفعال المزيدة بالتاء في القرآن الكريم .
5. *Menâhicüs't-Te'lîfi'n-Nahvî*, مناهج التأليف النحوي .
6. *el-Fikrû'l-Menhecî fî Mü'ellefâti's-Şeyh Abdülkerîm ed-Dabbân*, الفكر المنهجي . في مؤلفات الشيخ عبدالكريم الدبان .
7. *eş-Şeyh Dâvûd et-Tikrîti Hayatühü ve Âsâruhû'l-İlmiyye*, الشيخ داود التكريتي حياته . وأثاره العلمية .
8. *el-Arabiyye fi'l-Asri'l-Hadîs*, العربية في العصر الحديث .
9. *İlmü's-Serf Beyne'l-Vesfiyye ve'l-Mi'yâriyye*, علم الصرف بين الوصفية والمعيارية .
10. *İştikâku'l-Vasf fi'l-Arabiyye*, اشتقاق الوصف في العربية .
11. *el-İşmâm fi'l-Arabiyye Hakîkatühü ve'Envâ'hü*, الإشمام في العربية حقيقته وأنواعه .
12. *Sîretü'l- İbni'l-Cezerî fi'l-Cânibi'l-İlmî*, سيرة ابن الجزري الجانب العلمي .
13. *el-Mahtûtâtü Mechûletü'l-Mu'ellifîn*, المخطوطات مجهولة المؤلفين .

İKİNCİ BÖLÜM

ĞÂNİM KADDÛRÎ el-HAMED'İN TECVÎD İLMİNE DAİR ÇALIŞMALARI

Ğânim Kaddûrî el-Hamed çağdaş âlimler arasında en çok eser yazanlardan biri sayılır. Geçen bölümde sunduğumuz üzere Ğânim Kaddûrî Hamed'in ilk kitabı neşrettiğinden bu ana kadar yaklaşık kırk yıl zaman diliminde 28 kitap yazmış, 33 eser tahkik etmiş ve 70 makale yayınlamıştır. Bir önceki bölümde isimleri verilen eserler, bu ve bundan sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak tanıtılmaya çalışılacaktır.

I. TECVÎD İLMİ

Kur'ân-ı Kerim, Allah Teâlâ tarafından Hz. Cebrail vasıtasıyla Peygamberimiz (sav)'e Arap dili üzere indirilen ilahi bir kitaptır. Hz. Peygamber Efendimiz Cebrail'den Kur'ân'ı öğrendikten sonra derhal ashabına yazdırıp okutarak tebliğ ederdi. Ashab da aynı şekilde onlardan sonra gelen nesillere nakil ettirmişlerdir. Daha sonra kıraat ve tecvîd âlimleri sayesinde 14 asır boyunca Kur'ân-ı Kerim indirildiği gibi bize ulaşmıştır.

Tecvîd ilmi Kur'ân-ı Kerim'in, Yüce Allah'ın indirdiği, Cebrail'in Hz. Peygamber'e okuttuğu, Hz. Peygamberin de ashabına öğrettiği, bize de nakil edildiği gibi doğru ve düzgün okunmasını sağlayan ve koruyan bir ilimdir.

Nitekim Tecvîd ilmi, Allah'ın kelamı olan Kur'ân-ı Kerim ile bağlı olduğu için İslâm ilimlerinin en değerli ilmi olup İslâm âlimleri tarafından en çok incelenen ilimler arasındadır. Onunla meşgul olmak da Allah'a yaklaştıran amellerden biridir. Tecvîd ilmine dair yazılan kitapların sayısı çok olduğundan dolayı onları okumak bir yana saymak bile mümkün değildir. İşte bu demek ki tecvîd ilminin makamı, İslâm ilimlerinin arasında yüksektir.

Tecvîd ilminde yazılan müstakil ilk eser, Ebû Müzâhim Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî (325/937)'nin: *el-Kasîdetü'Râiyye (el-Kasîdetü'l-Hâkâniyye)* isimli 51 beyitlik manzum olduğunu İbnü'l-Cezerî dile getirmiştir.⁴¹

⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetün Nihâye*, nşr: Bergstrasser, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts, II, 280.

Tecvîd kelimesinin Kur'ân'ın okuma kurallarına delalet etmek için kullanılışı, kaynaklara göre Hâkânî (325/937) ve Kıraat-ı Seb'a kavramını ilk kullanan İbn Mücâhid (324/936) tarafından başlanmıştır.⁴²

Ebû Amr Dâni'nin (444/1053) *et-Taḥdîd* kitabında İbn Mücâhid'e isnat ettiği bir rivayette İbn Mücâhid'in şu sözünü aktarmıştır: “Kur'ân'da lâhn (hata yapmak) iki türdür ki Celî (açık) ve Hafî (gizli)dir. Celî i'rab'da olur (harekeler üzerinde yapılan hatalar demek). Hafî ise Harfin telaffuzunu tecvîd etmeyerek harfin hakkını vermemektir”.⁴³ Bu rivayete dayanarak Tecvîd kelimesinin Kur'ân okuma kaideleri için ilk kullanışı Hicri 3. asırda başlandığı söylenebilir.

Hâkânî'den sonra gelen kıraat âlimleri, Tecvîd ilmine dair özel kitap yazmaya yönelmişlerdir. Hicrî 3. asrın sonlarında yaşayan ve dördüncü asrın başında vefat eden Saidî (410/1019) *et-Tenbîh ala'l-Lahni'l-Celî ve'l-Lahni'l-Hafî* risalesi yazmakla Tecvîd ilmine dair mensur ilk eser vermiştir. Daha sonra Tecvîd ilminin altın çağı adlandırabileceğimiz hicrî beşinci asırda Tecvîd ilminin en önemli âlimleri ve kitapları ortaya çıkmıştır.⁴⁴ Örneğin; Mekkî b. Ebû Tâlib (437/1045) *er-Riâye li'Tecvîdi'l-Kıraa* adlı eseri, Ebû Amr ed-Dâni (444/1053) *et-Taḥdîd fi'l-İtkân ve'Tecvîd* kitabı ve Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî (461/1069) *el-Mûdih fi't-Tecvîd* bu alanda yazılmış başlıca eserlerdir.

Bu alanda yazılmış eserleri iki grupta toplamak mülkündür:

a. Tecvîd ilminin tüm konuları ile ilgili eserler

- *er-Riâye li Tecvîdil-Kırae*: Mekkî b. Ebû Tâlib (437/1045).⁴⁵
- *et-Taḥdîd fi'l-İtkân ve't-Tecvîd*: Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dâni (444/1053).⁴⁶
- *el-Mûdih fi't-Tecvîd*: Ebu'l-Kasım Abdülvehhâp el-Kurtubî (461/1069).⁴⁷

⁴² Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, Amman: Dâr Ammâr, 2. Baskı, 1428/2007, s. 17.

⁴³ Dâni, *et-Taḥdîd*, nşr: Ğânim el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1421/2000, s. 116.

⁴⁴ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 19.

⁴⁵ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 27; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, a.g.e, s. 476.

⁴⁶ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 27; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 476-478.

⁴⁷ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 27; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 478.

- *et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd*: Ebü'l-Alâ Hasen b. Ahmed el-Hemedânî (569/1173).⁴⁸
- *el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye* (manzume) ve *et-Temhîd fî ilmi't-Tecvîd*: Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (833/1429).⁴⁹
- *Karabaş Tecvîdi*: Şeyh Abdurrahman Karabâşî (904/1498).⁵⁰
- *el-Mufîd fî ilmi't-Tecvîd* (manzume): Şihabüddîn Ahmed b. Ahmed et-Tîbî (979/1573).⁵¹
- *el-Minehu'l-Fikriyye alâ Metni'l-Cezeriyye*: Aliyyü'l-Kârî (1014/1606).⁵²
- *Cühdü'l-Mukîl ve Beyânü Cühdü'l-Mukîl*: Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekr Mar'aşî (1145/1732).⁵³
- *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*: İsmail Karaçam (İstanbul 2002, 9. Baskı, 501 sayfa).
- *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*: Ğânim Kaddûrî el-Hamed (Amman 2009, 3. Baskı, 527).
- *Kur'ân Okuma Esasları*: Abdurrahman Çetin (Bursa 2016, 37. Baskı, 515 sayfa. İlk baskı: 1987).

b. Tecvîd ilminin bazı konuları ile ilgili eserler

- *el-Kasîdetü'l-Hâkâniyye* (manzume): Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî (325/937).⁵⁴
- *et-Tenbîh ale'l-Lahni'l-Celî ve'l-Lahni'l-Hafî* (lahn-ı Celî ve lahn-ı hafî konusu): Ebü'l-Hasen Alî b. Ca'fer es-Saîdî (410/1019).⁵⁵

⁴⁸ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 29; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 480.

⁴⁹ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 35; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s.484.

⁵⁰ Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 484-485.

⁵¹ Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 39.

⁵² Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 37; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 486.

⁵³ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 41; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 487-188.

⁵⁴ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 25-26; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, Bursa: Emin Yayınları, 25. Baskı, 2014, s. 474-475.

⁵⁵ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 26; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 475.

- *ed-Dürrü'l-Mersûf (Mevsûf) fî Vesfî Mahârici'l-Hurûf* (harflerin mahreçleri konusu): Ebu'l-Meâlî Fâhru'd-Dîn el-Mevsîlî (621/1224).⁵⁶
- *İtmâmü't-Tebyîn fî Ahkâmi'l-Nûni's-Sâkine ve't-Tenvîn* (sâkin nûn ve tenvîn konusu): İbrâhim b. Omer b. İbrâhim el-Ca'berî (732/1332).⁵⁷
- *Nüzhatü'l-Müşteğilîn fî Ahkemi'n-Nûni's-Sâkineti ve't-Tenvîn* (sâkin nûn ve tenvîn konusu): Ebu'l-Kâsim Alî b. Osmân İbnü'l-Kâsîh (801/1399).⁵⁸
- *Buğyetü'l-Mürtâd li Tashîhi'd-Dâd* (Dâd harfi ile ilgili): Ali b. Muhammed b. Halil el-Makdesî (1004/1596).⁵⁹

Anlaşılabacağı üzere isimlerin kaydettiğimiz bu eserler, Tecvîd alanından yazılmış esere bir örnek olması bakımından zikredilmiştir.

II. ĞÂNİM KADDÛRÎ HAMED'İN TECVÎD VE SES BİLİMİNE DAİR ÇALIŞMALARI

Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Tecvîd ve Ses bilimi (Fonetik) alanında çağdaş asrın önemli uzmanlarından sayılmaktadır. Zira o, bu alanda 9 kitap yazmış, 15 eser tahkik etmiş ve 14 makale neşr ederek bu asrın Tecvîd ilminde en çok çalışması olan hocalar arasına girmiştir.

Ğânim Kaddûrî Hamed' in Tecvîd ilmindeki çalışmaları, Tecvîd ve Ses bilimi ile ilgilenenlerden çok ilgi görmüştür. Onun bu alandaki çalışmaları şunlardır:

A. EI-HAMED'İN TELİF KİTAPLARI

1. *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*

الدراسات الصوتية عند علماء التجويد

• Kitabın baskıları

Birinci baskı, Vakıflar ve Dinî İşler Bakanlığı, Bağdat, 1406/1986, 527 Sayfa. İkinci baskı, Dâr Ammâr, Amman, 1424/2003, 527 Sayfa.

⁵⁶ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 29; Abdurrahman Çetin, *Kur'ân Okuma Esasları*, s. 480-481.

⁵⁷ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 33.

⁵⁸ a.g.e, s. 34.

⁵⁹ a.g.e, s. 38.

- **Kitabın Muhtevası**

ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd, Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in Tecvîd ve ses bilimine dair yazmış olduğu en önemli eserdir.

Ğânim Kaddûrî Hamed'in bu eseri, birinci bölümde dile getirdiğimiz üzere Adnan Mohammed Süleyman'ın danışmanlığında hazırlanmış olduğu bir doktora tezidir. Müellifimiz, bu eseri yazmakla sadece Tecvîd ilmine değil Tecvîd ilminin yanında Arapça ses bilimine de hizmet etmiştir.

Kitabın başında müellifin anlattığı gibi Arap dili sarf, nahiv, sesler ve lügat gibi tüm yönleriyle İslâm âlimleri tarafından ilgi görmüştür. Halil b. Ahmed, Sîbeveyh ve İbn Cinnî başta olmak üzere tüm meşhur Arapça âlimlerinin çabaları modern Arap dili bilim adamlarınca araştırılmış ve onlarla ilgili birçok eser hazırlanmıştır. Fakat Arapça diline ses açısından hizmet eden Tecvîd ilminin ilk âlimlerinin çalışmaları fazla ilgi görmemiştir. Bunun nedeni de insanların elinde olan Tecvîd kitaplarının çoğu geç dönemde ya da muasır olması için ifadelerinin özet ve kapalı gelmesidir ki ses bilimi ile uğraşanların onlardan istifade edip dikkatini çekmemiştir.⁶⁰ Bu neticeye varan el-Hamed, Tecvîd ilminin ilk eserlerini araştırmaya başlamış ve Tecvîd ilminde hem tarihsel hem de eski eserler ile ilgili araştırmalarda bulunmuştur. Ğânim Kaddûrî Hamed sadece bu tarihi araştırmaları yapmakla kalmayıp Tecvîd bilim adamlarının fonetik ve fonoloji denilen

⁶⁰ Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 7.

çalışmalarını araştıran büyük bir işte bulunmak istemiş ve bu düşüncesi, bu kitabı yazmakla gerçekleşmiştir.

Bu eserden önce Ğânim Kaddûrî Hamed'in Tecvîd ilmine dair başka bir çalışması *İlmi't-Tecvîd: Neş'etühü ve Me'âlimühü'l-Ûlâ* isimli bir makaledir. O makalenin söz konusu esere bir giriş olduğunu söyleyebiliriz.

Söz konusu kitap üç bölüm ve bölümlere dâhil olmayan üç ek konudan oluşmaktadır.

Birinci bölüm; Tecvîd âlimlerinde ses araştırmalarının kaynakları ile ilgilidir. Bu başlık altında Ğânim Kaddûrî el-Hamed beş konu toplamıştır:

Tecvîd ilminin başlangıcı ve yazarlığın başlangıcı: Ğânim Kaddûrî Hamed, burada, Tecvîd biliminin kökeni ve Tecvîd kelimesinin Kur'ân'ın okunması hükümlerini ifade etmek için kullanılmaya başlaması hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca bu bilimde bağımsız kitap yazma geleneği başlangıcını incelemiştir ki bu kısmın, yukarıda bahsedilen makalenin bir özeti olduğunu söyleyebiliriz (s. 15-24)

İkinci konu, H. 13. yüzyılın sonuna kadar Tecvîd ilminde yazılan kitapların ortaya çıkmasından itibaren en ünlü Tecvîd kitaplarının bir listesini içermektedir. (s. 24-44)

Bu liste, kitabın yazıldığı döneme kadar 100'den fazla kitap ismini içermektedir. Ğânim Kaddûrî Hamed bu konu sonunda, Tecvîd ilminde yazılan kitapların iki yöne ayrılabilceğine işaret etmiştir. Birincisi; Tecvîd ilminin tüm meseleleri ile ilgilenen kitaplardır. İkincisi ise, Tecvîd ilminin konularından bir konu üzerinde uzun ve derin tartışmalar yapan kitaplardır. Bunun örneği de sâkin nûn ve tenvîn ile ilgili kitaplardır.⁶¹

Üçüncü konuda Tecvîd âlimlerinin ses ile ilgili araştırmalarının dayandığı fikir üzerinde durulmuştur. Müellif, Arapça dilcilerinin dilsel sesleri araştırırken mesela Halil b. Ahmed'in *el-Ayn* kitabında kelimelerin yapılarını belirlemek üzerinde, Sibeveyh *el-Kitâb'ta* seslerle ilgili çalışması idğâm konusu üzerinde, İbn Cinnî de *Sırru Sinâ'ati'l-İ'râb* eserinde sarf konularında kullanmak üzere sesleri incelemiştir. Sonra gelen Arapça âlimleri bu amaçlar yanında Arap harfleri Arap olmayanların Araplar gibi telaffuz etmeleri için harflerin sıfat ve mahreçlerini araştırmışlardır.⁶² Müellifimiz, Tecvîd

⁶¹ el-Hamed, a.g.e, s. 44.

⁶² Ğânim el-Hamed, a.g.e, s. 45-47.

âlimlerinin sesler ile ilgili çalışmalarının ise *Lahn-ı Hafî* konusuna çok yakından bağlı olduğu kanaatindedir.⁶³

Dördüncü konuda ise Tecvîd âlimlerinin, sesleri (harfler ve harekeler) incelerken takip ettikleri metodu belirlenmiştir. Müellif, bu kısımda Tecvid âlimlerinin kullandığı metodun harflerin tüm yönleriyle ilgilenen kapsamlı bir metot olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴

Yazarımız birinci bölümü, Tecvîd ilminin, Kur'ân ilimleri ve dil bilimleri ile arasındaki ilişkiyi izah etmekle sona erdirmiştir (s. 75-80)

Kitabın ikinci bölümünde müellif, Tecvîd âlimlerinin telaffuz aletini (insanda telaffuz işleminden sorumlu olan organları) vasıflandırmaları, dilsel seslerinin üretimi, seslerin câmide (ünsüzler) ve zâibe (ünlüler) iki kısma tasnif edilmesi, ünsüz harflerin önce mahreçler açısından ayrılması, ünsüz harflerin mümeyyize (ayırt edici) veya mühassine (güzelleştirici/iyileştirici) sıfatlar bakımından bölünmesi ve ünlü sesler (med harfleri ve harekeler) olarak altı konu halinde incelemiştir. İkinci bölümün konularını sunarken müellifin kullandığı terimleri aynen aktarmaya itina gösterdim. Baktığımız gibi o, ses biliminde kullanılan terimleri kullanmayı tercih etmiştir. Örneğin; 'harfler' ve 'harekeler' terimleri yerine 'sesler' terimini kullanmıştır. Bu bölüm, Tecvîd ilmi ve modern fonoloji bilimi arasındaki ihtilafı olan bilhassa mahreçlerle ilgili birçok konuyu içermektedir.

Üçüncü bölüm ise Tecvîd âlimleri tarafından harflerin bitişik olduğu durumda oraya çıkan hususlar ele alınmıştır. Bu bölümde müellif, idgâm çeşitleri, tenvîn ve sâkin nûnun hükümleri, mîm hükümleri, tefhîm ve terkîk hükümleri ve med hükümleri gibi Tecvîd ilminin konularını kaleme almıştır.

Müellifin, bu eserin sonuna üç ek konu eklemiştir: Birinci konu: Hicrî dördüncü asırda Tecvîd ilmi (s. 460-466), ikinci konu: Kur'ân-ı Kerim okuyuş şekilleri. (s. 467-480), üçüncü konu: Telaffuz yanlışlıkları. (s. 481-484).

Bu araştırma sayesinde yazar başlıca şu sonuçlara ulaşmıştır:

1. Tecvîd ilmi, Arapça ses çalışmalarının gerçek bir kaynağıdır. Çünkü sesler ile ilgili araştırmalarda değerli bilimsel bilgiler içermektedir.

⁶³ Ğânim el-Hamed, a.g.e, s. 47-48.

⁶⁴ Ğânim el-Hamed, a.g.e, s. 57-65.

2. Bu çalışmada, dilbilimsel seslerin araştırmalarında, Tecvîd âlimlerinin metodu belirlenmiştir.

3. Araştırmada ayrıca, Tecvîd ilminin, bugün dilbilimi olarak adlandırılan bilime tekabül eden tamamen dilbilimsel bir bilim olduğu açıklığa kavuşmuştur.

4. Ayrıca, Tecvîd ilim adamlarının telaffuz aletini tanımlarken anatomi bilimini kullandıkları ve kitaplarında dilsel ses üretme süreci hakkında konuşmak için ayrı bölümler kurdukları da anlaşılmıştır.

5. Mütekaddimûn Tecvîd âlimleri, imkânları yetersiz olmasına rağmen harflerin mahreç ve sıfatlarını büyük ölçüde doğru ve ince tanımlamışlardır.

6. Bu araştırmanın ortaya çıkardığı şeylerden biri de, Arapça sesleri tanımlamak için Tecvîd âlimlerinin açık terimleri kullanmalarındır. Tecvîd âlimleri, Arapça sesleri iki türe ayırıp birine Câmide harfler ve diğerine Zâibe harfler isimleri vermişlerdir. Modern ses bilimi ile uğraşanların bu konu hakkındaki kullandıkları terimler düzensizdir.

7. Araştırmacı ayrıca dâd, cîm, tâ harflerin telaffuz sorunları gibi modern ses bilimi ve Tecvîd ilmi arasındaki bazı problemleri konularda bilimsel çözümler sunmuştur.

8. Araştırmada sunulduğu gibi, Tecvîd bilim adamlarının, ünlü ve ünsüz seslerin bitişik halindeki hükümlerini anlamak ve vasıflandırmak için seçkin araştırmalar sundukları anlaşılmıştır. Çağdaş ses biliminin âlimlerinin çalışmaları ise bu konuda çok sınırlıdır. Bu bakımdan tecvîd kitapları modern ses dersindeki bu büyük eksikliği giderebilir.

9. Bu eser sayesinde de, Tecvîd ilminin başlangıcı, dördüncü asırdan on üçüncü asra kadar Tecvîd kitaplarının listesini ve Tecvîd âlimlerinin özellikle hicrî dördüncü asırda tartıştıkları ses konuları üzerine ayrıntılı bir tarihsel çalışma ortaya koymuştur.

10. Ayrıca eserde, konuşma kusurları ve telaffuz sorunları hakkındaki Tecvîd âlimlerinin görüşü ve bu kusurları gidermek için getirmiş oldukları çözümlere yer verilmiştir.⁶⁵

Böylece bu araştırma, 1400 yıl boyunca Arap dilini ve Kur'ân'ı muhafaza eden bilim hakkında ayrıntılı bir çalışma sunmaktadır. Üstelik Tecvîd âlimlerinin bu bilimin tüm konularında nasıl hizmet edebildiklerini ve onlara sunulan tüm karmaşık sorunlara nasıl çözüm bulabildiklerini de göstermektedir.

⁶⁵ Ğânim el-Hamed, a.g.e, s. 481-484.

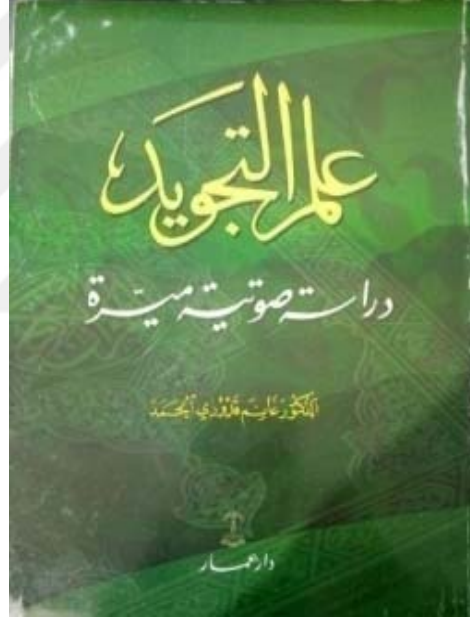
Ayrıca, bu kitabın, Arapça dilbilimsel seslerin araştırmasında, Tecvîd bilginlerinin kitaplarına dayanan ilk kitap olduğunu unutmamalıyız ve kitabın yazıldığı dönem o kaynakların yaklaşık % 90'ı daha basılmamıştı. Bu yüzden kitabın değeri ve müellifin sarf ettiği emeği de unutulmamalıdır.

2. *İlmü't-Tecvîd; Dirâsâtün Savtiyye Müyessare*

علم التجويد، دراسة صوتية مبسطة

• Kitabın baskıları

1. Baskı, Bağdat-Irak, 1407/1987, 184 Sayfa.
2. Baskı, Dâr Ammâr, Amman-Ürdün, 1426/2005, 183 Sayfa.

• Kitabın Muhtevası

Tanıtmaya çalışacağımız kitap, nesilden nesile hem yazılı hem de sözlü iki şekilde günümüze kadar sapasağlam ulaşan Tecvîd ilminin bilgileri, modern ses biliminin sonuçlarını karşılaştıran ilk kitaplardan sayılmaktadır. Böylece bu eser bu alanda müellifimizin, 1984/1404 yılında yazmış olduğu *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd* adlı kitabından sonra ikinci çalışmasıdır.

el-Hamed bu eserde, Ses bilimi (İlmüs's-Savtiyye/Fonetik)'de önde gelen İbrahim Enis, Ramdan Abdü't-tevvâb, Kemal Bişr, Mahmut es-Se'rân vb. araştırmacıların erişmiş oldukları bilgilerden istifade ederek Tecvîd ilminin bazı konularını yeniden oluşturmaya çalışmıştır. Zira isimleri geçen araştırmacıların, kendilerinden önce gelmiş olan Arap dili âlimleri sözgelimi, Halil b. Ahmed (175/791) başta olmak üzere Sîbeveyh Amr b. Osman (180/796) ve Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî (395/975)'nin kitaplarından faydalanarak bu iş için özel olarak icat edilen modern aletler kullanmakla insancıl sesi özellikle Arapça seslerini (harfleri ve harekelerini) incelemeye ve seslerin yapısını ve üretilmesinin keyfiyetini belirlemeye gayret etmişlerdir. el-Hamed'in bu çalışması, hem Tecvîd ilminin ilk âlimleri Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî (437/1045) ve Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (444/1053) gibi âlimlerin yazdıklarını hem de modern ses biliminin verilerini bir araya toplamasıyla meydana gelmiştir.

İlk anda bunu duyan bir kimse Tecvîd ilminin ve ses biliminin sonuçlarının birbirinden farklı olduğu zannına düşebilir. Hâlbuki bu yorum hiç doğru değildir. Çünkü bazı kavramları farklı olsa da iki ilim de Arap dilinin seslerini çeşitli durumlarıyla incelemektedirler.

Kitabın kurulduğu fikir, Tecvîd ilminin kaidelerini, Fonetik ilminin sonuçlarıyla uyumlu bir şekilde yeniden yazmaktır. Bu sebeple bu yöntemi takip etmek, Tecvîd ilminin gerçekleri ve bildik kaidelerini değiştirmeden Tecvîd ilminin konularının öğrenilmesine kolaylık sağlayıp talebelere daha net ve anlaşılacak hale getirmektedir.

Müellifimiz bu eseri yazarken modern ses biliminden istifade etmekle birlikte Tecvîd âlimlerinden asırlar boyunca varis olduğumuz kavram ve terimleri muhafaza etmiştir. Zira bu terimler, yeni araştırmaların çok ince ve vokal gerçeklerini açık bir biçimde yorumladığını ispat etmiştir.

Bu eser önsöz ve dört bölümden oluşmaktadır.

Önsöz kısmında Müellifimiz, kitabın yazılmasının sebebini, temel fikri ve kitabın bölümlerini tezde tanıtmıştır. (s. 7-11)

Birinci bölüm, üç bahisten ibarettir ki birinci bahis Kur'ân-ı Kerim okumanın faziletleri ve Kurân'ı okurken uyulması gereken edeplerden bahsedilmektedir.(s. 13-20). İkinci bahis: Tecvîd ilmi ve Tecvîd ilminde kitap yazma tarihi ve ilgili eserlerden bahsedilmektedir (s. 22-27). Müellifimiz bu bahiste meşhur olan *İlmü't-Tecvîd*:

Neş'etühü ve Ma'âlimühü'l-Ûlâ makalesini özetlemiş ve hicrî 12. yüzyıla kadar Tecvîd ilminin en önemli 25 kitabı kaydetmiştir⁶⁶. Üçüncü bahsi ise yazarımız, Âsım kıraati Hafs rivayeti hakkında bilgi vermeye ayırmıştır (s. 28-30).

İkinci bölüm, dilsel sesin üretilmesinin keyfiyeti hakkında olup dört bahis içermektedir. Müellifimiz birinci bahiste insanda ses oluşturma işlemi ve bu işlemi etkileyen organların -Telaffuz cihazının organları (İnsanın vücudundeki telaffuz işlemine ilişkin organlar) - özelliklerini kaleme almıştır (s. 36-31). İkinci bahiste de, sesin insan vücudunda üretilmesi işleminden bahsetmektedir. Sonra da müellifimiz, ses oluşturma işlemi neticesinde, harflerin mahmûs ve mechûr diye iki kısma ayrılmasından, mahrecin mahiyetinden bahsetmektedir (s. 37-43). Üçüncü bahis de dilsel seslerin tasnifi ile ilgilidir. Müellifimiz bu bahiste Tecvîd âlimleri tarafından dilsel seslerin Câmide (harekesiz-ünsüz) ve Zâibe (hareketli-ünlü) diye iki bölüme tasnif edilirken çağdaş İlmü's-Savtiyyat araştırmacıları tarafından da Sâmite ve Musavvete şeklinde iki kısma ayrıldığından bahsetmektedir (s. 44-47). İkinci bölümün son bahsi ise yazı ve yazmanın seslerin incelenmesi ile ilgisine dairdir. el-Hamed bu bahiste, Tecvîd ve İlmü's-Savtiyye araştırmacılarına yazmanın her zaman telaffuza tıpkı gelmediğinden dolayı sesi araştırırken yazmaya dayanmaktan tembih etmektedir. Hele ki Kur'ân-ı Kerim'deki kelimeler çünkü onlar Resmü'l-Mushaf ilmine göre özel olarak yazılmıştır. Dolayısıyla Resmü'l-Mushaf ilmine göre yazılan yazı hep telaffuza tıpkı olmamaktadır⁶⁷. Bundan sonra Müellifimiz, Arap yazısı bazı özelliklerine, onun nasıl telaffuz edilen sesleri büyük ölçüde temsil etmesine ve çağdaş İlmü's-Savtiyyet araştırmacılarının kendileri arasında Latin harfleri kullanmak suretiyle telaffuz edilen her sesi yazılı hale getirmek için özel bir yazma tekniği oluşturmalarına yer vermektedir (s. 44-50).

Üçüncü bölümde, harflerin hem mahreçleri hem de sıfatlarından bahsedilmektedir: Müellifimizin birinci bahiste Arapça câmide (ünsüz) seslerinin mahreçlerinden (s. 51-58), ikinci bahiste sıfatlarından bahsetmektedir. Buna göre es-Sıfâtü'l-Mümeyyize (fark edici sıfatlar); aynı mahreçten çıkan sesleri birbirinden ayırt eden sıfatlardır. Bu sıfatlar da Cehr, Hems, Şiddet, Rihvet, Beyniyye, Itbâk ve İnfitâh'tir. Bunlara da Tecvîd kitaplarında birbirinin zıddı olan sıfatlar denilir. İkincisi ise es-Sıfâtü'l-Mühassine (iyileştirici sıfatlar); sesleri birbirinden ayırt etmeyip seslere diğerlerinin telaffuzu ile

⁶⁶ Bkz. Ğânim el-Hamed, *Abhâs fî İlmi't-Tecvîd*, ss. 9-72.

⁶⁷ Ğânim el-Hamed, *İlmu't-Tecvîd; Dirâsetün Savtiyye Müyessare*, s. 48.

ilgili ayrı bir özellik veren sıfatlardır. Bunlar da Kalkale, Safır, Ğunne, Tekrîr, Tefeşî, İnhirâf ve İsti'lâdır. Bu sıfatlar da Tecvîd kitaplarında zıddı olmayan sıfatlar olarak bilinmektedir. (s. 59-69). Üçüncü bahiste müellifimiz Câmide sesleri (harfleri) tek tek zikrederek her harfin mahrecini ve sıfatlarını tanıtmaktadır. (s. 70-74). Bu gelenek eski Tecvîd ulemaları âdetidir. Sözgelimi; Mekkî b. Ebî Tâlib'in *er-Riâye li Tecvîdil-Kırâe ve Tahkiki Lâfzi't-Tilâve* adlı kitabında, Ebû Amr ed-Dânî'nin *et-Tahtîd fi İlmi't-Tecvîd* eserinde ve Muhammed b. Muhammed İbnül-Cezerî'nin *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd* kitabında yaptıkları gibi harflerin önce mahreçleri sonra da sıfatlarını ele aldıktan sonra her harfî ayrı ayrı tanıtmak için ayrı bir bölüm tahsis edip harflerle ilgili tüm tembihler ve notlar kaleme alırlar.⁶⁸ Üçüncü bölümün son bahsi ise: Zâibe (ünlü-Musavvete) sesleri (harfleri) için ayrılmıştır. Arapça Zâibe sesleri altı tanedir. Bu bahiste bu seslerin sayısı, mahreci ve nasıl telaffuz edildiği incelenmiştir (s. 75-79). Bu bölümde dikkatimizi çeken husus, müellifimizin eski ve çağdaş tecvîd ve ilk Arapça Nahiv kitaplarında ittifak edilen bilgi ve hükümlere muhalefet etmesidir. Mesela onun, harflerin mahreçlerinin 12 olduğunu kabul etmesi⁶⁹, lâm, râ ve nûn harflerin aynı mahreceden çıktıklarını ifade etmesi⁷⁰ vb hususlar bunlar arasındadır.

Eserin son bölümü; terkipten türemiş vokal (Savtî) olgular hakkındadır. Müellifimiz bu bölümde sâkin nûn ve tenvîn, sâkin mîm, râ ve lâm hükümleri vb. harflerin yan yana geldiklerinden türeyen tecvîd hükümleri hakkında bilgi vermektedir. Bu konular geçen bölümde ele alınmış konulardan sonra Tecvîd ilminden kalan konulardır. Müellifimiz Tecvîd âlimlerinin kitaplarında yer alan tecvîd konularını dile getirdikten sonra Vakf ve İbtidâ'ya yer verilmiştir. (s. 157-168).

Söz konusu kitap, yeni başlıklar ve yeni taksimat ile meydana gelmiştir. Eser, Tecvîd âlimlerinin yazdıklarını; İlmü's-Savtiyyet araştırmacılarının ulaştıkları sonuçlarla mukayese ederek Tecvîd ilminin kurallarını kolaylaştırıp yeniden çağdaş üslupla yazdığı güzel bir çalışmadır. Bu sebeple müellifimiz Tecvîd ilminin araştırmacılarına Tecvîd ilminde yeni bir kapı açmıştır.

⁶⁸ Bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, nşr: Ahmed Hasen Farahât, Amman: Dâr Ammâr, 1417/1997, s. 145-244, Ebû Amr ed-Dânî, *et-Tahtîd*, a.g.e, s. 118-167, İbnül-Cezerî, *et-Temhîd*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1421-2001, s. 107-152.

⁶⁹ Ğânim el-Hamed, *İlmü't-Tecvîd; Dirâsetün Savtiyye Müyessare*, s. 53,77-78.

⁷⁰ el-Hamed, a.g.e, s. 53-54.

3. *Abhâs fî İlmi't-Tecvîd*

أبحاث في علم التجويد

• Kitabın Baskıları

1. Baskı; Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1422/2002, 202 sayfa.

أبحاث في علم التجويد

الدكتور عائشة قنوري الحمد

• Kitabın Muhtevası

Abhâs fî İlmi't-Tecvîd kitabı, Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in Tecvîd ilmiyle ilgili altı makalesini içeren bir kitaptır. Kitapta bulunan makalelerin bazıları daha önce farklı bilimsel dergilerde yayınlanmışken bazıları da bu kitapta ilk defa neşredilmiştir.

Kitapta toplanan makaleler şunlardır:

- 1- İlmi't-Tecvîd: Neş'atühü ve Ma'âlimühü'l-Ûlâ (علم التجويد : نشأته ومعالمه الأولى)⁷¹. (s. 9-75)
- 2- Menâhicü Kütübi Ta'limi't-Tilâve, (مناهج كتب تعليم التلاوة)⁷². (s. 76-106)
- 3- İhfâ'ü'n-Nûn Hakikatühü's-Savtiyye ve Tarîkatü Eda'ihî lede'l-Kurrâ'i'l-Mu'âsırîn, (إخفاء النون: حقيقته الصوتية وطريقة أدائه لدى القراء المعاصرين), (s. 107-133)

⁷¹ Makalenin ilk baskısı bilgileri şöyledir: Mecelletü Külliyyeti'ş-Şerî'a - مجلة كلية الشريعة - Bağdat üniversitesi, sayı 6, Bağdat-Irak, 1400/1980, s. 68.

⁷² Makalenin ilk baskısı bilgileri şöyledir: Mecelletü Külliyyeti'l-Me'ârif - مجلة كلية المعارف, Anbar-Irak, sayı: 1, 1418/1998, s. 35.

- 4- İhfâü'l-Mîm fi'n-Nutkî'l-Arabî, (إخفاء الميم في النطق العربي) (s. 134-145)
- 5- Kadiyyatü'd-Dâdi fi'l- Arabiyye, (قضية الضاد في العربية).⁷³ (s. 146-166)
- 6- El-Lahnü'l-Hafî fi'd-Dersi's-Savtî'l-Arabî; (اللحن الخفي في الدرس الصوتي العربي). (s. 167-188)⁷⁴

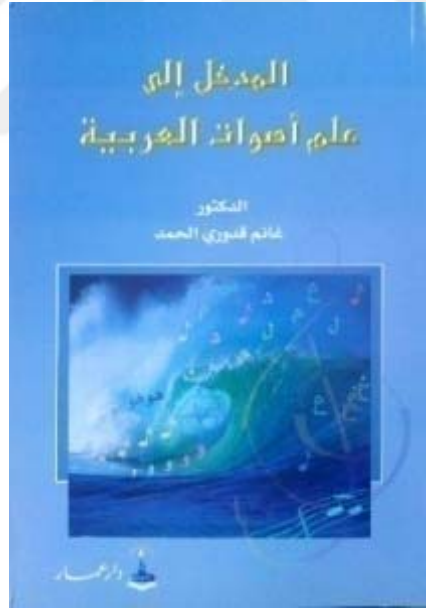
Başlıklardan da anlaşılacağı üzere yazar, bu kitabında Tecvid ilmiyle ilgili muhtelif konuları ele almıştır ki onun ele aldığı konularla ilgili bazı orijinal görüşleri ileride ele alınacaktır.

4. *el-Madhal İlä İلمي'l-Asvâti'l-Arabiyye*

المدخل إلى علم أصوات العربية

• **Kitabın Baskıları:**

1. Baskı, el-Mecm'a el-İlmî el-İrakî, Bağdat-Irak, 1422/2002, 327 sayfa.⁷⁵
2. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1425/2004, 327 sayfa.

• **Kitabın Muhtevası**

⁷³ İlk baskının bilgileri: el-Mecelletü'l-İlmiyye li Câmi'ati Tikrît المجلة العلمية لجامعة تكريت Tikrît-Irak, sayı: 3, cilt: 8, 1414/1994, s. 22.

⁷⁴ Makalenin ilk neşri bilgileri: Baskı, el-Mecelletü'l-İlmiyye li Câmi'ati Tikrît المجلة العلمية لجامعة تكريت Tikrît-Irak, sayı:1, 1414/1994, s. 21.

⁷⁵ Gânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâtî*, s. 5.

Modern Arapça ses bilimi uzmanları, mütekaddimûn Tecvîd ve Arapça âlimlerinin çalışmalarından istifade etmeyip yazdıkları eserleri genel olarak bu alanda batılıların çalışmalarından çevirme yolunu tercih ettiler. Bu yüzden Tecvîd ilmini yeniden yazmayı bitirdikten sonra el-Hamed, ilk Arapça âlimlerinin çalışmaları başta olmak üzere Tecvîd âlimlerinin eserlerinden yararlanarak modern Arapça ses biliminde yeni fikirler ortaya koyan bir eser yazmayı düşünmüş ve bu eseri okuyucuların öne koymuştur.

Bu kitabı yazarken Ğânim Kaddûrî Hamed'in üç yönlü bir plan izlediği görülmektedir:

1. Anlamı ifade ettikleri sürece eski âlimlerin ifadeleri ve fonetik terimlerine dayanmaktır.
2. Arapça ses sistemini anlamamızı artıran veya bazı fenomenlerini netleştiren modern ses biliminin bulgularından istifade etmektir.
3. Arapça dil öğrencisine doğrudan ilgili temel fonetik konuları ele almak ve sadece kısaca diğer sesle ilgili konulara atıfta bulunmaktır.

Nitekim kitabın planı beş bölümden oluşturulmuştur:

1. Bölüm: Kaynaklarda ve metotlarda çalışma. (s. 9-42)
2. Bölüm: Dilsel sesin üretimi ve onların tasnif edilmesinin temelleri. (s. 43-82)
3. Bölüm: Arapça seslerin mahreçleri ve sıfatları.(s. 83-184)
4. Bölüm: Kalam zincirinde Arapça sesleri. (s. 185-255)
5. Bölüm: Dilsel seslerin gelişmesi ve sonuç. (s. 259-308)

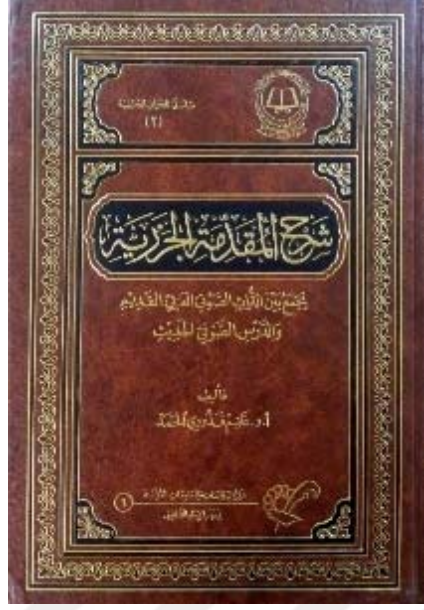
Şeyh Ğânim 'in bu kitaptaki görüşleri ile Tecvîd ve ses bilimi kitaplarındaki birçok görüşü tekrarladığı için, sadece kitabın planını ve yazı fikrini sunmakla yetindik.

5. Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye

شرح المقدمة الجزرية

• Kitabın Baskıları

1. Baskı, Ma'hadi'l-İmâm eş-Şatibî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Cidde-Suudi Arabistan, 1429/2008, 710 Sayfa.

- **Kitabın Muhtevası**

İbnü'l-Cezerî'nin *el-Mukaddime fî mâ yecibu 'alâ kârii'l-Kur'ân en ya'lemehû* isimli eseri, bu alanda çok tutulmuş bir manzume olup Tecvîd ilminin eserlerinin en yararlısı ⁷⁶, en kıdemlisi ⁷⁷ ve en iyisi ⁷⁸ olarak nitelendirilmiştir.

El-Mukaddime, birçok bilim adamı tarafından şerh edilip açıklanmıştır. Onların arasında şunlar vardır:

- Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (Müellifin oğlu): *el-Havâşî el-Mufhime*.
- Abdüddâim b. Ali el-Ezherî: *et-Tirazatü'l-Mu'lime fî Şerhi'l-Mukaddime*.
- Hâlid Abdullah el-Ezherî: *el-Havâşî el-Ezheriyye fî hal Elfâzi'l-Cezeriyye*.
- Zekeriyâ el-Ensârî: *ed-Dekâiku'l-Muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime*.
- Aliyyü'l-Kârî: *el-Minehu'l-Fikriyye alâ Metini'l-Cezeriyye*.

Ğânim Kaddûrî Hamed kitabın girişinde: “*el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye* şerh etmeyi arzulamadım tâ ki Cidde'de bulunan Şâtîbî Kur'ân-ı Kerim Ezberleme Enstitüsü'nün teklifi gelene kadar. Çünkü onlar, Kur'ân müfredatının hazırlanmasına katılmamı teklif ettiler. Burada *el-Mukaddime* 'ye asıl Tecvîd kitaplarına dayanarak modern ses biliminin

⁷⁶ Ahmed İbnü'l-Cezerî, *el-Havâşî el-Mufhime*, s. 2; Hâlid el-Ezherî, *el-Havâşî el-Ezheriyye*, nşr: Muhammed Berekât, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1422/2002, s. 19.

⁷⁷ Fidâlî, *el-Cevâir el-Mudiyye*, a.g.e, s. 4.

⁷⁸ Taşköprüzade, *Şerhu'l-Cezeriyye*, nşr: Muhammed Sîdî el-Amîn, Medine: Mecme' el-Melik Fahd li'Tibâ'eti'l-Mushaf, 1421/2002, s. 35.

bulgularından istifade etmekle birlikte *el-Mukaddime*'nin kelimeleri ve kaidelerini açıklayan yeni bir şerh koyma fikri netleşmiştir” demektedir.⁷⁹

Eser dört bab halinde düzenlenmiş olup konular, tabii olarak *Mukaddime*'nin sırasına göre yer almaktadır. Ayrıca yazar eserin başında Tecvîd ilminin doğuşu, İbnü'l-Cezerî'nin hayatı ve eserleri, *el-Mukaddime* ve Asım kıraatı gibi konular hakkında bilgi vermektedir.

6. *el-Müyesser fî İlmi't-Tecvîd*

الميسر في علم التجويد

• Kitabın Baskısı

1. Ma'hadu'l-İmâm eş-Şatıbî, Cidde-Suudi Arabistan, 1430/2009, 174 sayfa.

• Kitabın Muhtevası

Bu eserin yazılmasının sebebi ya da müellifi bu eseri yazmaya sevk eden sebep, Tecvîd ilminin ilk kaynaklarına dayanıp İlmü's-Savtiyyet el-Lügaviyye'nin ulaşabildiği dilsel sesin tabiatının ve üretilmesinin işlemine dair gerçeklerden faydalanarak Tecvîd ilminin hükümlerini kolaylaştırmaktır.

⁷⁹ Ğānim el-Hamed, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, s. 6-7.

Zira müellifimiz bu eseri, Cem'iyetü Tahfizi'l Kur'âni'l Kerîm'e tabi olan Ma'had el-iş-Şâtîbî'nin yöneticilerinin arzularına icabet ederek yazmıştır.

Müellifimiz bu kitapta konuları sıralarken, İbnü'l-Cezerî (833/1429) Tecvîd ilminin temel konularını ihtiva eden *el-Mukaddime* Tecvîd manzumesinde konuların sırasına itina göstermiş ve Tecvîd kaynaklarından aktırılan metinleri azaltıp dipnotta önemli kaynakları işaretlemekle yetinip kitabı uzatmamak amacıyla Kur'ân âyetlerinden bazı örnekler zikretmiştir.

Yine de yazarımız -kitabın boyutunun müsaade ettiği kadar- her konunun sonunda konuyu özetleyen bir özet, bilgisel gerçekleri öğrencilerin akıllarına kolaylaştıran yardımcı teorik sorular ve doğru bir tilavet edebilmek için talebelerin yeteneklerini geliştiren pratik uygulamalar eklemiştir. Bunun yanında müellifimiz Tecvîd kaidelerini kolaylaştırmak için -Harflerin Mahreçleri ve Sıfatları bölümünde yaptığı gibi- açıklayıcı resimler kullanmıştır.⁸⁰

Eseri, Tecvîd ilminin konularını kapsayacak bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Girişte, Tecvîd ilminin tanımı, Tecvîd'i bilmenin hükmü, Tecvîd İlminin Gayesi, Lahn, Tecvid ilminin tarihçesi, Kur'an okumanın edepleri gibi hususlara yer verilmiştir (s. 9-23).

Birinci Bölümde: Dilsel Sesler Telaffuz Edilmesinin Keyfiyeti Ve Özellikleri ele alınmıştır. Bu bölümde yazar, sesleri oluşturmanın keyfiyeti, doğuş yerleri olan mahreçleri ve sıfatları açısından Arapça dilsel sesler(harfler)'den bahsetmiştir (s. 25-69).

İkinci Bölüm: Harflerin Tecvîdi ve Sesli (fonetik) hükümleri incelenmiştir. Müellifimiz ilk bölümde harflerin münferit olduğu haldeki hükümlerini inceledikten sonra harflerin oluşumu ve terkibinden ve harflerin birbirine yakın olmalarından doğan hükümleri ele almıştır (s. 71-126).

Eserin üçüncü bölümü vakıf ve ibtidaya ayrılmış olup bu konuyla ilgili hususlar incelenmiştir (s. 127-160).

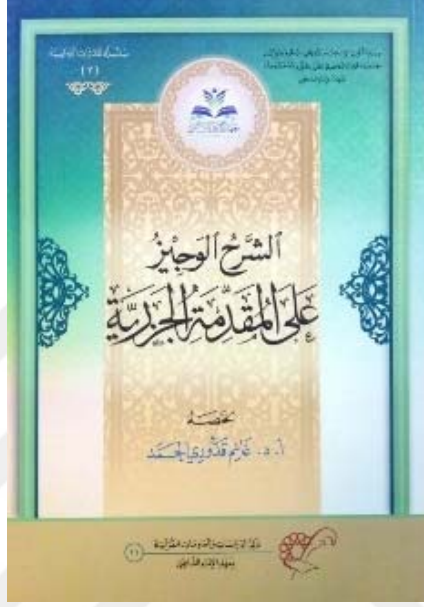
⁸⁰ Bkz. Ğânim el-Hamed, *el-Müeyesser fi İlmi't-Tecvîd*, 1. Baskı, Cidde-Suudi Arabistan: Ma'hadu'l-İmâm eş-Şâtîbî, 1430/2009, s. 27-48-50-51.

7. eş-Şerhu'l-Vecîz ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye

الشرح الوجيز على المقدمة الجزرية

• Kitabın Baskıları

1. Baskı, Ma'hadu'l-Îmâm eş-Şatîbî, Cidde-Suudi Arabistan, 1430/2009, 164 sayfa.⁸¹
2. Baskı, Ma'hadu'l-Îmâm eş-Şatîbî, Cidde-Suudi Arabistan, 1437/2016, 176 sayfa.

• Kitabın Muhtevası

Bu kitap, daha önce açıklanmış olan Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye kitabının bir özetidir.

Müellif bu eseri, Tecvîd ilmini tahsil etmeye başlayan öğrenciler için hazırlamıştır.

8. Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd

أبحاث جديدة في علم الأصوات والتجويد

• Kitabın Baskısı

1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1432/2011, 347 Sayfa.

⁸¹ Ammâr el-Hatîb, a.g.e, s. 9; Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâtî*, s. 7.

- **Kitabın Muhtevası**

Bu eser, Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in *Abhâs fi ilmi 't-Tecvîd* kitabından sonra yazmış olduğu Tecvîd ve Arapça ses bilimine dair sekiz makaleyi içermektedir.

Kitapta bulunan makaleler şunlardır:

1. İlmü't-Tecvîd Kable Kitâbi'r-Ri'âye ve kitabi't-Tahtîd min Hilâl el-Kitâbi'l-Avsat li'l-Umanî. (s. 7-41)

Genel olarak, bu makale, hicrî dördüncü yüzyılında Tecvîd ilminin tarihini ve ilk kez bu kitaptaki bir bölüm ismi olarak Tecvîd teriminin doğuşunu ortaya koymuştur. Makale, aynı zamanda, Tecvîd'in tanımı gibi, yazar tarafından Tecvîd ilmi ile ilgili bazı önemli konular ve Yüce Allah'ın kitabı okunurken hata yapılmaya düşmekten kaçınmak için bazı örnekler dile getirilmiştir.

2. Mahâricü Hurûfi'l-Arabiyye: Adedüha ve Tertibüha, Beyne'd-Dersi'l-Kadîm ve'd-Dersi'l-Hadîs. (s. 42-76)

Makale, önsöz ve sonuç hariç iki bahisten ibarettir ki birincisi; eski Arap ses biliminde Mehârec-i hurûf'un sayısı ve tertibi (s. 47-62), ikincisi ise modern ses biliminde Mehârec-i hurûf'un sayısı ve tertibi hakkındadır (s. 63-69).

3. Fikretü's-Savti's-Sâzec ve Eseruha fi'd-Dersi's-Savti el-Arabî. (s.77-126)

Hamed bu makaleyi yazmakla Arapça ve Tecvîd âlimlerinin sade ses hakkındaki fikirlerini, dilsel sesin gerçeğini anlamak konusundaki etkisini, harfin tarifi, telaffuz aletinin ürettiği seslerin etkenlerini ve modern ses bilimin bu konu ile ilgili görüşünü incelemiştir.

4. Vichet Nazar Cedîde fi Mehârici'l-Asvâti'l-Sitte. (s. 127-162)

Bu makalenin amacı, hemze, hê, ayn, ha, ğayn ve hâ harflerine ait mahreçlerin incelenmesidir.

5. İstihdâm Sûretü Âleti'n-Nutk fi Ta'lîmi Kavâidi't-Tilâve. (s. 163-207)

Araştırma şu konuları içermektedir: Fotoğraf çekme, telaffuz aleti ve Mehârec-ı hurûf'u fotoğraflamanın şer'î hükmü, Eski Arapça ses biliminde telaffuz aletinin kullanımı, Çağdaş ses biliminde telaffuz aletinin kullanımı, Muasır Tecvîd kitaplarında telaffuz aletinin kullanımı ve Modern elektronik programlarında telaffuzun fotoğrafıdır.

6. Tekrîru'r-Râ fi Mezhabi Ehli'l-Edâ. (s. 208-228)

Konunun müfredatı şu şekilde sıralanmıştır: Eski Arapça âlimlerine göre tekrîr sıfatı, İlk Tecvîd âlimlerinin görüşü, Râ tekrîri ile ilgili iki görüşün ortaya çıkışı, Tekrîr bir hata ve ondan kaçınmak lazım sözü yayılması, Modern ses biliminde tekrîr sıfatı, Tartışma ve sonuçtur.

7. el-İşmâm fi'l-Arabiyye Hakîkatüh ve'Envâ'uh. (s. 229-266). Makalede, dilsel anlamlılık ve ıstılahî anlamlılık arasındaki el-İşmâm terimi, vakıftaki İşmâm, sarf ilminde İşmâm ve akustik seste İşmâm üzerinde durulmaktadır.

8. Tecdîdü't-Tecvîd fi Dav'i'd-Dersi's-Savtiyyi'l-Hadîs. (s. 267-225)

Ğânim Kaddûrî Hamed' in Tecvîd ilmini yenilemek üzerine düşünceleri yer almaktadır ki, ileride bu konu üzerinde genişçe durulacaktır.

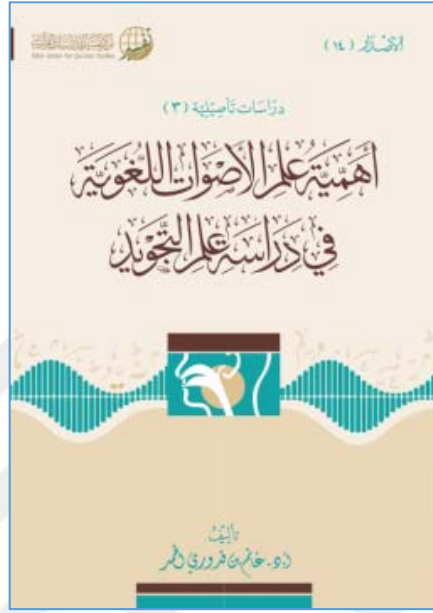
9. Ehemmiyetü İlmi'l-Asvâti'l-Lüğaviyye fi Dirâseti İlmi't-Tecvîd

أهمية علم الأصوات اللغوية في دراسة علم التجويد

- **Kitabın Baskıları**

1. Baskı, Merkez Tefsîr li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Riyad- Suudi Arabistan, 1434/2014, 142 sayfa.

2. Baskı, Merkez Tefsîr li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Riyad- Suudi Arabistan, 1436/2015, 141 sayfa.

- **Kitabın Muhtevası**

Bu kitap Ğânim Kaddûrî el-Hamed tarafından, Tecvîd ve kıraat öğrencilerine Suudi Arabistan'daki Su'ûd Üniversitesi'nde düzenlenen Uluslararası Birinci Kur'ân Araştırmalarını Geliştirme Konferansının faaliyetlerinin içerisinde okunan bir dizi derstir.

Kitabın odak noktası, eski zamanlardan beri, Tecvîd ve Halil İbn Ahmed, Sîbeveyh ve İbn Cinnî gibi Arap dilbilimcilerin çalışmalarında temsil edilen Arapça fonoloji bilimi arasındaki tarihsel ilişki üzerindedir.

Bu kitapta Ğânim Kaddûrî Hamed, Tecvîd bilimindeki uzmanların dikkatini, daha net ve kesin bir şekilde Tecvîd ilmindeki ses olgularını ortaya çıkarma ve anlamadaki fonolojinin önemine dikkat çekmeye çalışmıştır.

Giriş ve sonuç kısımları hariç kitap dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm: Tecvîd ilminin neşeti, Tecvîd ilminin dirayet ve rivayet arasında olması, Fonetik biliminin dalları ve Fonetik biliminin Tecvîd ilmine faydalı olan dalı olarak dört konu ele alan bir tarihi ve sistematik bir giriştir (s. 19-51).

İkinci bölüm; Dilsel ses üretimi ve harflerin mahreçleri ve sıfatları konusundaki Fonetik ilminin önemi ile ilgilidir. Müellif bu bölümde, Fonetik ilminin işaret edilen konuları açıklamak konusunda oynadığı rolü izah etmiştir (s. 53-84).

Üçüncü bölümde müellif, modern Arapça ses biliminde el-Müsevvitât denilen med harfleri ve hareketlerin araştırılmasında Fonetik biliminin önemi üzerinde vurgu yapmıştır (s. 87-102).

Dördüncü bölümde ise el-Hamed, sâkin nûnun ihfâsı ve sâkin mimin ihfâsı konularını örnek göstererek Fonetik biliminin sentetik ses olgularındaki ehemmiyetini ortaya (s. 104-128).

B. EL-HAMED'İN TAHKİK ETTİĞİ ESERLER

1. *Kasîdetü Ebî Müzâhim el-Hakânî fî Hüsn-i Edâi'l-Kurân*

قصيدة أبي مزاحم الخاقاني في حسن أداء القرآن

- **Müellifin İsmi:** Ebû Müzâhim Mûsâ b. Ubeydillâh el-Hâkânî (325/937).⁸²

- **Eserin Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü Külliyyeti's-Şerî'a* مجلة كلية الشريعة, sayı 6, Bağdat Üniversitesi, Bağdat-Irak, 1400/1980, 32 Sayfa.

2. Baskı, *Abhâs fî İlmi'l-Tecvîd* kitabın içinde tekrar yayınlanmıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1422/2002, s. 17-34.

⁸² Hâkânî: Ebû Müzâhim Mûsâ b. Ubeydillâh (Abdillâh) b. Yahyâ el-Hâkânî: 248/862'de Bağdat'ta doğdu. Babası Ubeydullah, Abbâsî halifelerinden Mütevekkil ile Mu'temid-Alellah'a vezirlik yapmış, dedesi Yahyâ b. Hâkân ile kardeşi Ebû Ali Muhammed b. Ubeydullah da vezirlik görevinde bulunmuşlardır. Kaynaklar Hâkânî'nin hocaları arasında Hasan b. Abdülvehhâb el-Verrâk ile Muhammed b. Ferec el-Gassânî, Ahmed b. Yûsuf et-Tağlebî, İdrîs b. Abdülkerîm el-Haddâd ve Muhammed b. Yahyâ el-Kisâî el-Sağîr kıraat âlimlerini zikretmektedir. Hâkânî Kıraat ilmi yanında hadis, Tecvîd, Arap dili ve edebiyatı ilimlerinde de kendini yetiştirdi. İbnü'l-Cezerî ifadesine göre Hâkânî Tecvîd ilminde manzume şeklinde ilk kitabın yazarıdır. Hâkânî, Ebû Bekir Ahmed b. Nasr eş-Şezâî, Muhammed b. Ahmed eş-Şenebûzî, Ebû Bekir el-Âcürri, Ebû Tâhir b. Ebû Hâşim ve Ebû Hafıs b. Şâhin Kıraat ve Hadis ilminde meşhur zatlar gibi talebe yetiştirmiştir. Eserleri: *el-Kasîdetü'r-râ'iyye (el-Şasîdetü'l-Hâkânîyye)*, *el-Şasîde fî'l-fukahâ'* ve *el-Şasîde fî's-sünne'*dir. (İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetün Nihâye*, II, s.279-280; Abdurrahman Çetin, "HÂKÂNÎ, Mûsâ b. Ubeydullah", *DİA*, XV, ss. 165-166).

- **Eserin Muhtevası**

El-Kasidetü'r-Râ'iyye ya da *el-Kasidetü'l-Hâkâniyye* tecvîd ilminde müstakil ilk kitaptır. Elli bir beyitlik bir manzumedir. Tecvîd'in önemi, yedi kıraat larının isimlerini ve manzumede Kur'ân tilavetinde riayet edilmesi gereken şeylerden bahsedeceğini belirleyen Hâkânî, kendi asrında yapılan hatalardan uyararak Tecvîd hükümleri ile ilgili bazı tembihlerde bulunmuştur.

Hâkânî'nin manzumesinin kendisinden sonra telif edilen tecvîd kitaplarında etkisi büyük olmuştur. Nitekim bazı âlimler o manzumeyi şerh etmek ile meşgulken diğer müellifler, kendi kitaplarında tecvîd hükümlerini açıklarken bu manzumenin beyitlerini delil olarak kullanmıştır.⁸³

Ğânim Kaddûrî el-Hamed bu manzumeyi *İlmü't-Tecvîd: Neş'atühü ve Ma'âlimühü'l-Ûlâ* adlı makalesi içinde neşretmekle birlikte manzume ve Hâkânî'nin hayatı ile ilgili bir araştırma da yapmıştır.⁸⁴

2. *et-Tenbîh ala'l-Lahni'l-Celî ve'l-Lahni'l-Hafî*

التنبیه علی اللحن الجلی والحن الخفی

- **Müellifin ismi:** Ebû'l-Hasen Ali b. Cafer b. Muhammed es-Saiîdî er-Razi.⁸⁵ (410/1019'dan sonra).

- **Eserin Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmî el-İrâkî* (مجلة المجمع العلمي العراقي), sayı: 2, Bağdat-Irak, 1405/1985, 47 sayfa.⁸⁶

⁸³ Örnek için bkz. Ğânim el-Hamed, *Abhâs fî İlmî't-Tecvîd*, 1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1422/2002, s.38-40.

⁸⁴ Bkz. Ğânim el-Hamed, *Abhâs fî İlmî't-Tecvîd*, s. 12-50.

⁸⁵ Ebû'l-Hasen es-Saiîdî; Ebû'l-Hasen Ali b. Cafer b. Muhammed es-Saiîdî er-Râzî. Baktığımız kaynaklarda onun doğum tarihi ve vefat tarihi bulunmamaktadır. Fakat Onun hocalarının vefat ettikleri tarihe bakıldığında göre 350/961 yılından on yıl önce doğmuş söylenebilir. Vefat ettiği tarih ile ilgili de Zehebî H. 400 civarı, İbnü'l-Cezerî de H. 410 civarı tahminde bulunmuşlar. Şeyh Ebû Bekr Muhammed b. El-Hasen en-Nakkâş (351/962), Şeyh Ebû Bekr Ahmed b. Nasr eş-Şezzâ'î (370/980), ve Şeyh Ebu'l-Abbas el-Hasen b. Said el-Muttaviî (371/981) Şeyh Ebû'l-Hasen Saiîdî'nin hocalarındandır. Telif ettiği kitaplarından bazıları şunlardır; *İhtilâfî'l-Kurrâ es-Semâniye* (kayıp), *et-Tenbîh ala'l-Lahni'l-Celî ve'l-Lahni'l-Hafî* ve *İhtilâfî'l-Kurrâ fi'l-Lâmi ve'n-Nûn*. (Geniş bilgi için bkz. Ğânim el-Hamed, *Risâletân fî İlmî't-Tecvîd*, Amman: Dâr Ammâr, 1421/2000, ss. 7-10).

⁸⁶ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâti*, s. 11.

2. Baskı, *Risâletân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* kitabın içinde yayınlanmıştır, Dâr Ammâr, Amman-Ürdün, 1421-2000, ss. 13-52.

- **Eserin Muhtevası**

Bu kitap Tecvîd ilminde yazılan küçük bir risaleden ibarettir. es-Saidî bu risalede Lâhn'den söz ederek lâhn-ı Celî ve lahn-ı Hafî olarak lâhn'ı iki kısma ayırmıştır. (s. 27-29)

Sonra Fatiha suresindeki lafızlar okunurken hata yapmamak amacıyla kelimelerin teker teker üzerinde durarak orada yapılabilen hatalar izah edilmiştir. (s. 29-33).

Daha sonraki dört babta, Vâv ve Yâ harfleri ayrı ya da diğer harflerle birlikte olması durumu örneklerle açıklanmıştır. (s. 34-38)

Onun ardından müellif, Lahn-ı Celi veya Lahn-ı Hafî'ye düşmemek için okuyucunun dikkat etmesi gereken hususlar yaklaşık yirmi farklı telaffuz şekillerinden bahsetmiştir. (s. 39-48)

Musannif bu risaleyi surelerin başlarında olan Hûruf-i Mukatta'a'nın nasıl telaffuz edilmesi gerektiğini açıklamakla bitirmiştir. (s. 40-51)

Risale küçük olmasına rağmen eski Arap ses araştırmaları arasında önemli mevkiye sahiptir. Kitabın naşiri Ğânim Kaddûrî el-Hamed'e göre aslında bu risale tecvîd ilminde yazılmış olan ilk kitaptır. Lahn-ı Celî ve Lâhn-ı Hafî konusunda öncü rol oynadığı için

Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî⁸⁷ (461/1069) *el-Mudah fi't-Tecvîd* kitabında ve Ebu'l-Alâ Hasen b. Ahmed el-Attar (569/1173) *et-Temhîd fi Ma'rifeti't-Tecvîd* kitabında es-Saiîdî 'den iktibasta bulunmuşlardır.⁸⁸

3. *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd*

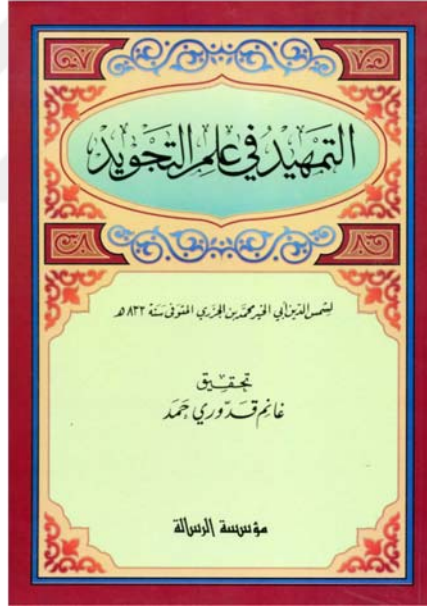
التمهيد في علم التجويد

• **Müellifin İsmi:** Ebu'l-Hayr İbnü'l-Cezerî: Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (833/1429).

• **Eserin Baskıları**

1. Baskı, 1986/1406 yılında basıldığına dair bilgiler vardır. Yalnız baskı bilgileri ile ilgili bilgi edinemedim.

2. Baskı, Beyrut-Lübnan: Mü'essesetü'r-Risâle, 1421/2001, 255 sayfa.

⁸⁷ Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî; Ebu'l-Kâsim Abdülvehhâb b. Muhammed b. Abdülküddûs el-Ensârî el-Kurtubî, 403/1012 yılında doğmuş olup Kurtuba'da 462/1069 yılında vefat etmiştir. Endüslü Kiraat âlimlerindedir. Dimaşk, Harran, Mısır, Mekke gibi beldeleri gezerek önemli hocalardan kıraat okumuştur. *el-Miftâh fi İhtilâfi'l-Kıraâti's-Seb'a*, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, *el-Müfîd* ve *el-Vecîz fi'l-Kıraat* Kitaplarındandır. (Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 482, Abdülvehhâb el-Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, nşr: Gânim el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1430/2009, nâşirin girişi, s.10-17).

⁸⁸ Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî, *el-Mûdih fi't-Tecvîd*, s.216; Ebu'l-Alâ Hasen b. Ahmed el-Attar, *et-Temhîd fi Ma'rifeti't-Tecvîd*, s.288.

• Eserin Muhtevası

Tecvîd ilmi, harflerin mahreçleri ve sıfatlarını ve telaffuzdaki harflerle ilgili değişiklikleri inceleyen bir ilimdir. Temhîd kitabının konusu da budur.

İbnü'l-Cezerî 'nin *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd* kitabının şöhretini, Tecvîd ve Kıraat başta olmak üzere Hadis, Tarih, Fıkıh ve Siyer ilimlerinde üstün olan İbnü'l-Cezerî 'nin bu ilimdeki şöhreti ve makamından kazanmıştır.

Bu kitap İbnü'l-Cezerî'nin on sekiz yaşındayken tamamladığı ilk kitabıdır. Kitapta İbnü'l-Cezerî, kendisinden önce gelen hocaların kitaplarından istifade etmiştir. İstifade ettiği kitapların örneğin; ed-Dânî'nin *et-Tahtîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd*, Mekkî b. Ebî Tâlib'in *er-Riâye li-Tecvîdi'l-Kırâ'a ve Tahkîki Lâfzi't-Tilâve* ve Abdülvehhâp el-Kurtubî'nin *el-Mûdih fî't-Tecvîd* eserleridir.

El-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd kitabı müellifin girişinden sonra on babtan ibarettir.

Kitap meşhur olduğu için babların başlıklarını saymakla yetineceğiz;

1. Bu Zamandaki (İbnü'l-Cezerî'nin kendi zamanı) Kurrâların Tilavetinin Vasıflandırılması. (s. 55-58)
2. Tecvîd'in Anlamı. (s. 59-65)
3. Kıraatın Değişmesine göre Kıraatın Usulü. (s. 67-73)
4. Lâhn'ın Manası ve Çeşitleri. (s.75-78)
5. Ulaştırma ve Kesin Eliflerin Zikredilmesi. (s. 79-87)
6. Harfler ve Harekeler Hakkında Söz Etme. (s. 89-94)
7. Harflerin Lakapları ve Sebepleri Hakkında Söz Etme. (s. 95-112)
8. Harflerin Mahreçleri ve Her Harften Söz Etme. (s. 113-163)
9. Tenvîn ve Sâkin Nûn Hükümleri ve Med ve Kasr Hakkında Söz Etme. (s. 165-176)
10. Vakf ve İbtidâ. (s. 177-238)

4. *ed-Dürrü'l-Mersûf fî Vesfi Mahârici'l-Hurûf*

الدر المرصوف في وصف مخارج الحروف

- **Müellifin İsmi:** Ebu'l-Meâlî Fâhru'd-Dîn el-Mevsilî (621/1224).⁸⁹

- **Eserin Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü'l-Mevrid*, cilt 15, sayı: 2, Bağdat-Irak, 1406/1986, 22 sayfa.
2. Baskı, *Mecelletü'l-Hikme*, Sayı: 25, Medine-Suudi Arabistan, 1423/2002, , ss. 225-246.
3. Baskı, *Selesü Resâil fî İlmi't-Tecvîd* eserin içinde neşredilmiştir, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1430/2009, s. 9-37, 28 sayfa.

- **Eserin Muhtevası**

Kitap, Arap harfleri inceleyen kısa bir eserdir. Bunun yanında kitabın içerdiği aynı mahreci paylaşan sesler ve aynı mahreçten çıkmasına rağmen işitmede farklı olmalarının sebebini açıklayan mebhasla diğer Tecvîd kitaplarından üstün olmuştur.⁹⁰

Bu kitabı müellifin ifadesiyle tanımaya gelelim. Müellifi *Ebu'l-Meâlî el-Mevsilî*, kitabın içerdiği konuları girişte şöyle tanıtmıştır: “Harflerin mahreçlerini konuşmaya başlamadan önce toptan olarak onların mahreçlerini öğrenmek için bu kitaba bir

⁸⁹ Ebu'l-Meâlî el-Mevsilî; Muhammed b. Ebü'l-Farj b. Meâlî b. Bereke el-Mevsilî el-Bağdadî. (539/1144) yılında Musul'da doğmuş ve Bağdat'taki el-Medresetü'n-Nizâmiyye'de elli yıl öğretmenlik yaptıktan sonra orada 621/1224'te vefat etmiştir. Yahya b. Sa'dûn el-Kurtubi (567/1171), Ebü'l-Fadl Abdullah b. Ahmed et-Tûsî ve Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed el-Enbârî (577/1181) hocalarıdır. Bazı eserleri: *Nübzetü'l-Mürîd fî ilmi't-Tecvîd*, *el-Mi'yâr li 'vzâni 'ş-Şi'r* ve *Kitânü fî Mahârici'l-Hurûf*. (bkz. *Ebu'l-Meâlî el-Mevsilî, ed-Dürrü'l-Mersûf fî Vesfi Mahârici'l-Hurûf*, nşr. Ğânim el-Hamed, neşredenin girişi, ss. 12-14; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* II, s. 228).

⁹⁰ Ğânim el-Hamed, *Selâsü Resâil fî İlmi't-Tecvîd*, Amman-Ürdün: Dâr Ammar, 1. Baskı, 1430-2009, s. 9.

mukaddime zikredeceğiz. Sonra mahreçlerin sayısı konusunda âlimlerin görüşlerini zikredeceğiz. Onun ardından bir bölümde mahreçlerinden bahsedeceğiz ve faydayı tamamlamak üzere kitabın hatimesinde harflerin aynı yerden çıkmasına rağmen farklı olmalarının sebebini açıklayacağız.’’⁹¹

5. *Beyanü'l-Uyûb ellefî Yecibü En Yetecennebühâ'l-Kurrâ*

بيان العيوب التي يجب أن يتجنبها القراء

• **Müellifin İsmi:** Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed b. Abdullah İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî (ö.471-1079).⁹²

• **Eserin Baskıları**

el-Hamed bu eseri ilk önce Kuveyt'te 1407-1987 yılında yayımlanan (*Mecelletü Ma'hadu'l-Mahtûtâtî'l-Arabîyye* مجلة معهد المخطوطات العربية)'nin 31. Sayısında 68 sayfa olarak neşretmiştir. Daha sonra Ürdün-Amman: Dâr Ammâr Yayınevi vasıtasıyla 1421/2001 yılında 68 sayfalık tek eser olarak tekrar neşretmiştir.

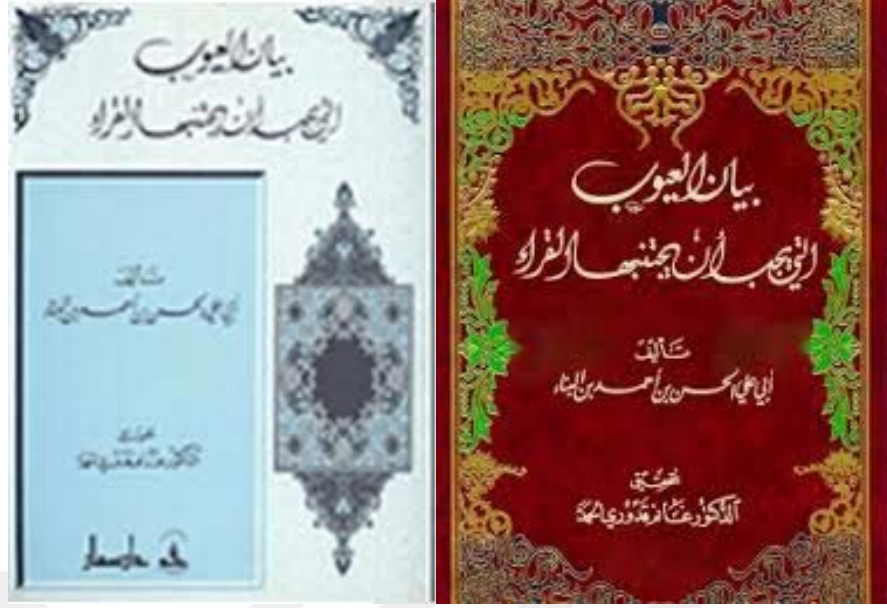
Beyanü'l-Uyûb kitabı Tecvîdle ilgili eserler arasında önemli yere sahiptir. Çünkü o, H. 468 yılında yazılan⁹³ ve telaffuz yanlışlarını inceleyen ilk kitap olma özelliğine sahiptir.⁹⁴

⁹¹ el-Hamed, a.g.e, s. 25.

⁹² İbnül'-Bennâ el-Bağdâdî: Ebû Ali el-Hasen b. Ahmed b. Abdullah İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî 396/1005 yılında Bağdat'ta doğmuş ve 471/1079 yılında aynı şehirde vefat etmiştir. Zamanının bilginlerinden Kıraat, Hadis ve Fıkıh alanında dersler almıştır. Ahmed ibn Hanbel'in Fıkıh mezhebine mensuptur. Farklı alanlarda birçok kitap ve risale yazmıştır. *El-Mukni fi Şerhi Muhtasari'l-Hirakî, el-Kamil fi'l-Fıkh, Kitâbü Beyâni'l-Uyûb, et-Tecrîd fi't-Tecvîd* bunlardan bazılarıdır. (İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, I, 206; Kemal Yıldız, “İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî”, *DİA*, XX, ss.529-530; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s.478; İbnül'-Bennâ el-Bağdâdî, *Beyâni'l-Uyûb*, nâşirin girişi, ss.7-23.

⁹³ İbnül'-Bennâ el-Bağdâdî, *Beyâni'l-Uyûb*, s.35.

⁹⁴ İbnül'-Bennâ el-Bağdâdî, *Beyâni'l-Uyûb*, nâşirin girişi, s.5.

- **Kitabın Muhtevası**

Beyânü'l-Uyûb kitabı, eski Tecvîd âlimlerinin âdetine göre tek konu inceleyen Tecvîd ilminin kitaplarından. Söz konusu kitap, telaffuzun kusurları ve konuşma hatalarını ele almıştır. Ayrıca hadr, tedvîr, ses yükseltme gibi edanın keyfiyetleri ile ilgili diğer mevzuları da ele almaktadır.

İbnü'l-Bennâ, Kur'an-ı Kerim okunurken tilavet hükümlerini çiğnediği için mûsikî melodiler kullanılmamak, hüzünlü ve tefekkür ederek güzel sesle okumak gerektiği görüşündedir. Mihraplarda ların okuyuşunu vasıflandırarak onların okuyuş tarzının nasıl olması gerektiğini vurgulamıştır. (s. 42-48)

Yazar ayrıca bazı insanların dillerinde telaffuz hatalarını giderme yöntemini belirlemiştir. Dilde ağırlık, Aratte⁹⁵, Temteme⁹⁶ ve Fa'fa'a⁹⁷ müellifin saydığı bazı telaffuz hastalıklarındandır. (s. 54-59)

6. *et-Taḥdîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd*

التحديد في الاتقان والتجويد

⁹⁵ el-Erette; Harflerin birbirlerine karıştıran kimseye Arapçada Erett denilmektedir. (İbnül'-Bennâ el-Bağdâdî, *Beyânü'l-Uyûb*, s. 54).

⁹⁶ el-Temteme; Tâ harfini tekrar eden kimseye Arapçada temtâm denilmektedir. (İbnül'-Bennâ el-Bağdâdî, *Beyânü'l-Uyûb*, s. 54).

⁹⁷ el-Fa'fâ'; Arapçada kim fâ harfini tekrar ederse ona fa'fa' denilmektedir. (İbnül'-Bennâ el-Bağdâdî, *Beyânü'l-Uyûb*, s.55.).

- **Müellifin İsmi:** Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).⁹⁸

- **Eserin Bakıları**

1. Baskı, Mektebetü Dâri'l-Enbâr, Bağdat-Irak, 1408/1988, 224 Sayfa.⁹⁹
2. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1421/2000, 198 Sayfa.
3. Baskı, Cem'iyetü'l-Muhafaze Ala'l-Kur'ân el-Kerîm, Amman-Ürdün, 1436/2015, 224 Sayfa.

⁹⁸ Ebû Amr ed-Dânî: Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî (444/1053). Endüslü kıraat âlimidir. 371/981'de muhtemelen Kurtuba'da doğdu. Kurtuba, İstice (Ecija), Beccâne (Pechina), Sarakusta (Zaragoza) ve diğer sahil şehirlerinde pek çok hocadan ders aldı. Babasının vefatından dört yıl sonra (397/1006) Doğu ülkelerindeki âlimlerden faydalanmak üzere seyahatlere başladı. Kayrevan, Mısır, Mekke ve Medine'de birçok hocadan kıraat, tefsir, hadis, fıkıh vb. ilimleri okudu. Dâni, 14 Şevval 444 (6 Şubat 1053) Pazartesi günü Dâniye'de vefat etti ve Emîr Ali b. Mücâhid'in de katıldığı büyük bir törenle aynı yerde defnedildi. Ebû Amr ed-Dânî, pek çok hocası arasında Ubeydullah b. Seleme el-Yahsubî, Abdülaziz b. Ca'fer, Fâris b. Ahmed el-Hımsî, Tâhir b. Abdülmü'min el-Halebî ve Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî'den Kur'an ve kıraat; Halef b. İbrâhim el-Hâkanî'den kıraat, hadis ve fıkıh; Hasan b. Süleyman el-Antâkî'den kıraat ve tefsir; dayısı Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî'den kıraat, Arapça ve ferâiz; Ali b. Muhammed el-Maârifi'den de hadis ve fıkıh okumuştur. Eserleri. Ebû Amr ed-Dânî'nin 120 kadar eseri olduğu ve bunların isimlerini kendisinin bir urcûze içinde zikrettiği kaydedilmektedir. Gânim Kaddûrî el-Hamed, Dâni'nin 119 eserini ihtiva eden ve kimin tarafından hazırlandığı bilinmeyen Câmiu'l-Ezher Kütüphanesi'ndeki üç varaklık bir listeyi müellifin *et-Tahtid fi'l-İtkân ve't-Tecvid* adlı kitabının başında neşretmiştir. Dâni'nin kitapları arasında *Câmi'u'l-beyân fi'l-karâ'ati's-seb'*, *et-Teyşir fi'l-karâ'ati's-seb'*, *el-Muhkem fi Nakti'l-Mesâhif*, *el-Mukni' fi Ma'rifeti Mersûmi Mesâhifi Ehli'l-Emsâr ve el-Müktefâ fi'l-Vakfi ve'l-İbtidâ'* eserleri yer almaktadır. (bkz. Ed-Dâni, *et-Tahtid fi'l-İtkân ve't-Tecvid*, nşr. Gânim el-Hamed, nâşirin girişi, s. 7-16; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye* II, a.g.e, 228; Abdurrahman Çetin, *Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki yeri*, s. 91-118. Abdurrahman Çetin, "ed-Dâni", *DİA*, XIII, ss. 459-461).

⁹⁹ Gânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâfi*, s.13.

- **Eserin Muhtevası**¹⁰⁰

et-Taḥdîd fi'l-İtkân fi't-Tecvîd kitabı, Tecvîde dair en temel ve önemli kitaplardan sayılabilir. Ebû Amr kıraat âleminde otorite sahibi olduğu gibi onun kitapları da alanlarında önemli yere sahip olmuştur.¹⁰¹ Ayrıca ed-Dânî'nin bu kitapta Tecvîd ilminin mevzularını incelemek üzere izlediği metot, daha sonraki müelliflere örnek olup o metoda muhalefet eden yazarın bulunması zordur.¹⁰²

Kitap giriş ve birkaç baktan oluşmaktadır. Müellif girişte, onu bu kitabı yazmaya sevk eden nedenlerden bahsetmiştir. (s. 67-68)

Daha sonraki ilk dört babta, Tecvîd ilminin tarifi, o konu hakkında gelen rivayetler ve haberlerin ve Kıraat larının Tecvîd'in kurallarını kullanmaları üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. (s. 69-93)

Onun ardından musannif, mütaherrik (harekeli), müsekken (sükûnlü), mühteles (ihtilâslı), murâm (revmle okunan) vs. Tecvîd ilminde kullanılan terimleri, kendisinden önce yaşayan âlimlerden rivayetler dile getirerek tanıtmıştır. (s. 94-100)

Ondan sonra iki babta harflerin mahreçleri ve sıfatları üzerinde duran ed-Dânî onu müteakip babta Arap harflerinin gerek mahreçlerini ve sıfatlarını gerekse harflerin üzerinde arız olan değişiklikleri açıklayarak örnekleriyle tüm Arap harflerinin hâllerini detaylı şekilde sunmuştur. (s. 101-169)

Son iki babta ed-Dânî, iki konudan bahsetmiştir. Birincisi Vakf'ın keyfiyet ve Revm ve İşmâm mânâsı. İkincisi ise Vakf'ın yerleri, çeşitleri ve kavramlarıdır. (s. 170-173)

Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Dânî'nin kitaplarının isimlerini ihtiva eden *Fahresetü Tesânîfi'l- Ebî Amr ed-Dânî* risalesini bu kitabın başında neşretmiştir.

7. *İhtilâfü'l-Kurrâ fi'l-Lâmi ve'n-Nûn*

اختلاف القراء في اللام والنون

¹⁰⁰ Kitabın muhtevası ile ilgili geniş bilgi edinmek için bkz. Dânî, *et-Taḥdîd fi'l-İtkân ve't-Tecvîd*, s. 42-46; Abdurrahman Çetin, *Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki yeri*, s. 229-230.

¹⁰¹ Bkz. Dânî, *et-Taḥdîd*, nşr. Ğânim el-Hamed, nâşirin girişi, s. 45-46; Abdurrahman Çetin, *Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki yeri*, s. 230.

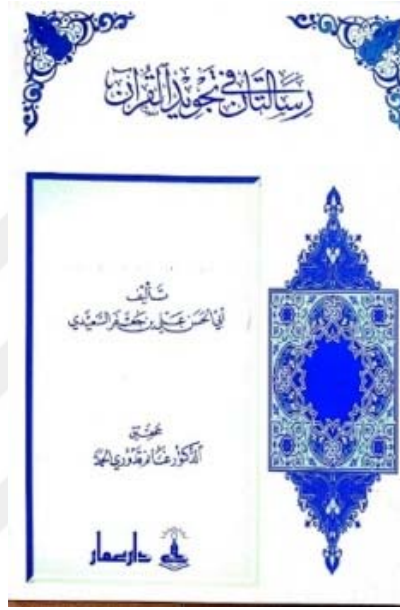
¹⁰² Bkz. Dânî, *et-Taḥdîd*, nâşirin girişi, s. 43-44.

• **Müellifin İsmi:** Ebû'l-Hasen Ali b. Cafer b. Muhammed es-Saiîdî er-Râzî (400-1019'dan sonra).

• **Eserin Baskıları:**

1. Baskı, Mecelletü'l-Hikme مجلة الحكمة, el-Medine-Suudi Arabistan, Sayı: 8, 1416/1996, 20 sayfa.¹⁰³

2. Baskı, 2. Baskı, *Risâletân fî Tecvîdi'l-Kur'ân* kitabın içinde yayınlanmıştır, Dâr Ammâr, Amman-Ürdün, 1421/2000, ss.53-72.

• **Eserin Muhtevası**

Sâkin Nûn konusu Tecvîd ilminin en önemli konularından biridir. Kur'ân-ı Kerim'in bütün sayfalarında Sâkin Nûn hükümleri bulunur. Bu sebeple Sâkin Nûn hükümleri için ayrı kitap ve risaleler yazılmıştır. Saîdî de bu konunun önemini idrak ederek bu risaleyi hazırlamıştır.

Söz konusu risale iki harf meselesi üzerinde değerlendirmeler yapmıştır. Birinci mesele, Arapçada Lâm harfinin kalın ve ince olması: es-Saîdî bu mesele ile alakalı Lâm'ın daima kalın olması gibi dilde caiz olup Kur'ân'da yasak olan lügat ehlinin mezheplerini açıklamıştır. İkinci mesele ise Sâkin Nûn hükümleridir.¹⁰⁴

¹⁰³ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâtî*, s. 13.

¹⁰⁴ Ebû'l-Hasen es-Saîdî, *İhtilafü'l-Kurrâ fî'l-Lâmi ve'n-Nûn*, nşr: Ğânim el-Hamed, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1421/2001, s. 55.

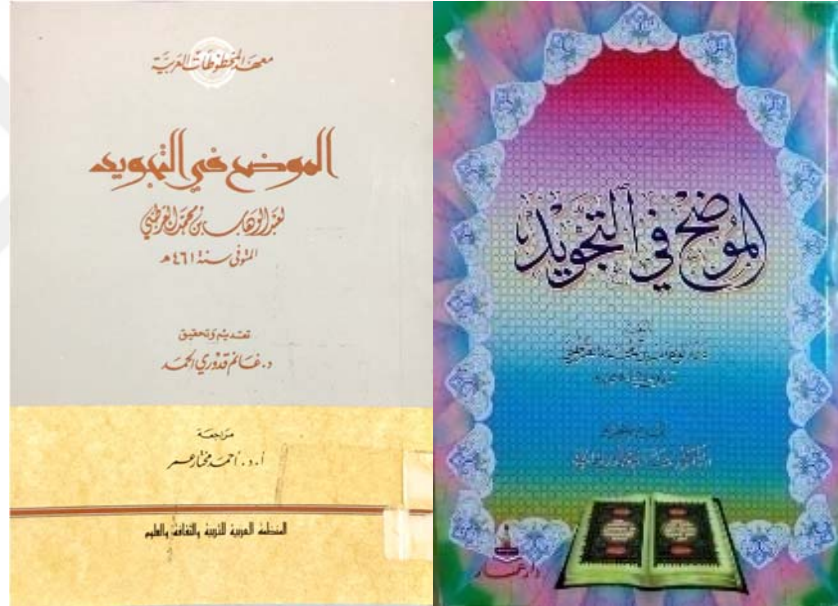
8. *el-Mûdih fi't-Tecvîd*

الموضح في التجويد

- **Müellifin ismi:** Abdülvehhab b. Muhammed el-Kurtubî (461/1069).

- **Eserin baskıları**

1. Baskı, Ma'hadu'l-Mahtûtâtî'l-Arabiyye معهد المخطوطات العربية, Kuveyt, 1410/1990, 250 sayfa.¹⁰⁵
2. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1421/2000, 251 sayfa.
3. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1430/2009, 251 sayfa.

- **Eserin Muhtevası**

Bu eser Tecvîd ilminde yazılan ilk kitaplardandır.

Eser bir giriş, altı fasıl ve üç baktan meydana gelmiştir.

¹⁰⁵ Ğānim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâtî*, s.19.

Müellif giriş kısmında, zamanındaki okuyucuların tecvîd hükümleri ve okumada zayıf olmalarının kendisine bu kitabı yazdıran sebeplerden ve kitabın lâhnın tarifi, nedenleri ve kısımları ana fikri olduğunu ifade etmiştir. (s. 53-54)

Girişten sonra yer alan fasıllarda lâhn-ı celî ve lâhn-ı hafînin gerek lügatte gerekse tecvîd âlimlerinin ıstılahında anlamı, müellifin zamanındaki okuyucuların dillerinde yaygın olmasının sebebi, onları öğrenmenin ve lafızların iyice telaffuz edilmesinden elde edilen fayda ve lâhn-ı hafî üzerinde genişçe durulmuştur. (s. 55-76)

Daha sonra birinci babta harflerin münferit halindeki hükümleri incelenmiştir. (s. 77-125)

İkinci babta musannif, harflerin terkip halinde yani kelimelerdeki hükümlerini ele almıştır. Bu babta işlenen konular, med, şeddeli harfler (idgâm), tenvîn ve sâkin nûn hükümleri, telyîn, izhâr, ihfâ ve iklâb hükümleridir. Yanı sıra babın sonunda harflerin yana yana olduğunda birbirlerinden yanlış hususlardan arındırmak amacıyla harfler tek tek ele alınarak yapılabilen hatalardan uyarıda bulunulmuştur. (s. 127-190)

Üçüncü bab ise harekeler ve sükûn için ayrılmıştır. Bu son babta söz, ihtilas, işba' revm, işmam üzerinde durulmuştur. (s. 206-210)

Müellif kitabın sonunda telaffuzda yapılan ve hata sayılan ve ayıplanmış bazı Arap lehçelerden oluşan hususları incelemiştir. (s. 211-223)

9. *et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd*

التمهيد في معرفة التجويد

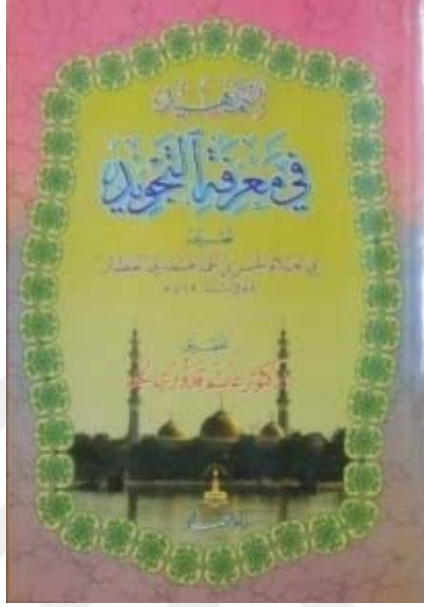
• **Müellifin İsmi:** Ebü'l-Alâ' el-Hasan b. Ahmed el-Hemedânî el-Attâr (569/1173).¹⁰⁶

• **Eserin Baskıları**

¹⁰⁶ Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî: Ebü'l-Alâ' el-Hasan b. Ahmed el-Hemezânî el-Attâr 488/1095 yılında İran'ın Hemezân şehrinde dünyaya gelmiş ve 569/1173 tarihinde aynı şehirde vefat etmiştir. Ömrü boyunca kıraat ve hadis okuttu. Bize bıraktığı değerli eserlerinden bazıları şunlardır; *Ġâyetü'l-İhtisâr fî'l-Kirââti'l-Aşr*, *et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd ve Kitâbü'l-İhtisâr fî Ma'rifeti'l-Kurrâ*. (Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî, *et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd*, nşr: Ġânîm el-Hamed, nâşirin girişi, s. 8-32. İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, I, 204-206, Tayyar Altıkulaç, "Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî", *DİA*, X, ss. 286-287).

Et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd kitabı Ğânim Kaddûrî el-Hamed tarafından iki defa neşredilmiştir:

1. Baskı, Amman- Ürdün: Dâr Ammâr, 1420/2000, 319 sayfa.¹⁰⁷
2. Baskı, Amman- Ürdün: Dâr Ammâr, 1431/2010, 319 sayfa.

- **Eserin Muhtevası**

Ebü'l-Alâ el-Hasan el-Attâr'ın *Et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd* kitabı tecvîd ilminin ilk ve önemli kitaplarının arasında sayılabilir.

Söz konusu kitap, tecvîd ilminin hükümleri ile sınırlı kalmayıp Kur'ân'ı musiki ile okuma meselesi ve Arap dilbilgisinde meşhur konu olan i'râb konusu gibi okuyucunun dikkat etmesi gereken birkaç husus da ele almaktadır. Bunun yanında el-Attâr konuları işlerken o konu hakkında farklı rivayetleriyle bildiği hadis ve eserleri dile getirmektedir. Örneğin; Kur'ân'ın güzel sesle okunmasına delalet eden 'زينوا القرآن بأصواتكم' 'Kur'ân'ı seslerinizle süsleyin' hadisini zikrederken hadisi kendisine ulaştıran tüm tarik ve senetleri zikretmiştir.¹⁰⁸ Bu eserin, tecvîd ilmiyle ilgili hadis ve seleften gelen rivayetleri toplayan en önemli kaynaklardan biri olduğu söylenebilir.

Et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd kitabı giriş bölümünden sonra on babtan oluşmaktadır.

¹⁰⁷ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellesâfi*, s. 16.

¹⁰⁸ Ebü'l-Alâ el-Attâr, *et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd*, s. 62-68.

Giriş kısmı kitabın üçte birini temsil etmektedir. Yazar, giriş bölümünde okuyucular tarafından uyulması gereken hususlar, örneğin karınların haram yemek yemekten korunması, sarımsak ve soğan gibi kokusundan nefret edilen yiyeceklerden kaçınmak ve misvak kullanılmasından bahsetmiştir. Bununla birlikte Tecvîd'in tanımını ve Kur'ân'ı güzel sesle okumak bağlamındaki gelen rivayetler kaleme alıp okumada yüklenen kişilerin hâlini ve ilim tahsil etmekte hayânın öneminden de söz etmiştir. (s. 51-138)

Birinci babta giriş kısmında bulunan ayetlerin tefsiri, ikinci babta ise mahir ve üstad okuyucuların fazileti ve üçüncü babta da Yüce Allah'ın tertîl ehli için hazırladığı sevap hakkında gelmiştir. (s. 139-157)

Dördüncü ve beşinci babta, Peygamber (sav)'in tilavetinin vasfı, hadr, tahkik, terdîd, tercî' vb. kavramların manaları ve On okuyucuların tahkik ve tertîl arasında olması sıfatı hakkında bilgi verilmiştir. (s. 159-190)

Altıncı ve yedinci bab, okuyucuların i'rab konusunu öğrenmek üzere gayret etmeleri gerektiği ve i'rabın anlamı ve lahn-ı celî ve lahn-ı hafî hakkında bilgi verilmiştir. (s. 191-272)

Son üç babı harflerin mahreçleri, onların telaffuz edilmesinin şekli ve sûrelerin başında gelen Hurûf-i mukatta'a konuları için ayrılmıştır. (s. 273-307)

10. Kitâbü'l-Elifât ve Ma'rifeti Usûliha

كتاب الألفات ومعرفة أصولها

- **Müellifin ismi:** Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).
- **Eserin Baskıları**

Kitabın iki baskısı vardır; 1. Baskı: *Mecelletü Ma'hadi'l-Îmâm eş-Şatıbi li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye dergisi* مجلة معهد الإمام الشاطبي للدراسات القرآنية, sayı: 1, s. 333-380, Cidde-Suudi Arabistan, 1427/2006. 2. Baskı: Amman-Ürdün: Dâr-Ammâr, 1429/2008, 54 Sayfadır.

- **Eserin Muhtevası**

Kitâbü'l-Elifât ve Ma'rifeti Usûliha kitabı kelimelerin başındaki gelen elif/hemze konusunu inceleyen bir risaledir. Ebû Amr ed-Dânî bu risalede kullandığı bütün örnekleri Kur'ân-ı Kerim'den getirmiştir.

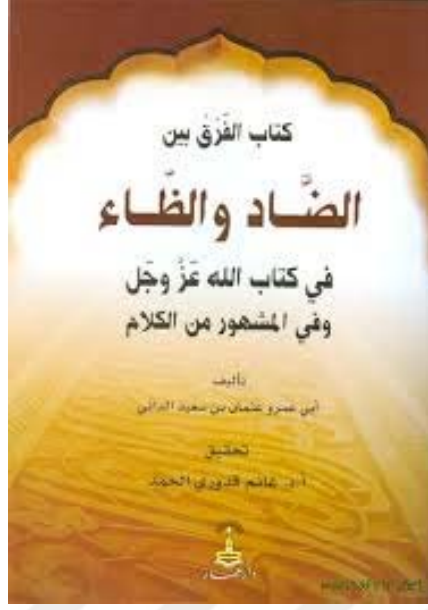
Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri isimli kitabın yazarı Abdurrahman Çetin söz konusu kitabı şöyle tanıtmıştır “Eserde fiillerin, isimlerin ve edatların başında yer alan elif / hemzeler hakkında bilgi verilmektedir. İlk olarak fiillerin başında bulunan hemze çeşitleri, bunların hangisinin vasıl, hangisinin kat’ hemzesi olduğu ve hareketleri ele alınmaktadır. Daha sonra isimlerin başında bulunan hemze çeşitleri, son olarak da edatların başında yer alan hemzelerin durumu hakkında bilgi verilmektedir”¹⁰⁹.

11. el-Fark Beyne'd-Dâd ve'z-Zâ fî Kitâbillâhi Azze ve Celle

الفرق بين الضاد والطاء في كتاب الله عز وجل

- **Müellifin İsmi:** Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).
- **Eserin Baskıları:** Kitabın tek baskısı vardır. Baskının bilgileri de: 1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1428/2007, 111 sayfadır.

¹⁰⁹ Abdurrahman Çetin, *Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki yeri*, s. 146.

- **Eserin muhtevası**

Söz konusu kitap Arapçanın harflerinden telaffuzda birbirine çok benzeyen dâd harfi ile zâ harfi arasındaki farkı izah etmek üzere yazılmıştır. Bu konuda ed-Dânî'den daha önce yazarlar da vardır.¹¹⁰

Bu kitapta Ebû Amr, dâd ve zâ arasındaki farkı izah etmek üzere dâd harfli kelimeler Kur'ân'da az bulunduğu için eserin hem muhtasar olması hem de okuyucuya kolaylık sağlaması amacıyla zâ harfli kelimeleri incelemekle yetinmiştir.¹¹¹

Eserde ed-Dânî hem Kur'ân-ı Kerim'deki hem de Arapların arasında meşhur zâ harfini ihtiva eden kelimeleri toplamıştır.

Söz konusu kitap otuz dört bابتan oluşmaktadır.

Birinci bapta musannif, mahreç ve sıfat bakımından dâd ile zâ'nın farklarını açıklamıştır. (s. 23-26)

Daha sonra gelen otuz iki bapta Kur'ân-ı Kerim'deki zâ harfini içeren kelimeleri anlamlarını beyan ederek tek tek arz edilmiştir. (s. 26-62)

¹¹⁰ Dâd harfi ile Zâ harfinin arasındaki farkı konusundaki yazılan kitapların listesine vakıf olmak için bkz. Ebü'l-Barakât İbnü'l-Enbârî, *Zinetü'l-Fudalâ fi'l-Fark beyn'd-Dâd ve'Zâ*, nşr: Ramadan Abdütevâb, nâşirin girişi, ss. 23-35; İbn Mâlik et-Tâî, *el-İ'timâd fi Nezâiri'z-Zâi ve'd-Dâd*, nşr: Hâtim ed-Dâmin, nâşirin girişi, ss. 2-8; Muhammed b. Abdul Cabbar el-Mu'aibîd, *Kütübü'd-Dâd ve'z-Zâ ind-Dârsîn el-'arab*, ss. 575-634.

¹¹¹ Abdurrahman Çetin, *Ebû Amr ed-Dânî ve Kiraât İlmindeki yeri*, s.149.

Son babta ise müellif Arapların meşhur sözlerinde zâ harfli kelimeler hakkında bilgi vermiştir. (s. 62-72)

12. Nüzhatü'l-Müşteğilîn fî Ahkemi'n-Nûni's-Sâkineti ve't-Tenvîn

نزهة المشتغلين في أحكام النون الساكنة والتنوين

• **Müellifin İsmi:** Ebu'l-Kâsim Alî b. Osmân İbnü'l-Kâsîh(801/1399).¹¹²

• **Eserin Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtü'l-Kur'âniyye* مجلة البحوث والدراسات القرآنية yıl:2, sayı:3, ss. 271-309, el-Medine-Suudi Arabistan, 1428/2008.

2. Baskı, *Selesü Resâil fî İlmi't-Tecvîd* eserin içinde tekrar neşredilmiştir, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1430/2009, s.79-120.

• **Eserin Muhtevası**

¹¹² İbnü'l-Kâsîh; Ebü'l-Bekâ Nureddin Alî b. Osmân b. Muhammed b. Ahmed el-Uzrî (801/1399). Hicrî sekizinci yüzyılın meşhur Kıraat âlimlerinden birisidir. (716/1316) Bağdat'ta doğmuştur. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra Mısır'a giden İbnü'l-Kâsîh, burada kıraat âlimi İsmâil b. Yûsuf el-Küfî'den arz yoluyla Şâtîbî'nin *Hirzü'l-Amâni* adlı eserini okumuştur. Ayrıca İbnü'l-Cündî, Meydûmî, İbn Ebü'l-Havâfir gibi âlimlerin kıraat derslerine devam ederek aşere'yi tahsil etti. Kıraat ilminde derinleştikten sonra bu konuda eserler telif ederek zamanın önde gelen âlimleri arasında yer almıştır. Şâfiî mezhebine mensup olan İbnü'l-Kâsîh Zilhicce 801/1399'da vefat etmiştir. Eserlerinden bazıları şunlardır; *Sirâcü'l-Kâri*'i'l-Mübtedî ve *Tezkârü'l-Mukri*'i'l-Müntehî, *Telhîşü'l-Fevâ'id* ve *Takrîbü'l-Mütebâ'id*, *Kurretü'l-'ayn fî'l-Feth* ve'l-İmâle ve *Beyne'l-Lafzayn* ve *Mustalahu'l-İşârât fî'l-Kur'âti's-Selâsete 'aşere'l-Merviyyeti 'Ani's-Sikât*. (bkz. İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, s. 491; Şemsüddîn es-Sehâvî, *ed'Dev'ü'l-Lâmi*, V, 260; Mehmet Ali Sarı, "İbnü'l-Kâsîh", *DİA*, 2000, XXI, ss. 102-103).

Risalenin isminden belli olduğu gibi, risale Tenvîn ve Sâkin Nûn hükümleri üzerinde yazılmıştır.

Ğânim Kaddûrî Hamed'e göre bu eser, Zekeriya el-Ensârî'nin '*Tühfetü Nucebâ'ü'l-Asr fî Ahkâmi'n-Nûni's-Sâkine ve't-Tenvîn ve'l-Med ve'l-Kasr*' ve Şeyh Nâsırüddin et-Tabelâvî'nin '*Mürşidetü'l-Müştegilîn fî Ahkâmi'n-Nûni's-Sâkine ve't-Tenvîn*' kitaplarının aslı olup zikrettiklerinin çoğunu bu risaleden aktarmışlardır.¹¹³ İbnü'l-Kâsîh bu risalede Tenvîn ve Sâkin Nûn hükümleri ile ilgili 80 örnek vermiştir. (s. 107-119)

13. Tühfetü't-Tâlibîn fî Tecvîdi Kelami Rabbi'l-Âlemîn

تحفة الطالبين في تجويد كلام رب العالمين

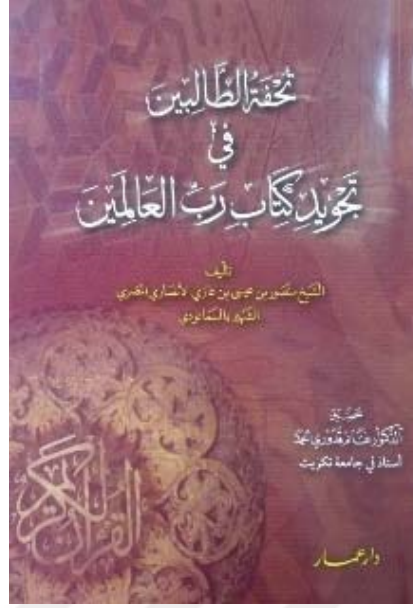
• **Müellifin İsmi:** Mensûr b. İsa b. Gazî es-Semânûdî ¹¹⁴ (1092/1681 yılında yaşamaktaydı)

• **Kitabın Baskıları**

Ğânim Kaddûrî Hamed bu eseri, 1429/2008 yılında Amman-Ürdün: Dâr Ammâr ile 124 sayfa olarak neşretmiştir.

¹¹³ Ğânim el-Hamed, *Selâsü Resâil fî İlmi't-Tecvîd*, s. 49.

¹¹⁴ Semânûdî: Şeyh Mensûr b. şeyh İsa b. Ğâzî el-Ensârî es-Semânûdî, kaynaklara göre 1092/1681 yılında yaşıyordu. Hocaları: Babası Şeyh İsa b. Ğâzî, Şeyh Muhammed el-Ensârî, Şeyh Ahmed b. Husâmî'd-Dîn ve Şeyh Nureddin el-Menzîlî'dir. Eserleri *Tühfetü't-Tâlibîn fî Tecvîd kelim Rabbi'l-âlemîn ve ed-Duraru'l-Bahiyye fî hal el-Fâzi'l-Mukaddîmeti'l-Cezeriyye*. (Bkz. es-Semânûdî, *Tühfetü't-Tâlibîn fî Tecvîd kelim Rabbi'l-âlemîn*, nşr: Ğânim el-Hamed, nâşirin girişi, Amman: Dâr Ammâr, 1429/2008, s.7-12)

• **Kitabın Muhtevası**

Eser, isminden anlaşıldığına göre Tecvîd ilmi ve meseleleri hakkında yazılan bir kitaptır.

Kitapta ilgi çeken şeylerden biri müellifin konuları sıralamasının metodudur. Müellifin izlediği metot okuyucunun Kur'ân'ı okumaya başladıktan sonra ihtiyaç duyduğu hükümlere göre kurulmuştur. Yani bir okuyucunun Kur'ân'ı okumaya başlayınca tecvîd ilminin hükümlerinden istiâze hükümlerine ihtiyaç duyacaktır. Sonra besmele hükümleridir. Besmeleden sonra Fatiha suresindeki ilk hüküm lâm hükümleridir. Bu sebeple es-Semânûdî kitapta konuları tertip ettiğinde birinci konu istiâze, ikincisi de besmele ve üçüncüsü lâm hükümleridir.

Giriş kısmından (s.25-29) sonra kitapta ele alınan konular şunlardır. İstiâze (s.29-30). Besmele (s.30-31). Lâm-ı Tarif hükümleri (s.31-33). Tenvîn ve Sâkin Nûn hükümleri (s.33-38). Sâkin Mîm hükümleri (s.38-39). Med ve Kasr hükümleri (s.39-48). Hâ-i kinâye (Zamir) (s.48-49). İdgâm-ı sağîr (s.49-50). Harf mahreçleri ve sıfatları (s.50-58) ve Lâm ve Râ hükümleri (s.58-59). Ayrıca Tecvîd konularını müteakip kitapta vakıf hükümlerine (s.60-64) ve Resmü'l-Mushaf konularına (s.65-100) yer verilmektedir.

14. Kitâbün fî Tecvîdi'l-Kırâ'a ve Mehârici'l-Hurûf

كتاب في تجويد القراءة ومخارج الحروف

- **Müellifin İsmi:** Endülüslü İbrahim b. Muhammed İbn Vesîk (654/1256).¹¹⁵

- **Eserin Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü'l-Hikme* مجلة الحكمة, sayı: 35, el-Medine-Suudi Arabistan, 1429/2008, ss. 325-361.
2. Baskı, *Selesü Resâil fi İlmi't-Tecvîd* eserin içinde tekrar neşredilmiştir, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1430/2009, s.39-75.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
مكتبة دار أمّار

الحمد لله رب العالمين، والعبادة للمتقين، ولا عدوان إلا على الظالمين،
والصلاة والسلام على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين، وبعد:

فإن التأليف في علم التجويد لم يتوقف منذ كتابة أول مؤلف فيه إلى
زماننا، وتفاوتت المؤلفات فيه بين الإيجاز والتفصيل، كما أنها تختلف في
المنهج وطريقة عرض المادة باختلاف العصر، وهدف المؤلف من التأليف،
ولكن جميع تلك المؤلفات تصب في اتجاه واحد، ونسعى لتحقيق هدف
واحد، هو ضبط التلاوة وتفهيم قواعدهما، ومن ثم فإن الباحث في تاريخ هذا
العلم والدارس لموضوعاته لا يستغني عن الإفادة من كل مؤلف كتبت فيه،
مهما كان صغيراً.

اللازمة = ٣٥ - ٣٥

- **Eserin Muhtevası**

Bu eser, harflerin mahreçleri ve sıfatlarını ve İdgâm gibi Tecvîd ilminin bazı meselelerini özetle ele alan bir kitaptır.

¹¹⁵ İbn Vesîk el-Endelüsî: Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed b. Abdurrahmân el-İşbîlî (654/1256). Yedinci asrın Kıraat âlimlerindedir. 567/1171-72'de İşbîliye'de (Sevilla) doğdu. İbn Vesîk, 597/1201 yılında İşbîliye'de Ebü'l-Hüseyn Habîb b. Muhammed, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Mikdâm er-Ruaynî ve Hâlis b. Tûrâb'dan kıraat tahsil etti ve İbn Şüreyh er-Ruaynî'nin el-Kâfî adlı eserini okudu. Bu hocalarından ve diğer bazı âlimlerden hadis dinledi. Kaynaklarda İbn Vesîk'ın çok seyahat ettiği, Musul, Şam ve Mısır'da kıraat dersleri verdiği zikredilir. İbn Vesîk'tan kıraat okuyanlar arasında *et-Tecrîd fi't-tecvîd* müellifi İbn Ebû Zehrân diye bilinen İmâdüddin Ali b. Ya'kûb b. Şücâ' el-Mevsilî, Ali b. Zâhir el-Küftî, Yahyâ b. Fezâil el-İskenderânî, Muhammed b. Yahyâ b. Habâse, Muhammed b. Cevher et-Tel'aferî gibi isimler bulunmaktadır. Eserleri arasında: *El-Câmi' Limâ Yühtâcû İleyhi min Resmî'l-Mushaf, Kitâb fi Tecvîdi'l-Kurâ'a* ve *Mahârici'l-Hurûf* bulunmaktadır. (Bkz. İbn Vesîk, *el-Câmi' Limâ Yühtâcû İleyhi min Resmî'l-Mushaf*, nşr. Gânim el-Hamed, neşredenin girişi, ss. 4-30; *Zehebî, A'lâmü'n-Nübelâ'*, XXIII, 303-304; *İbnü'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye* I, ss. 28-29, Tayyar Altukulaç, "*İbn Vesîk*", *DİA*, XX, s. 445).

Endülüslü İbn Vesik bu kitapta, Tecvîd ilminin konularını net bir metotla arz etmesiyle birlikte idğâm konusunda yeni kavramları ve harf mahreçlerini açıklamak için telaffuz cihazının üyelerini gösteren bir resmi kullanmıştır. ¹¹⁶

Kitabın özelliklerinden de müellif *İbn Vesik* kendi zamanında Dâd harfinin sesinin değişmesini fark etmesidir. Bu konuda şöyle demiştir: “İnsanlar arasında onu (Dâd harfini) yerine getiren azdır”¹¹⁷

Risalede harflerin mahreçleri ve sıfatları incelenmektedir

15. el-Mukaddime fîmâ Yecibu Alâ Kâr i'il-Kur'âni en Ya'leme

المقدمة فيما يجب على قارئ القرآن أن يعلمه

• **Müellifin İsmi:** Ebu'l-Hayr İbnü'l-Cezerî: Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (833/1429). ¹¹⁸

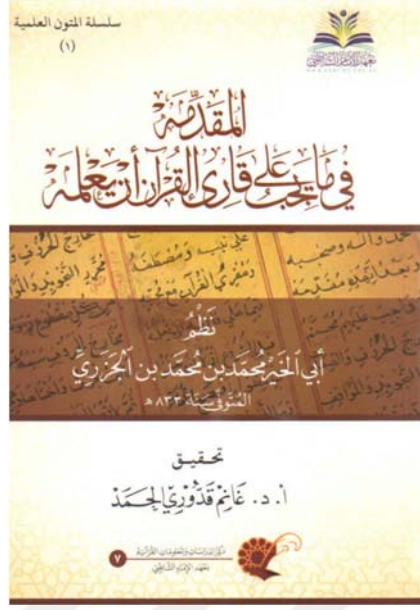
• **Eserin Baskıları:** 1. Baskı, Ma'hadu'l-İmâm eş-Şatıbî *معهد الإمام الشاطبي*, Cidde-Suudi Arabistan, 1436/2015, 80 Sayfa. ¹¹⁹

¹¹⁶ Ğânim el-Hamed, *Selesü Resâil fî İlmi't-Tecvîd*, ss. 68-71.

¹¹⁷ Ğânim el-Hamed, *Selesü Resâil fî İlmi't-Tecvîd*, s. 60.

¹¹⁸ İbnü'l-Cezerî: Ebu'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî: 751/1350 yılında Şam'da doğdu, 833/1429 yılında Şiraz'da vefat etti. On üç yaşında iken Kur'an'ı ezberlemeyi tamamladıktan sonra Şam'daki Kırâât âlimlerinden Kıraat okumaya başlayarak on yedi yaşında on kıraatı tamamlamıştır. Şam'da tahsilini bitirdikten sonra Mısır'a giderek meşhur bilginlerden uzun süre, Kıraat başta olmak üzere Hadis ve Fıkıh ilimleri okudu. Şam, Bursa, Semerkant, Buhara, Herat ve Kahire'de Kıraat ve Hadis okuttu ve idarecilerden ilgi gördü. Çeşitli beldelerden çok sayıda hocaları ve talebeleri vardır. Tecvîd, Kıraat, Hadis ve Fıkıh eserleri vardır. Onlardan bazıları şunlardır: *en-Neşr fî'l-Kırââti'l-Aşr*, *Tahbîrü't-Teysîr*, *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*, *Ğâyetün 'Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*. (İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, ss. 217-220; Tayyar Altukulaç, “İbnü'l-Cezerî”, *DİA*, XX, ss. 551-557).

¹¹⁹ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâfi*, s.20.

- **Eserin Muhtevası**

el-Mukaddimetü'l-Cezeriyye ya da *el-Cezeriyye* yahut da *Mukaddime fi't-tecvîd* adıyla tanınan eser, on dokuz bâb'dan oluşan toplam 109 beyitlik Tecvîd ilminin en önemli ve ünlü kitaplarından biridir.

Manzumede İbnü'l-Cezerî, Kur'ân okuyucusunun Tecvîd ilminden bilmesi gereken en önemli konularını toplamakla birlikte Resmü'l-Mushaf ve Vakf ve İbtidâ ilminin bazı önemli konularına yer vermiştir.

İbnü'l-Cezerî ardından gelen Tecvîd âlimleri, İbnü'l-Cezerî'nin manzumesini hem açıklamakla hem de yazdıkları Tecvîd kitaplarında ondan istifade etmekle meşgul olmuşlardır.

C. EL-HAMED'İN MAKALELERİ

1. *İlmü't-Tecvîd: Neş'atühü ve Ma'âlimühü'l-Ûlâ*

علم التجويد: نشأته ومعالمه الأولى

- **Baskıları**

1. Baskı: *Mecelletü Külliyyeti's-Şerî'a* مجلة كلية الشريعة - sayı 6, Bağdat-Irak: Bağdat Üniversitesi, 1400/1980, 68 Sayfa.

2. Baskı: *Abhâs fî İlmi't-Tecvîd* kitabın içinde yer almaktadır, s. 9-72, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1422/2002.

2. *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd: Bahsün fi'l-Müellif*

التمهيد في علم التجويد: بحث في المؤلف

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'r-Risâleti'l-İslâmiyye* مجلة الرسالة الإسلامية, sayı: 164-165, s. 315-340, Bağdat-Irak: Vakıflar ve Diyanet İşleri Bakanlığı, 1405/1985.

3. *el-Lahnü'l-Hafî fi'd-Dersi's-Savfî'l-Arabî*

الحن الخفي في الدرس الصوتي العربي

• Baskıları

1. Baskı, *el-Mecelletü'l-İlmiyye li Câmi'ati Tikrît* المجلة العلمية لجامعة تكريت, Tikrît-Irak, sayı:1, 1414/1994, 21 sayfa.
2. Baskı, *Abhâs fî İlmi't-Tecvîd* 'in içinde yayınlanmıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1422/2002.

4. *Kadiyyatü'd-Dâdi fi'l- Arabiyye*

قضية الضاد في العربية

• Baskıları

1. Baskı, *el-Mecelletü'l-İlmiyye li Cami'ati Tikrît* المجلة العلمية لجامعة تكريت, Tikrît-Irak, sayı: 3, cilt: 8, 1414/1994, 22 Sayfa.
2. Baskı, *Abhâs fî İlmi't-Tecvîd* 'in içinde yayınlanmıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1422/2002, ss. 146-166.

5. *Menâhicü Kütübi Ta'limi't-Tilâve*

مناهج كتب تعليم التلاوة

- **Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü Külliyyeti'l-Ma'ârif* (مجلة كلية المعارف), Anbar-Irak, sayı: 1, 1418/1998, 35 sayfa.

2. Baskı, *Abhâs fî İlmi'l-Tecvîd* eserin içinde tekrar yayınlamıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1422/2002, ss. 76-106.

6. İhfâ'ü'n-Nûn, Hakikatühü's-Savtiyye ve'Tarîkatü Edâ'ihî Lede'l-Kurrâ'i'l-Mu'âsrîn

إخفاء النون: حقيقته الصوتية وطريقة أدائه لدى القراء المعاصرين

- **Baskıları**

1. Baskı, *Abhâs fî İlmi'l-Tecvîd* eserinde yayınlamıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1422/2002, ss. 107-133.

7. İhfâ'ü'l-Mîm fi'n-Nutkî'l-Arabî

إخفاء الميم في النطق العربي

- **Baskıları**

1. Baskı, *Abhâs fî İlmi'l-Tecvîd* eserinde yayınlamıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1422/2002, ss. 134-147.

8. Tecdîdü't-Tecvîd fi Dav'i'd-Dersi's-Savtiyyi'l-Hadîs

تجديد التجويد في ضوء الدرس الصوتي الحديث

- **Baskıları**

1. Baskı, (*Kur'ân-ı Kerim Öğretiminde Modern Gelişmeler*) Konferansı faaliyetleri, el-Ma'had el-Âlemî li'l-Fikri'l-İslâmî المعهد العالمي للفكر الإسلامي, Beyrut-Lübnan, 1426/2006, 70 Sayfa.

2. Baskı, *Abhâs Cedîde fi İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd* kitabında tekrar neşredilmiştir, 1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1432/2011, ss. 267-323.

9. *Fikretü's-Savti's-Sâzec ve Eseruha fi'd-Dersi's-Savti el-Arabî*

فكرة الصوت الساذج وأثرها في الدرس الصوتي العربي

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü Ma'hadi'l-İmâm eş-Şatîbî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* مجلة معهد الإمام الشاطبي للدراسات القرآنية, sayı: 4, Cidde-Suudi Arabistan, 1428/2007, ss. 189-257.
2. Baskı, *Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd* kitabında tekrar neşredilmiştir, 1.Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1432/2011, ss. 77-126.

10. *Tekrîru'r-Râ fî Mezhabi Ehli'l-Edâ*

تكرير الرأ في مذهب أهل الأداء

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Cem'iyetü'l-İlmiyye li Ulümi'l-Kur'ân* مجلة الجمعية العلمية لعلوم القرآن, *Mecelletü'd-Dirâsâti'l-Ku'âniyye* مجلة الدراسات القرآنية, sayı: 1, Riyad-Suudi Arabistan: Muhammed b. Suûd Üniversitesi, 1428/2007, 25 Sayfa.
2. Baskı, *Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd* kitabında tekrar neşredilmiştir, 1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1432-2011, ss. 208-228.

11. *İlmü't-Tecvîd Kable Kitâbi'r-Ri'âye ve kitabı't-Tahdîd*

علم التجويد قبل كتاب الرعاية وكتاب التحديد

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü Ma'hadi'l-iş-Şatîbî* مجلة معهد الإمام الشاطبي, sayı:5, Cedde-Suudi Arabistan, 1429/2008. ss.165-209.
2. Baskı, *Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd* kitabında tekrar neşredilmiştir, 1.Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1432-2011, ss.7-41.

12. *Vichetü Nezar Cedîde fî Mahârici'l-Esvâti's-Sitte*

وجهة نظر جديدة في مخارج الأصوات الستة

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü Mecma'î'l-Lügati'l-Arabiyye el-Ürdünî* مجلة مجمع اللغة العربية الأردني, sayı: 77, Amman-Ürdün, 1430/2009, 47 Sayfa.

2. Baskı, *Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd* kitabında tekrar neşredilmiştir, 1.Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1432/2011, ss. 127-162.

13. İstihdâm Sûretü Âleti'n-Nutk fî Ta'lîmi Kavâidi't-Tilâve

استخدام صورة آلة النطق في تعليم قواعد التلاوة

• Baskıları

1. Baskı, *Kur'ân-ı Kerîm ve Yeni Teknikler Sempozyumu*, Kral Fahd Mushaf-i Şerif basım Kompleksi, el-Medine-Suudi Arabistan, 1430/2009, 62 Sayfa.

2. Baskı, *Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd* kitabında tekrar neşredilmiştir, 1.Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1432/2011, ss. 163-207.

14. Mahâricü Hurûfi'l-Arabiyye: Adedüha ve Tertibüha, Beyne'd-Dersi'l-Kadîm ve'd-Dersi'l-Hadîs

مخارج حروف العربية عددها وترتيبه بين الدرس القديم والدرس الحديث

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Hikme* مجلة الحكمة, el-Medine-Suudi Arabistan, sayı 38. 1430/2010, 42 Sayfa.

2. Baskı, *Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd* kitabında tekrar neşredilmiştir, 1.Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1432/2011, ss. 163-207.

III. ĞÂNİM KADDÛRÎ el-HAMED'İN BU ALANDAKİ ESERLERİ ÜZERİNDE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Tecvîd ve ses bilimi alanında günümüzün önemli uzmanlarından sayılmaktadır. Zira Ğânim Kaddûrî Hamed, bu alanda 9 kitap yazmış olup 15 eser tahkik etmiş ve 14 makale neşrederek bu asrın Tecvîd ilminde en çok çalışması olan hocaları arasına katılmıştır.

Ğânim Kaddûrî Hamed'in Tecvîd ilmindeki çalışmaları, Tecvîd ve ses bilimi ile ilgilenenlerden çok ilgi görmüştür. Ğânim Kaddûrî Hamed'in bilimsel çalışmalarına bakarak, eserlerindeki özelliklerin bazılarını şöyle sıralamamız mümkündür:

A. OBJEKTİF OLMASI

Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in çalışmaları, içerdiği konuları ele alırken objektif şekilde tartışmaktadır. Örneğin, Ğânim Kaddûrî el-Hamed, çeşitli kitaplarında Dâd harfi meselesini ele alırken, iki grup arasında tam bir tarafsızlıkla bu konudaki görüşleri aktarmaktadır.¹²⁰

Mütekaddimûn Arap dili âlimlerinin ve onları Tecvîd âlimlerinden takip edenlerin sözlerini kaleme aldıktan sonra modern ses bilimi adamlarının ifadelerini tam bir tarafsızlıkla sunarak ondan çıkan sonuçları çağdaş Kur'ân okuyucularının en üstün hocalarının kıraatı ile karşılaştırarak bu tartışma yoluyla mesele ile ilgili sonuç çıkarmaktadır.¹²¹

Buna ek olarak, Ğânim Kaddûrî Hamed'in genel olarak kitaplarında ve makalelerinde ele aldığı konuları incelerken önceki âlimlerin görüşlerini takiben onlar arasında mukayese ederek tercih eder ve bunları nesnel ve objektif metotları kullanmaya uyduğunu tespit edebiliriz.

Ğânim Kaddûrî Hamed'in çalışmalarında en önemli objektiflik örneği, eski kitaplarında benimsediği bazı görüşlerinden dönmesidir. Örneğin, *İlmü't-Tecvîd Dirâsetün Savtiyyetün Müyessere* adlı kitabında, Tâ harfi, hems sıfatının harflerinden olduğunu tercih etmiştir.¹²² Bu görüşten Tecvîd ilminde yazdığı son kitaplarda döndüğünü görebiliriz.¹²³ “Bunun nedeni nedir?” diye sorduğumda Ğânim el-Hamed “İnsanın ilk başta birikimi az oluyor; daha sonra yeni şeyler öğrenince fikrini değiştirebiliyor.” dedi.

¹²⁰ Dâd meselesi ile ilgili görüşler için bakınız bu çalışma ss. 93-96.

¹²¹ Dr. Ğânim'in Dâd harfi ile ilgili görüşlerine vakıf olmak için bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye*, ss. 227-239; Aynı müellif, *Abhâs fi ilmi't-Tecvîd*, ss. 146-166; aynı müellif, *el-Müyesser fi ilmi't-Tecvîd*, s. 47; *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, ss. 250-255.

¹²² Ğânim el-Hamed, *İlmü't-Tecvîd Dirâsetün Savtiyyetün Müyessere*, Amman: Dâr Ammâr, 1426/2005, s. 60.

¹²³ Bu bölümün '*Görüşleri*' adlı son kısmına bakınız.

B. YENİLİK NİTELİĞİNDE OLMASI

Belki de Ğânim Kaddûrî Hamed'in kitaplarını diğer kitaplardan ayıran en önemli noktalardan onun çalışmalarının yenilik niteliğinde olmasıdır. Zira Ğânim Kaddûrî Hamed, tüm Tecvîd kitaplarında, yeni bir yöntem kullanmıştır.

Bilindiği gibi, İbn el-Cezerî çağından sonra Tecvîd ilminde telif edilen kitapların çoğu, İbnü'l-Cezerî'nin mukaddimesini şerh etmekle sınırlı olmuştur. Bazıları muhtasar ve bazıları uzun şekilde meydana gelmiştir. Tâ Cühdi'l-Mukıl ve Beyânü Cühdi'l-Mukıl eserleri sahibi olan Mar'aşî Muhammed b. Ebû Bekr gelene kadar. Adı geçen kitaplarında Mar'aşî, o dönemin telif tarzı dışında olarak eski Arapça dilcilerin araştırmalarını ve o dönemdeki kurrâların kıraatlarına bağlamaya çalışmış ve o muhteşem eserler kendisinden sonra gelen müelliflere telif konusunda rehber olmuştur.

Nitekim Ğânim Kaddûrî el-Hamed, 1980'lerde Tecvîd ilminde yazmış olduğu ilk kitabı olan *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd* 'de, Tecvîd ilminin araştırmalarını el-Halil b. Ahmed, Sibeveyh ve İbn Cinnî gibi erken dönem Arap dilcilerinin yanı sıra el-Hâkânî, ed-Dânî ve Mekkî b. Ebî Tâlib gibi erken dönem Tecvîd âlimlerinin çalışmaları ile temsil edilen eski ses çalışmalarına bağlamıştır. Sonra bu ilimleri modern ses biliminin bulguları ile karşılaştırarak ondan türeyen sonuçları muasır Kurrâların kıraatlarına uygulamıştır. Böylece Ğânim Kaddûrî Hamed, Tecvîd ilminin araştırmalarında yeni bir kapı açmıştır. Ayrıca bu yöntem Tecvîd ilminde ilk defa Ğânim Kaddûrî el-Hamed tarafından kullanılmıştır.¹²⁴

Ğânim Kaddûrî el-Hamed çalışmalarında yenilik niteliğine sadece kullandığı yöntemde değil temas ettiği konularda da rastlamıştık. Ğânim Kaddûrî Hamed, önceki bilim adamlarının ifadelerini tekrar etmekle kalmayıp, o görüşleri tartışmaya ve incelemeye çalışmıştır.

Tecvîd ilminin, olgunlaşmış ve pişmiş olduğu ve önceki âlimlerin daha sonra gelenlere tartışılacak hiçbir şeyi bırakmadıkları söylentisinin yayıldığı dönemde, Tecvîd ilminde ittifaklı olarak bilinen görüşleri tartışarak ele almıştır. Hatta daha sonraki bahiste sunacağımız gibi o görüşlerin bazılarını reddetmiştir.

¹²⁴ Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye*, a.g.e, s. 7.

C. ESKİ KAYNAKLARIN KULLANILMASI

Ğânim Kaddûrî Hamed'in bilimsel çalışmalarının en önemli özelliklerinden biri de, yazdığı çeşitli alanlarda eski kaynakları kullanmasıdır.

Bildiğiniz üzere, Ğânim Kaddûrî Hamed, 1974 yılında Kahire'deki Dâru'l-Ulûm Fakültesi'nde yüksek lisans tezini yazmaya başlamıştı. Onun tezi de Resmü'l-Mushaf ile ilgili idi. Tez hazırlarken kullanılması gereken kaynaklardan büyük kısmı hala el yazma halinde idi. Bu nedenle hem Mısır'daki el yazma kütüphanesi hem de Mısır'ın dışındakilere başvurması gerekli idi. Bu Ğânim Kaddûrî Hamed'in ilk dönem kitaplarla ilişkisinin başlangıcı idi.

Ayrıca, doktora tezi yazarken de Tecvîd ilminin kitaplarının çoğu basılmamıştı. Bu yüzden o kaynakların yerlerini tespit edip toplamak mecburiyetinde idi.

Ğânim Kaddûrî Hamed'in kitaplarının değeri, özellikle de hayatında yazmış olduğu en büyük eserleri *Resmü'l-Mushaf* ve *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, içerdiği bilimsel değere ek olarak, araştırmacıların ulaşamadığı ve hala dünyanın el yazma kütüphanelerinin raflarında esir olarak kalan Tecvîd ilminin ve Kur'ân ilimlerinin en kıymetli eserlerinden aktarılan metinlerdir.

D. TECVÎD İLMİ İLE SES BİLİMİ ARASINDA İRTİBAT KURMASI

Ğânim Kaddûrî Hamed'in Tecvîd ilmindeki çalışmalarının en önemli özelliklerinden biri de Tecvîd ilmini modern akustiğiyle ilişkilendirmesidir.

Her iki ilim, Kur'ân-ı Kerim'in seslerini temsil eden Arap dilinin sesleri de dâhil olmak üzere insan seslerini incelemektedir.

Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in yüksek lisans ve doktora aşamalarında ses bilimi bölümünde okuması, Tecvîd ilminin kitapları ve konularının modern fonetik ilmin perspektifinden incelenmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu çalışmalar, Tecvîd ilminin yanı sıra Arapça ses bilimi konularını zenginleştirerek söz konusu ilimlerde bize yeni ufuklar açmıştır.

E. KOLAY YÖNTEM İLE NET VE AÇIK İFADE KULLANMASI

Ğânim Kaddûrî Hamed'in çalışmalarını ayırt eden netliklerden biri de onun, tüm çalışmalarında kolay üslupla yazması ve net ifadeler kullanmasıdır. Onun için el-Hamed'in kitaplarının çoğu hem ders kitabı olarak alınabilecek eserlerdir.

F. KONULARI AYNEN YA DA KISMEN TEKRAR ETMESİ

el-Hamed, eserlerinde bazı konuları aynen ya da kısmen tekrar etmiştir. Söz gelimi, *ed-Dirâsetü's-Sevtiyye* kitabının başında *Neş'etü İlmî't-Tecvîd* (نشأة علم التجويد) bahsini, adı geçen kitaptan önce aynen makale halinde yayımlamış, daha sonra da *İlmü't-Tecvîd* ve *eş-Şerhu'l-Kebîr* kitabında kısmen yer vermiştir.¹²⁵ Başka bir örnek vermek gerekirse, el-Hamed'in kullandığı Ses Üretim Süreci (عملية إنتاج الأصوات) kavramı birkaç kitabında daha yer almaktadır.¹²⁶ el-Hamed'in eserlerinde tekerrür eden konular arasında Dâd meselesi¹²⁷ ve “telaffuz hataları” bahisleri de zikredilebilir.¹²⁸

IV. ĞÂNİM KADDÛRÎ HAMED'İN TECVÎD'E DAİR GÖRÜŞLERİ

Bu tezi hazırlamanın sebeplerinden biri de Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in görüşlerine vakıf olmaktır. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Tecvîd ilmindeki yenilikçi görüşleri ile meşhur olmuştur. Ancak bu araştırmanın amacı Ğânim Kaddûrî Hamed'in bilimsel çalışmalarının genel olarak tanıtmak olduğu için, görüşlerinden bazılarını arz edeceğiz ki bu, Tecvîd ve Arap ses bilimiyle ilgilenen araştırmacılara kapı açma girişimi için yeterli olacaktır.

Ğânim Kaddûrî Hamed'in, Tecvîd ilmindeki geleneksel bilgeliğe muhalif birtakım görüşleri vardır. Ğânim el-Hamed'in en önemli bilimsel görüşleri şunlardır:

A. TECVÎD İLMİNİN GÜNCELLEŞTİRİLMESİNE DAVET ETMESİ

Ğânim Kaddûrî el-Hamed birkaç kitap ve makalelerinde Tecvîd ilminin güncelleştirmesine davet etmektedir.¹²⁹

¹²⁵ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsetü's-Sevtiyye*, ss. 15-44; aynı müellif, *Abhâs fî İlmî't-Tecvîd*, ss. 167-187, aynı müellif, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, ss. 17-28.

¹²⁶ Bkz. Ğânim el-Hamed, *İlmü't-Tecvîd*, ss. 37-43; aynı müellif, *el-Müyesser fî İlmî't-Tecvîd*, ss. 30-33; aynı müellif, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, ss. 193-203.

¹²⁷ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsetü's-Sevtiyye*, ss. 227-239; aynı müellif, *el-Medhal ilâ ilmi'l-Asvât*, ss. 268-275; aynı müellif, *Abhâs fî ilmi't-Tecvîd*, ss. 147-166; aynı müellif, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, ss. 193-203.

¹²⁸ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsetü's-Sevtiyye*, ss. 481-483; aynı müellif, *eş-Şerhu'l-Kebîr*, ss. 655-659.

¹²⁹ Örnek için bkz. Ğânim el-Hamed, *Abhâs Cedîde fî İlmî'l-Asvât ve't-Tecvîd*, ss. 268-269.

el-Hamed'e göre Tecvîd ilmi, başlangıcında Arapça dilbilimcilerin, Sibeveyh ve el-Halil b. Ahmed gibi dilsel seslerin çalışmalarına dayanıyordu. İlk Arapça âlimlerin eserleri, ilk Hicri dönemlerde Kıraat âlimlerinin çalışmaları için birincil referans olarak kabul edilmiştir. Böylece, Tecvîd âlimleri, Kur'ân-ı Kerim'in okumasında kullanılan Arap harflerini inceleyen Tecvîd ilmini ortaya koymuşlardır.¹³⁰

Arapça bilim adamları, Arapça karakterlerinin özelliklerini belirlemek için kendi kendini gözetmeye dayanıyorlardı. Tecvîd âlimleri bu konuda onları takip etmişlerdir. Arapça veya Tecvîd âlimleri olsun, Arap ses dersi, bu ilk bilimin imajını büyük ölçüde muhafaza etmeye çalışmıştır. Daha sonraki zamanlarda bilim adamları Tecvîd ilmine ekledikleri, bazı çalışmalar hariç ya eski kitaplarının şerhi ya da özeti yahut da eski bilgiler çadaş üslûple hazırlama tarzından olduğu söylenebilir.

Modern fonetik bilimi, Arapça fonetik fenomenleri anlamada kendi kendine gözlemlemenin yanı sıra yeni yöntemler kullanarak çok önemli adımlar atmıştır ve bu modern yöntemlerin ön planda, ses analizinde kullanılan ses cihazlarına itimat etmektedir ve ayrıca anatomi biliminin gelişiminden yararlanmaktadır. Fakat Modern Fonetik bilimi tarafından kaydedilen ilerlemelere rağmen bu bilimin ilk halini koruyan ve aynı şekilde devam eden Tecvîd İlminin kitaplarına yolunu bulmamıştır.¹³¹

Ğânim Kaddûrî el-Hamed'e göre, Tecvîd ilmi ile uğraşanların, Tecvîd hükümlerini idrak etmeleri ve sağ bir şekilde yerine getirebilmelerinin zor olmasının ana sebebi, modern ses biliminin bilimsel sonuçlarını ihmal edip Tecvîd ilminin eski bilimsel verilerin içindeki bazı eksikliklere rağmen tüm ayrıntılarını benimsemekte ısrar etmeleridir.¹³²

Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Tecvîd ilmini yenileyip bazı konuları yeniden yazılması davetinin, Arapça telaffuzunun değişmesini gerektirmeyip sadece o telaffuzun eda edilmesini kolaylaştırdığı kanaatindedir.¹³³

Ayrıca, Tecvîd ilmini yenilemenin çağrısı, ses tahlili ve araştırmaya dayalı deneyler ile kanıtlanmış nesnel esaslar, sesi analiz eden cihazlarla sabit olan bilimsel gerçekler ve

¹³⁰ a.g.e, s. 282.

¹³¹ a.g.e, s. 283.

¹³² a.yer.

¹³³ a.yer.

bu bilimde çalışanların arasında ihtilaf söz konusu olmayan metodolojik konulara dayanmaktadır.¹³⁴

Ğânim'in, Tecvîd'in yenilenmesi çağrısında bulunması, onun, Tecvîd ilmindeki yöntemini ve bu bilimdeki bilimsel görüşlerini anlamak için ana direği olduğu için vurgulanması gereken en önemli şeylerden biridir.

Tecdîdüt-Tecvîd fi Dav'i'd-Dersi's-Savtiyi'l-Hadîs başlıklı makalesinde Şeyh Ğânim, bu çağrının nedenleri topladı. Biz bu nedenleri kısaca aktarmaya çalışacağız:

1. Tecvîd kitapları ve modern fonetik kitapları arasındaki yabancılaşma.
2. Yazılı kurallar ve çağdaş telaffuz arasındaki uyumsuzluk.
3. Çağdaş Tecvîd kitaplarının, Modern fonolojinin gerçeklerine dayanarak bazı vokal terimlerin tanımında veya bazı telaffuzların ifadesinde açık olması gerekir. Bu konulardan bazıları: Cehr ve hems sıfatlarının tarifi ve med harfleri ile harekelerin mahreçlerinin belirlenmesi.
4. Eda şekillerinin çeşitlendiği bazı vokal hükümlerinin var olması. Modern ses biliminin bulguları bu eda vecihlerini açıklamak ve birleştirmek için bir rol oynayabilir. Bu hükümler arasında: Sâkin nûn'un ihfâsı, sâkin mîm'in ihfâsı ve râ harfinin tekrar sıfatının gizlenmesi.
5. Telaffuz aletinin açıklanmasının ve dilsel ses üretme mekanizmasının incelenmesi ihmal edilmesi.
6. Tecvîd kitaplarındaki müfredatın birliğinin kaybı.
7. Modern fonolojinin tutanaklarını dikkate alarak Tecvîd kitaplarının konularını genel olarak yeniden yazmalarına duyulan ihtiyaç. Çünkü bu kitaplardaki cümlelerin çoğunun gözden geçirilmesi gerekmektedir.
8. Tecvîd ilmini öğrenme ve öğretme vesilelerinin eski olması.¹³⁵

Bu çağrının nedenlerini, sonuçlarını ve ondan kaynaklanacak ses etkileri açısından daha fazla incelemek gerekmektedir. Ancak çalışmamızın amacı ve yapısı buna müsaade etmez.

¹³⁴ a.yer.

¹³⁵ a.g.e, s. 284-302.

B. HARFLERİN MAHREÇLERİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞÜ

Harflerin mahreçleri hakkında ilk Arapça dilcileri arasında ihtilaf vardır. Bu ihtilaf daha Tecvîd âlimleri arasındaki konu ile ilgili görüş farklılığının kaynağı olmuştur.

Sîbeveyh ve onu takip eden ed-Dânî gibi âlimlere göre harflerin mahreçleri on altı tane ve onları şöyle saymak mümkündür:

1- Aksa'l-halk (أقصى الحلق) (Boğazın sonu): Oradan hemze (ء), hê (هـ) ve elif (ا) harfleri çıkmaktadır.

2- Vesatü'l-halk (وسط الحلق) (Boğazın ortası): Oradan ayn (ع) ve ha (ح) harfleri çıkmaktadır.

3- Edne'l-halk (أدنى الحلق) (Boğazın aşağısı): Oradan ğayn (غ) ve hâ (خ) harfleri çıkmaktadır.

4- Dilin sonu (أقصى اللسان) ile onun karşısındaki bulunan üst damak: Oradan kaf (ق) (kalın harf) harfi çıkmaktadır.

5- Belirtilen yerin biraz altı: Buradan da kâf (ك) (ince harf) harfi çıkmaktadır.

6- Dilin ortası ile üst damağın ortası: Buradan cîm (ج), şîn (ش) ve yâ (ي) harfleri çıkmaktadır.

7- Dilin sol veya sağ yahut her iki yanı ile üst azı dişlerdir ki, buradan dâd (ض) harfi çıkmaktadır.

8- Dilin iki kenarı ile birlikte dil ucuna varıncaya kadar üst damaktan lâm (ل) harfi çıkmaktadır.

9- Dil ucu ve iki ön diş etlerinden de nûn (ن) harfi çıkarılır.

10- Dil ucu (bir miktar arkası) ile iki üst ön dişlerin üstündeki damak bölgesinden de râ (ر) harfi çıkar.

11- Dil ucu ile üst ön dişlerin dipleridir. Oradan tê (ت), tâ (ط) ve dâl (د) harfleri çıkmaktadır.

12- Dil ucu ile üst ön dişlerin iç yüzleridir. Buradan sîn (س), sâd (ص) ve zê (ز) harfleri çıkar.

13- Dil ucu ve ön dişlerin uçlarıdır. Bu mahreçten zâ (ظ), zel (ذ) ve sâ (ث) harfleri çıkar.

14- Üst ön dişlerin uçlarıyla, alt dudağın içidir. Buradan fâ (ف) harfi çıkar.

15- Dudakların arasından bâ (ب), mîm (م) ve vâv (و) harfleri çıkar.

16- Hayşûm (Geniz kovuğu): Oradan Tenvîn ve ihfâlî nûn çıkarılır.¹³⁶

İbn Cinnî aynı kanaattedir.¹³⁷ Kutrub, el-Cermî ve el-Ferrâ'ya göre ise lâm, nûn ve râ harflerinin aynı mahreçten çıktığını sayarak mahreçler on dört mahreç olduğunu tercih etmişlerdir.¹³⁸ İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* eserinde tercih ederek naklettiğine göre Halil b. Ahmed, harflerin mahreçleri, Med harfleri için Cevf bölgesi (Boğaz ve ağız içindeki boşluk) ayrı bir mahreç sayarak mahreçlerin on yedi olduğunu ifade etmiştir.¹³⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebü'l-Kâsım el-Hüzelî ve Ebu'l-Hasen Şureh de bu görüşü tercih etmişlerdir.¹⁴⁰

Modern ses bilimi bilginleri de seslerin mahreçleri hakkında görüş ayrılığına düşmüşler. Kimi onu on bir görür,¹⁴¹ kimi de on mahreç olduğunu görür.¹⁴²

Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in bu konuda birbirinden farklı görüşlerini tespit ettik. *Ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd* eserinde konu ile ilgili Tecvîd âlimlerinin görüşlerini sunduktan sonra şöyle demiştir: “Tevvîd âlimlerine göre ana mahreçler on beş tane ve ihfâlî nûn için ek bir çıkış vardır... Arap harflerinin mahreçlerinin bu dağılımı, bizce Arapça ses dersine uyan en iyi yoldur ve Avrupa ses dersinin görüşlerini taklit eden bazı çağdaş Arapça ses bilimi adamlarının tercih ettikleri gibi mahreçlerin sayısı dokuz, on ya da on bir olarak Arap harflerin yeniden dağıtımını gerektiren bilimsel bir zorunluluk olmadığını görmekteyiz”¹⁴³. Tecvîd ilminde yazdığı son kitaplardan olan *el-Müeyesser fî İlmi't-Tecvîd'de* bu görüşü pekiştirerek el-Halil ve İbnü'l-Cezerî'nin görüşünü dile getirince “Bu görüş tercih edilmeye daha layıktır”¹⁴⁴ demiştir.

Hâlbuki Ğânim Kaddûrî Hamed birkaç yerde harflerin mahreçlerinin aşağıdaki gibi on iki olduğunu öne sürmüştür:

¹³⁶ Bkz. Sibeveyh, *el-Kitâb*, III, nşr: Abdüsselam Hârûn, Kahire-Riyad, Mektebetü'l-Hâncî - Dâru'r-Rafî'i, 2. Baskı, 1402-1982, s. 433. ed-Dânî, *et-Tahtîd*, a.g.e, s. 101.

¹³⁷ İbn Cinnî, *Sırru Sinâ'ati'l-i'râb*, I, nşr: Hasen Hindâvî, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2. Baskı, 1413-1993, s. 48.

¹³⁸ ed-Dânî, *et-Tahtîd*, a.g.e, s. 103.

¹³⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, s. 5.

¹⁴⁰ a.yer.

¹⁴¹ Kemal Bîşr, *el-Asvât*, Kahire: Dâr Ğarîb, 1420-2000, s. 183-185; Mahmûd es-Se'rân, *İlmü'l-Lüğe Mukeddîmetün li'l-Kâr'i'l-Arabî*, Beyrut: Dâru'n-Nahdah el-Arabiyye. ts, s. 182; Ahmed Muhtar Omer, *Dirâsetü's-Savtu'l-Lüğavî*, Kahire: Âlemü'l-Kütüb, ts, s. 315-319.

¹⁴² Temâm Hassan, *Menâhicü'l-Bahs fî'l-Lüğa*, Kahire: Mektebetü'l-Ancilo, 1410-1990, s. 84-85; Abdurrahman Eyüp, *Asvâtü'l-Lüğe*, Kahire: el-Kîlânî, 2. Baskı, 1968, s. 195.

¹⁴³ Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 192.

¹⁴⁴ Ğânim el-Hamed, *el-Müeyesser fî İlmi't-Tecvîd*, Suudi Arabistan – Cidde: Ma'hadi'l-İmâm eş-Şatîbî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1. Baskı, 1430/2009, s. 40.

1- Aksa'l-halk (أقصى الحلق) (Boğazın sonu): Oradan hemze (ء) ve hê (هـ) harfleri çıkmaktadır.

2- Vesatü'l-halk (وسط الحلق) (Boğazın ortası): Oradan ayn (ع) ve ha (ح) harfleri çıkmaktadır.

3- Edne'l-halk (أدنى الحلق) (Boğazın aşağısı): Oradan ğayn (غ) ve hâ (خ) harfleri çıkmaktadır.

4- Dilin sonu (أقصى اللسان) ile onun karşısındaki bulunan üst damak: Oradan kaf (ق) (kalın harf) harfi çıkmaktadır.

5- Belirtilen yerin biraz altı: Buradan da kâf (ك) (ince harf) harfi çıkmaktadır.

6- Dilin ortası ile üst damağın ortası: Buradan cîm (ج), şın (ش) ve yâ (ي) harfleri çıkmaktadır.

7- Dilin ucu ve iki üst ön diş etleridir. Buradan lâm (ل), nûn (ن) ve râ (ر) harfleri çıkmaktadır.

8- Dil ucu ile üst ön dişlerin dipleridir. Oradan tê (ت), tâ (ط), dâl (د) ve dâd (ض) harfleri çıkmaktadır.

9- Dil ucu ile üst ön dişlerin iç yüzleridir. Buradan sîn (س), sâd (ص) ve zê (ز) harfleri çıkar.

10- Dil ucu ve ön dişlerin uçlarıdır. Bu mahreçten zâ (ظ), zel (ذ) ve sâ (ث) harfleri çıkar.

11- Üst ön dişlerin uçlarıyla, alt dudağın içidir. Buradan fâ (ف) harfi çıkar.

12- Dudakların arasından bâ (ب), mîm (م) ve vâv (و) harfleri çıkar.¹⁴⁵

Ğânim Kaddûrî Hamed, modern fonetik bilim adamları ile Tecvîd âlimleri arasındaki farkın, konunun gerçekliğinden çok, terminoloji ve anlatımdaki bir farklılık olduğu kanaatindedir.¹⁴⁶

Bu konuda Ğânim Kaddûrî Hamed'in benimsediği görüşü belirlemek gerekirse, harflerin mahreçlerinin (12) olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü 2008 yılında yazmış olduğu *Mahâricü Hurûfi'l-Arabîyye* adlı makalesinde, yukarıdaki gibi harflerin mahreçlerini listeledikten sonra şöyle demiştir: “Bu düzenleme eski Arapça ses dersinin iyisini toplayarak modern ses dersinin en iyisini alıyor. Çünkü bu mahreçler, aslında el-

¹⁴⁵ Ğânim el-Hamed, *İlmü't-Tecvîd Dirâsetün Savtiyye Müyessare*, S. 52-53; Ğânim el-Hamed, *Abhâs Cedîde fî İlmî'l-Asvât ve't-Tecvîd*, Amman: Dâr Ammar, 1. Baskı, 1432/2011, s. 75.

¹⁴⁶ Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 193.

Cermî'nin mezhebine göre yeniden tertip ederek (dudaklardan başlayarak) lâm, nûn ve râ üç harfin mahreçlerini çağdaşların çoğunu ve eskilerin bazılarını benimseyerek bir mahreçte birleştirmekle, İbnü't-Tahhân'ı izleyerek ihfâlı nûn'un mahrecini silmekle ve dâd harfin mahrecini muasır Kur'ân okuyucuların çoğunluğunun telaffuzuna göre tâ, tê ve dâl harflerin mahrecine nakletmekle Sîbeveyh'in mahreçleridir.¹⁴⁷

C. LÂM, NÛN VE RÂ HARFLERİNİN MAHRECİ

Yukarıda gösterildiği gibi Ğânim Kaddûrî Hamed, Sîbeveyh' in görüşüne aykırı olarak lâm, nun ve râ harflerinin aynı mahreçten çıktığını tercih etmiştir.¹⁴⁸

D. DÂD MESELESİ

Arap dilinde dâd harfi meselesi, Tecvîd ve Arapça ses bilimi ile uğraşanların karşılaşacakları en önemli konulardan biridir. Bunun nedeni, ilk Arapça âlimlerinin tanımı ve çağdaş Arapça konuşanların dâd harfini telaffuzları arasındaki açık farktan kaynaklanmaktadır. Ayrıca dâd harfi, telaffuz açısından Arap dilinin en zor harfi sayılır. Bu hakikati Arapça ve Tecvîd âlimleri ilk dönemlerden idrak etmişlerdir. Bu nedenle Ğânim Kaddûrî Hamed bu meseleye Tecvîd ilmindeki çalışmalarında yer vermiştir. Biz, Arapça ve Kur'ân tilavetinde dâd meselesini anlatıp Ğânim Kaddûrî Hamed'in bu mesele hakkındaki görüşünü belirlemeye çalışacağız.

İlk Arapça ve Tecvîd âlimleri, dâd harfinin rihvet, istitâle, isti'la, cehr, ıtbâk ve tefhim sıfatlarına sahip olduğunu belirtmişlerdir.¹⁴⁹ Onun mahreci de dilin sol veya sağ yahut her iki yanı ile adrâs (اضراس) denilen üst azı dişler olduğunu belirlemişlerdir.¹⁵⁰ Bu niteliklere sahip olan dâd harfi, çağdaş araştırmacıların bazılarına göre garip bir sestir çünkü O sadece Arap dilinde mevcuttur.¹⁵¹ Ayrıca dâd harfi, telaffuzda ortadan kaybolmuş ve artık

¹⁴⁷ Ğânim el-Hamed, *Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd*, Amman: Dâr Ammar, 1. Baskı, 1432-2011, s. 75-76.

¹⁴⁸ Bkz. Ğânim el-Hamed, *İlmü't-Tecvîd Dirâsetün Savtiyye Müyessere*, s. 53; Aynı müellif, *Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd*, s. 75.

¹⁴⁹ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, s. 434-435; Mekkî, *er-Riâye*, s. 184-185; ed-Dânî, *et-Tahdîd*, s. 158.

¹⁵⁰ Sîbeveyh, *el-Kitâb*, s. 433; Mekkî, *er-Riâye*, s. 184; ed-Dânî, *et-Tahdîd*, s. 102-103; Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s. 101.

¹⁵¹ Bergsträsser, *et-Tetavvuru'n-Nahvî*, trc: Ramadan Abdütevâb, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2. Baskı, 1414/1994, s. 19.

Arapça konuşanlardan, Tecvîd ve Arapça âlimleri tarafından belirlenen bu nitelikte artık duyulmuyor olmuştur.¹⁵²

Çağdaş Arapça ses bilimi araştırmacıları dâd harfinin mahreci ve sıfatlarını yukarıdaki bilgilere muhalif şekilde belirlemişlerdir. Onlara göre dâd harfi, tâ, dâl ve tê harflerinin çıktığı mahreç olan dil ucu ile üst ön dişlerin diplerinden çıkar¹⁵³ ve itbâk, cehr ve şiddet sıfatlarına sahiptir.¹⁵⁴ Böylece günümüzde telaffuz edilen dâd harfi dâl harfinden tek farkı itbâk sıfatıdır.¹⁵⁵ Nitekim günümüzdeki telaffuz edilen dâd harfi Dâd-ı Tâ'iyye (الضاد الطائية)¹⁵⁶ olarak adlandırılmıştır.¹⁵⁷

Dâd harfi hakkındaki iki grubun görüşlerini şu tabloda özetleyebiliriz:

Çağdaş ses bilimi âlimlerinin görüşü	Eski Arapça ve Tecvîd âlimlerinin görüşü	Dâd harfi
Dilin ucu ile ön dişlerin dipleri	Dilin sağ veya sol yahut da her iki yanı ile üst azı dişleri	Mahreci
Cehr, şiddet, itbâk,	Cehr, rihavet, istitâle, isti'le, tefhim	Sıfatları

Daha önce dâd harfinin, telaffuz açısından en zor harf olduğu söylenmişti. İslamın ilk yüzyıllarında, âlimler, dâd harfini sağlam şekilde telaffuz edenlerin çok az oldukları söylemişlerdir. Buna dair bazı âlimlerin ifadelerini aktarmakta fayda vardır. Mekkî b.

¹⁵² Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 227; Hüsâm en-Nü'aimî, *Asvâtü'l-Arabiyye*, Bağdat: Bağdat üniversitesi, 1409/1989, s. 47.

¹⁵³ Kemal Bişr, *el-Asvât*, s. 183; Mahmûd es-Se'rân, a.g.e, s. 155; Hüsâm en-Nü'aimî, *Asvâtü'l-Arabiyye*, s. 50; Ğânim el-Hamed, *el-Madhal İlä İlm-i Asvâti'l-Arabiyye*, Amman: Dâr Ammar, 2. Baskı, 1437-2015, s. 95.

¹⁵⁴ İbrahim Enis, *el-Asvâtü'l-Lüğaviyye*, Mısır: Mektebetü Nahdat Mısır, ts, s. 51; Bergsträsser, a.g.e, s. 18; Mahmûd es-Se'rân, a.g.e, s. 155.

¹⁵⁵ İbrahim Enis, *el-Asvâtü'l-Lüğaviyye*, s. 51; Mahmûd es-Se'rân, a.g.e, s. 155.

¹⁵⁶ Dâd-ı Tâ'iyye (الضاد الطائية) kavramını ilk kullanan Ali b. Ğânim el-Makdesî *Buğyetü'l-Mürtâd li Tashihi'd-Dâd* eserindedir. Bkz. İbn Ğânim el-Makdesî, *Buğyetü'l-Mürtâd li Tashihi'd-Dâd*, nşr: Muhammed Cabbar el-Mu'aibîd, Irak, el-Mevrd dergisi, C: 18, sayı: 2, 1409/1989, s. 124.

¹⁵⁷ Ğânim el-Hamed, *el-Madhal İlä İlm-i Asvâti'l-Arabiyye*, s. 267.

Ebî Tâlib şöyle demiştir: “Mahreç bakımından telaffuz edenlere en zor harf dâd harfidir”¹⁵⁸. Ed-Dânî ise dâd harfî hakkında bahsederken “Kurrâların, kendi mahrecinden çıkararak zâ harfinden ayırmaları ve istitâle sıfatından hakkını vermeleri gerekir” demiştir.¹⁵⁹ Yine Abdülvehhâb el-Kurtubî bu meselede “Bugün Kurrâların çoğu, dâd harfini zâ harfinin mahrecinden çıkarırlar. Hâlbuki onu tahkik etmek için tam olarak dikkate alınmalıdır” demiştir.¹⁶⁰ İbn Vasîk da dâd harfini vasıflandırırken “İnsanlar arasında onu sağlam yapanlar azdır” demişken¹⁶¹ İbnü'l-Cezerî *en-Neşr* 'de şöyle demiştir “Dâd, istitâle ile münferit oldu. Dile gelen zor harflerden onun gibi yoktur. Zira insanların dilleri onun hakkında farklıdır. Onu sağlam çıkarırlar da azdır”¹⁶².

Dâdin zor bir harf olduğundan dolayı mahreci ve bazı sıfatları üzerinde değişiklik olduğunun farkında olan Tecvîd âlimleri, dâd harfinin eski telaffuzunu muhafaza etmek üzere onunla ilgili özel kitap ve risaleler yazmışlardır.¹⁶³ Nitekim hicrî onuncu asrın âlimlerinden olan İbn el-Makdesî dâd harfine özel olarak yazdığı *Buğyetü'l-Mürtâd li Tashîhi'd-Dâd* eserinde, biraz önce aktardığımız Arapça ses biliminin dâd harfî hakkındaki görüşlerini kendilerinden üç asır önce o farklılıkları idrak edip kaydetmiştir. Makdesî söz konusu eserinde dâd harfinin üzerinde olan değişiklikleri anlatırken, Dâd harfini zâ gibi çıkarmak isabetli olduğuna on iki delil getirerek Mısırlıların telaffuz ettiği tâ gibi dâd harfinin yanlış olduğunu kanıtlamıştır.¹⁶⁴

Ğânim Kaddûrî Hamed 'in konuyla ilgili görüşü özet olarak şudur: Dâd harfî gerek mahreci gerekse bazı sıfatları üzerinde bir takım değişiklik olmuş ve Sîbeveyh 'in vasıflandırdığı dâd harfî uzun zamandan telaffuz edilmez olup Arapça konuşanların bölgelerine göre her bölge dâd harfini farklı bir şekilde telaffuz etmektedir. Telaffuzların en meşhur şekilleri, Iraklıların dâd harfî zâ harfî gibi ve Mısırlıların ise onu kalın dâl gibi

¹⁵⁸ Mekkî, *er-Riâye*, s.185.

¹⁵⁹ Ed-Dânî, *et-Tahtîd*, s. 159.

¹⁶⁰ Abdülvehhâb el-Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 114.

¹⁶¹ İbn Vesîk, *Kitâbü'n fi Tecvîdi'l-Kirâ'a ve Mehârici'l-Hurûf: Selesü Resâil fi İlmi't-Tecvîd*, nşr: Ğânim el-Hamed, Amman: Dâr Ammar, 1. Baskı, 1430/2009, s. 74.

¹⁶² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, s. 45.

¹⁶³ Dâd harfî ile Zâ harfinin arasındaki farkı konusundaki yazılan kitapların listesine vakıf olmak için bkz. Ebü'l-Barakât İbnü'l-Enbârî, *Zinetü'l-Fudalâ fi'l-Fark beyn'd-Dâd ve'Zâ*, nşr: Ramadan Abdütevâb, nâşirin girişi, ss. 23-35; İbn Mâlik et-Tâî, *el-İ'timâd fi Nezâiri'z-Zâi ve'd-Dâd*, nşr: Hâtim ed-Dâmin, nâşirin girişi, ss. 2-8; Muhammed b. Abdul Cabbar el-Mu'aibîd, *Kütübü'd-Dâd ve'z-Zâ ind-Dârsîn el-'arab*, ss. 575-634.

¹⁶⁴ İbn Ğânim el-Makdesî, *Buğyetü'l-Mürtâd li Tashîhi'd-Dâd*, nşr: Muhammed Cabbar el-Mu'aibîd, Irak, el-Mevrid dergisi, C: 18, sayı: 2, 1409/1989, s. 127-131.

telaffuz etmeleridir. Böylece Tecvîd âlimlerinden İbn Ğânim el-Makdesî ve onun görüşünü teyit edenler ile modern Arapça fonetik bilim adamlarının bulguları doğru olduğunu kabul ederek bu çağdaki mütkin Kurrâların telaffuzu bu yeni nitelikler üzerindedir.¹⁶⁵ Unutmayalım ki bu görüşün kabul edilmesi halinde, diğer harflerle hükümlerinin belirlenmesinde, dâd harfinin kalkale harflerinden olması ve bazı harflere idğâm edilmesi gibi bir kapı açacaktır. Ayrıca Dâd harfinin değişmesi konusunda bir görüş tercih edilmesi gerekirse, Dâd harfinin telaffuzunda bazı değişiklik olduğunu söylemek zordur. Dâd harfi zor bir harftir. Arapçada onun benzeri bir harf yoktur. Çıktığı yerden çıkan başka harf yoktur. Ayrıca Tecvîd âlimlerimiz, Dâd harfini asırlarca muhafaze etmeye ve bize sağlam bir şekilde nakl etmeye çalışmışlardır. Biz de bu harfi, telaffuzundaki zorluğu göz önüne koyarak iyi ve sağlamca öğrenerek muhakkik hocalardan dinlememiz gerekmektedir. Yoksa bugün Dâd harfinin bazı sıfatlarının değişmesini kabul etmiş olursak on sene sonra başka harfin ve başka sıfatların değişmesini kabul edebiliriz ve Allah'ın Kur'ân'da Kur'ân'ı muhafaze edeceği sözünü ret etmiş oluruz.

E. HEMZE, TÂ VE KAF HARFLERİNİN HEMS HARFLERİNDEN OLMASI

Tecvîd âlimleri bu üç harfin sıfatlarını şu şekilde belirlemişlerdir:

Hemze: Cehr, şiddet, istifâl, infitâh ve terkîktir.¹⁶⁶

Tâ: Cehr, şiddet, isti'lâ, ıt bâk, tefhîm ve kalkaledir.¹⁶⁷

Kaf: Cehr, şiddet, isti'lâ, infitâh, kalkale ve tefhîmdir.¹⁶⁸

Ğânim Kaddûrî el-Hamed ise bu üç harfin sıfatlarının bazılarının, bugünkü Arapça telaffuzuna göre zamanla değiştiğini iddia etmiştir. Söz konusu harflerin sıfatlarını cehr sıfatı hariç yukarıda gösterildiği gibi kabul edip yalnız modern Arapça dilbiliminin âlimlerinin görüşüne katılarak kâf ve tâ harfleri cehr harflerinden değil bilakis hems

¹⁶⁵ Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 239-240.

¹⁶⁶ Bkz. ed-Dânî, *et-Tahtîd*, s. 104-107-116; Mekkî, *er-Riâye*, s. 116-117-123-124-145.

¹⁶⁷ Bkz. ed-Dânî, *et-Tahtîd*, s. 104-107.135; Mekkî, *er-Riâye*, s. 116-117-122-123-124-128-198.

¹⁶⁸ Bkz. ed-Dânî, *et-Tahtîd*, s. 104-107-127; Mekkî, *er-Riâye*, s. 116-117-123-124-173.

harflerinden olup hemze ise ihtilafı (hemzenin cehr ya da hems harflerinden olduğu hakkında ihtilafın olduğunu nakletmiştir) olduğunu tercih etmiştir.¹⁶⁹

F. TENVİN VE SAKİN NŪN'UN İHFÂSİ

Ğânim Kaddûrî el-Hamed, modern Tecvîd ilminde yazarların sâkin nûn'un ihfâsına dair yaptıkları tarifin gözden geçirilmesi gerektiği kanaatindedir. Çünkü el-Hamed'e göre çağdaş yazarların yaptıkları tarifi, öğrencinin bu olgunun gerçekliğini ve performansını doğru bir şekilde anlayabileceği netlikten yoksundur.¹⁷⁰

Zekeriyâ el-Ensârî, ihfâyı ğunnenin bekâsıyla, şeddeden uzak, idğâm ile izhâr arasında bir okuyuş şekli olarak tanımlamıştır.¹⁷¹ Çağdaş Tecvîd âlimlerinin çoğu ihfâyı tarif ederken bu tarifi aktarmakla yetinmişlerdir.¹⁷² Hâlbuki bu tarif el-Hamed'e göre öğrenciye ihfânın tam olarak ne olduğunu ve nasıl yerine getireceğini göstermek için yeterli değildir.¹⁷³ Bu yüzden çağdaş Kurrâların bu hükmü tatbik ederken iki şekilde eda ederler. Birinci tür; okuyucunun ihfâ yaparken dili ucunu dış etlerine yapıştırmadan ona yaklaştırmak suretiyle. İkincisi ise nûn-i sâkineyi telaffuz ederken ğunne bekâsıyla dili, nûndan sonraki harfin mahrecine basarak eda etmektir.¹⁷⁴ Ğânim Kaddûrî Hamed ikinci telaffuz şeklini tercih etmektedir.¹⁷⁵

G. DEĞİŞİK TERİMLER KULLANMASI

Ğânim Kaddûrî Hamed'in Tecvîd ilmine dair kitaplarını okurken muhtelif kitaplarında Tecvîd ilminde bazı meşhur kavramlar kullanmayıp onların yerine ses bilimi ilminde kullanılan kavramlar kullanmıştır. Bu kavramlardan bazıları da harf ve hareke kavramları yerine ses kavramını, sıfât-ı lâzime kavramı yerine sıfat-ı mümeyyize ve sıfât-ı ârıza yerine sıfât-ı mühassine şeklinde ifade etmesidir.

H. SES ÜRETİMİ (عملية إنتاج الأصوات)

¹⁶⁹ Bkz. Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, s. 206; Aynı müellif, *İlmü't-Tecvîd Dirâsetün Savtiyyetün Müyessere*, s. 60; Aynı müellif, *el-Madhal İlä İlm-i Asvâti'l-Arabiyye*, s. 102.

¹⁷⁰ Ğânim el-Hamed, *Abhâs Cedîde fi İlm-i'l-Asvât ve't-Tecvîd*, s. 293.

¹⁷¹ Zekeriyâ el-Ensârî, *ed-Dekâiku'l-Muhkeme fi şerhi'l-Mukaddime*, Yemen- Sana: Mektebetü'l-İrşâd, 1411/1990, s. 70.

¹⁷² Ğânim el-Hamed, *Abhâs Cedîde fi İlm-i'l-Asvât ve't-Tecvîd*, s. 293.

¹⁷³ a.Yer.

¹⁷⁴ Ğânim el-Hamed, *Abhâs fi İlm-i't-Tecvîd*, s. 121; Aynı müellif, *Abhâs Cedîde fi İlm-i'l-Asvât ve't-Tecvîd*, s. 294.

¹⁷⁵ a.Yer.

Ğânim Kaddûrî Hamed 'in, tüm Tecvîd ve ses bilimine dair kitaplarında Tecvîd ilmi ve ses biliminin çalışmalarında okunması, öneminin bilinmesini vurguladığı konular arasında, dilbilimsel ses üretme sürecinin anlaşılması ve telaffuz aletinin¹⁷⁶ vasfı yer almaktadır.

Araştırmacılar, mahreç bölgeleri belirlenmesi ve dilsel ses üretim mekanizmasını incelerken anatomi bilimine dayanmaktadırlar. İbn Sina, *Esbâb Hüdûsi'l-Hurûf* risalesinde Arapça dilbilimsel seslerini araştırırken anatomi bilimini kullanan ilk kişi oldu.¹⁷⁷

Bu konunun önemini ortaya koyan Mahmûd es-Se'rân şöyle demiştir: “Sesleri öğrenmekle uğraşan öğrencinin ilk görevi, telaffuz organlarının oluşumunu ve sözel seslerin oluşumundaki kullanımını öğrenmektir”.¹⁷⁸

Ğânim el-Hamed, bu konunun Tecvîd kurallarını öğrenmedeki önemini şöyle açıklamıştır: “Tevîd ilminin kararlarının çoğunun saf vokal temellere dayandığından hiç kuşku yoktur. Öğrenenlerin onları iyi anlayıp sağlam şekilde eda etmelerini kolaylaştıran şeylerden seslerin üretilmesini ve arasındaki ilişkiyi bilmektir. Ancak, Tecvîd kitapları, Tecvîd'in meselelerini anlamak için önemli bu önbilgilerini ihmal ettiler ki telaffuz aletinin üyelerini ve sesleri nasıl üreteceklerini açıklayacak ayrı bölümler tahsis etmeyip doğrudan seslerin mahreç ve sıfatlarından konuşmaya başlamaktadırlar”.¹⁷⁹

İ. HEMS VE CEHR SIFATLARININ TARİFİ

Ğânim Kaddûrî el-Hamed Tecvîd kitaplarına muhalefet ettiği konulardan biri de hems ve cehr sıfatlarının tanımlarıdır.

Tevîd âlimleri, cehr sıfatı, harfi telaffuz ederken, mahrece itimadın kuvvetli olması nedeniyle, nefesin tamamının veya çoğunun hapsolmesi ve hems sıfatı ise, harfi çıkarırken, mahrece itimadın zayıflığı sebebiyle, nefesin akması olarak tarif etmişlerdir.¹⁸⁰ Ğânim Kaddûrî el-Hamed bu konuda ses biliminin âlimlerini izleyerek bu tariflerin net olmadığını ve bu iki sıfatı izah etmek üzere elverişli olmadığını ileri

¹⁷⁶ Ses biliminde uzmanlar, ses üretimi sürecini telaffuz mekanizmasını veya telaffuz mekanizmasını isimlendirmektedir. Bkz. Mahmûd es-Se'rân, a.g.e, s. 117-119.

¹⁷⁷ Bkz. İbn Sînâ, *Esbâb Hüdûsi'l-Hurûf*, nşr: Muhammed Hassan et-Tayyân ve Yahya Mîr Alem, Dimaşk: Mecma'u'l-Luga el-'Arabiyye bi Dimeşk, ts, s. 108-113.

¹⁷⁸ Mahmûd es-Se'rân, a.g.e, s. 110.

¹⁷⁹ Ğânim el-Hamed, *Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd*, s. 299.

¹⁸⁰ Bkz. Abdurrahman Çetin, *Kur'an okuma Esasları*, a.g.e, s. 11

sürmüştür.¹⁸¹ Zira Ğânim el-Hamed, harfi telaffuz ederken ses telleri hareket ederse o harf cehr sıfatına tabi olur ses telleri titremediyse o harf hems sıfatına ait olur.¹⁸² Fakat mütekaddimûnün tarifi, Tecvîd ilminin âlimleri tarafından asırlar boyunca benimsenen bir tarif olup el-Hamed ve izlediği âlimlerin gördükleri tarifteki kapalılık muhakkikûndan hiç biri bu kapılığı görmemiştir. Ayrıca mütekaddimûnün tarifindeki ses ile nefes ifadeleri arasındaki fark açıktır. Bu sebeple, mütekaddimûnün görüşüne itimat ediyorum.

¹⁸¹ Ğânim el-Hamed, *Abhâs Cedîde fî İlmi 'l-Asvât ve 't-Tecvîd*, s. 289.

¹⁸² Ğânim el-Hamed, *ed-Dirâsâtü 's-Savtiyye İnde Ulemâi 't-Tecvîd*, s. 128; Aynı müellif, *Abhâs Cedîde fî İlmi 'l-Asvât ve 't-Tecvîd*, s. 291.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ĞÂNİM KADDÛRÎ el-HAMED'İN RESMÛ'L-MUSHAF VE ARAP YAZISI İLİMLERİNDEKİ ÇALIŞMALARI

Resmü'l-Mushaf ilmi, diğer İslâmî ilimler gibi İslâm âlimleri tarafından ilk asırlardan itibaren ilgi gören bir ilimdir. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, çağdaş asırda bu ilimle ilgilenen âlimlerden biri olup bu ilmin kütüphanesine çok sayıda kitap ve makale vermiştir. Bu bölümde, biz Ğânim Kaddûrî Hamed'in uğraştığı ilk iki sırada olan Resmü'l-Mushaf ilmi hakkında kısa bir giriş yaptıktan sonra Ğânim Kaddûrî Hamed'in bu alandaki çalışmalarını ele alacağız.

I. RESMÛ'L-MUSHAF İLMİNİN TANIMI VE ÖNEMİ

Biz de bu bölümde Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in Arapça ve Kur'an yazısına dair çalışmalarını tanıtmaya çalışacağız. Yalnız bundan önce Resmü'l-Mushaf ilmi hakkında kısaca bir giriş olarak bilgi vermekte fayda görmekteyim.

Kur'an-ı Kerîm'in kendine mahsus bir yazı şekli vardır ki buna Hz. Osman'ın zamanında istinsah edilen mushafların yazı ve imlâ şekli anlamında “Resm-i Osmânî” veya “Resmü'l-Mushaf” denir.¹⁸³

Resmü'l-Mushaf ilmi ise; hazif, ziyade, bedel, vasıl ve fasıl gibi konularda hatt-ı istilâhî'nin¹⁸⁴ hatt-ı kıyâsî'ye¹⁸⁵ muhalefet ettiklerini inceleyen bilim dalıdır.¹⁸⁶

Bu bilimin incelemesi, Kur'an ilimleri ve tilaveti ile uğraşanlar ve Arap yazısında uzman olanlar için büyük yararlar sağlamaktadır.

¹⁸³ Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerîm Tarihi*, s. 295.

¹⁸⁴ Hatt-ı istilâhî: Bir kelimenin telaffuz edildiği gibi yazılmasıdır. Bkz. Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerîm Tarihi*, s. 295; Ğânim el-Hamed, *el-Müeyesser fî İlmi Resmî'l-Mushaf*, Ma'hadu'l-i'ş-Şâtîbî, 1. Baskı, 1437/2016, s. 26.

¹⁸⁵ Hatt-ı Kıyasî: Mushafların imlâ tarzıdır. Başka bir ifade ile Sahabenin Mushaflara yazdıklarıdır. Buna da Resm-i Osmânî denir. Bkz. Ca'berî, *Cemiletü Arbâbi'l-Merâsîd*, nşr: Mohammed ez-Zevba'î, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, 1431/2010, s.96; Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerîm Tarihi*, s. 295; Ğânim el-Hamed, *el-Müeyesser fî İlmi Resmî'l-Mushaf*, s. 26.

¹⁸⁶ Ğânim el-Hamed, *el-Müeyesser fî İlmi Resmî'l-Mushaf*, s. 27.

Bu yararların en önemlisi, Kur'an-ı Kerim'i Peygamberimizin ashabının yazdıkları gibi muhafaza etmektir. Ayrıca bu bilimin öğrenilmesinin faydaları arasında şunlar da söylenebilir:

1. Okuyucunun okuduğu Kur'an'ın, Allah'ın Peygamberine bir kusur bulunmadan indirdiği Kur'an olduğundan emin olmasıdır. Çünkü Osmân b. Affân'ın yazdırdığı mushaflar, Ebû Bekr'in döneminde Peygamberimizin huzurunda yazılan Kur'an'dan istifade ederek Zeyd b. Sâbit tarafından toplanan Mushaf'a dayanmaktadır.

2. Sahih ve şaz kıraatların farkını ayırmak için Hz. Osman zamanında yazılan Mushafların yazısına bakılır. Çünkü kıraatın kabul edilmesi ve sahih kıraat sayılması için kıraatın Mushaf'ın yazısına uyması, kıraatın Peygamberimizden sağlam bir senetle gelmesinden sonraki şarttır.

3. Kur'an-ı Kerim'in yazısı, bilimsel ve kültürel mirasımıza dayanan Arap yazılarının gelişiminin aşamalarından birisidir. Tüm özelliklerin birçoğunu anlamak bu yazının özelliklerine bağlıdır.¹⁸⁷

Öte yandan Mushaf yazarken Rism-i Osmâni'ye uyulması gerekmektedir:

Mâlik b. Enes (r.a)'a bu soruya benzeyen bir soru "Ey İmam, farz edelim ki biri, bir Mushaf yazdırmak istiyorsa halkın günümüzde icat ettikleri yazma kurallarına göre mi yazdırsın?" sorulmuş ve O şu cevabı vermişti: "Hayır. Aksine ilk yazıya göre yazılsın" demiştir.¹⁸⁸

Yine Ahmed b. Hanbel konu ile ilgili şöyle demiştir: "Mushaf'ı- (Mushaf)'a vâv, yâ veya elif vb. konularda muhalefet etmek haramdır."¹⁸⁹

Ebû Amr ed-Dânî el-Mukni' kitabında Malik'in fetvasını aktardıktan sonra "Ümmetin âlimlerinden ona muhalefet eden kimse yoktur"¹⁹⁰ der. Ca'berî de Malik'in fetvası üzerinde ittifak ettiklerini nakletmiştir.¹⁹¹

Bu ilmin öğrenilmesi farz-ı kifâye olarak değerlendirilmiştir.¹⁹²

¹⁸⁷ Ğânim el-Hamed, *el-Müeyesser fi İlmi Resmi'l-Mushaf*, s. 27-28.

¹⁸⁸ Dâni, *el-Mukni*, nşr: Mohammed Kamhâvî, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, ts, s. 19.

¹⁸⁹ Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, nşr: Mohammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire: Dâru't-Turâs, ts, s. 379; es-Suyûtî, *el-İtkân*, VI, s. 2100.

¹⁹⁰ Dâni, *el-Mukni*, s. 19.

¹⁹¹ Ca'berî, *Cemiletü Arbâbi'l-Merâsîd*, s. 241.

¹⁹² Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, a.g.e, s. 295.

• RESMÜ'L-MUSHAF İLMİNİN KIRAAT İLMİ İLE İLİŞKİSİ

Resmü'l-Mushaf ilminin Kıraat ilmi ile ilişkisi hakkında söz etmek, detaylı ve uzun bir iştir. Ğânim Kaddûrî el-Hamed *Resmü'l-Mushaf* kitabında yaptığı gibi birkaç âlim o konuya özel bir bölüm tahsis etmişler. Bu tezin amacına riayet etmek için bu detaylara girmeyip bu ilmin ustası olan İbnü'l-Cezerî'nin konu ile ilgili sözünü muhtasaran aktarmayı tercih ettik. İbnü'l-Cezerî şöyle demişti: “Bir vecih dahi olsa Arapçaya, takdirden de olsa Mesâhif-i Osmâniyye'ye ve senedi sahihse her kıraat, reddi caiz olmayan sahih kıraattir... Mushaflardan birine uymak dediğimizden maksat, birinde olup diğer nüshalarda olmayan şeyler. Mesele İbn Âmir'in Bakara sûresindeki “ قالوا اتخذ الله ” وولدًا ” vâvsız ve Fâtir sûresindeki “ وبالزبر وبالكتاب المنير ” iki isme de bâ eklemekle kıraati gibidir. Çünkü bu harfler Şam Mushaf'ında mevcuttur. Yine İbn Kesîr Tevbe sûresindeki son yer “ جنـت تجري من تحتها الأنهار ” من kelimesinin ziyadesiyle kıraati. Çünkü o Mekke Mushaf'ında vardır. Ayrıca Hadîd sûresinde “ فإن الله هو الغني الحميد ” هو kelimesinin silinmesiyle ve Âl-i İmrân sûresindeki “ وسارعا ” kelimesinin vâvsız okunması gibi Kur'ân-ı Kerim'de pek çok yerlerde Mushaflar ihtilaf etmiştir. Bunun üzerine kıraat, o beldelerin kıraat larından kendi Mushaf'ına müttefik olarak gelmiştir. O vecihler, Mesâhif-i Osmâniyye'de mevcut olmasaydı o kıraatlarla okumak, icmâ gören Resm-i Osmâni'ye muhalefet ettiği için şaz sayılırdı.”¹⁹³

İbnü'l-Cezerî'nin sözüne dikkat edilirse Resmü'l-Mushaf ilminin hem önemini hem de Kıraat ilmiyle alakasını anlaşılr. Resm-i Osmâni'ye uymayan kıraat şaz kıraattir. Şaz kıraat ise Kur'ân-ı Kerim olarak sayılmaz.

Resmü'l-Mushaf ilmi, hicrî ilk yüzyıllarından beri telif ve tedvin edilmeye haiz olan Kur'an ilimlerinden biridir. Hicrî İlk yüzyıldan itibaren bu bilimde kitap yazılmaya başlamıştır. İbnü'n-Nedîm bu ilme dair ilk kitap yazarların arasında şu isimleri dile getirmişti: Ebü'l-Esved ed-Düelî (69/688), İbn Âmir eş-Şâmî (118/736), Ebû Amr el-Basrî (154/771), Halil b. Ahmed (175/791), Ali b. Hamze el-Kisâî (189/805), Ebû Muhammed Yahyâ b. el-Mübârek el-Yezîdî (202/817) ve Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (207/822).¹⁹⁴

¹⁹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, s. 134-137.

¹⁹⁴ Bkz. İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, nşr: Rıza Teceddüd, ys, ts, s. 38-39.

Bu alanda yazılmış eserlerden bazıları:¹⁹⁵

1. *Kitâbü'l-Mesâhif*: İbn Ebû Dâvud es-Sicistânî (316/928).
2. *Hicâü Mesâhifi 'l-Emsâr*: Ebü'l-Abbas Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî (440/1048).
3. *Kitâbü'l-Bedî' fî Ma'rifeti mâ Rusime fî Mushafî Osmân b. Affân*: Ebü Muhammed Abdullah b. Yûsuf el-Cühanî (442/1051).
4. *el-Mukni' fî Ma'rifeti Mersûmi Mesâhifi Ehli 'l-Emsâr*: Ebü Amr Osmân b. Said ed-Dânî (444/1053).
5. *Muhteseri't-Tebyîn li Hicâi't-Tenzîl*: Ebü Dâvud Süleymân b. Necâh el-Kurtubî (496/1103).
6. *Akiletü Etrâbi 'l-Kasâid fî Esne 'l-Makâsîd* (Manzum): *el-Kâsum b. Fîrruh b. Halef eş-Şâubî* (590/1194).
7. *el-Muhteser fî Mersûmi 'l-Mushafî 'l-Kerîm*: Ebî Tâhir İsmâil b. Zâfir el-Akîlî (632/1233).
8. *Mevridü'z-Zam 'ân fî Resmi 'l-Kur'an* (Manzum): Ebü Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Harrâz (718/1318).
9. *Delilü 'l-Hayrân alâ Mevridi 'z-Zam 'ân*: İbrâhim b. Ahmed el-Mârgînî et-Tûnisî.
10. *Resmü 'l-Mushaf*: Ğânim Kaddûrî el-Hamed.
11. *el-Müyesser fî İlmi Resmi 'l-Mushaf ve Dabtih*: Ğânim Kaddûrî el-Hamed.
12. *Resmü 'l-Mushaf ve Zabtuh*: Şaban Muhammed İsmâil.

II. ĞÂNİM KADDÛRÎ HAMED'İN RESMÛ'L-MUSHAF VE ARAP YAZISI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARI

Bu bölümde Ğânim Kaddûrî Hamed'in farklı şekilde hizmet ettiği ilim olan Resmü'l-Mushaf ilmine dair çalışmaları hakkında bilgi vermeye çalışacağız. İlk önce telif ettiği kitaplar, daha sonra tahkik ettiği eserler ve son olarak yayınlamış olduğu makalelere yer vereceğiz. Bölümün sonunda da bu ilim ile alakalı Ğânim Kaddûrî Hamed'in bazı görüşlerini arz edeceğiz.

¹⁹⁵ Resmü'l-Mushaf ilmine dair kitaplar hakkında geniş detaylar için bkz. Sehâvî, *el-Vesîle İlâ Keşfi 'l-Akîle*, nşr: Mevlây el-İdrîsî, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Baskı, 1424/2003, nâşirin girişi, s. 40-45; Ğânim el-Hamed, *Resmü 'l-Mushaf*, s. 139-153; Abdurrahman Çetin, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerîm Tarihi*, s. 299.

A. EL-HAMED'İN TELİF KİTAPLARI

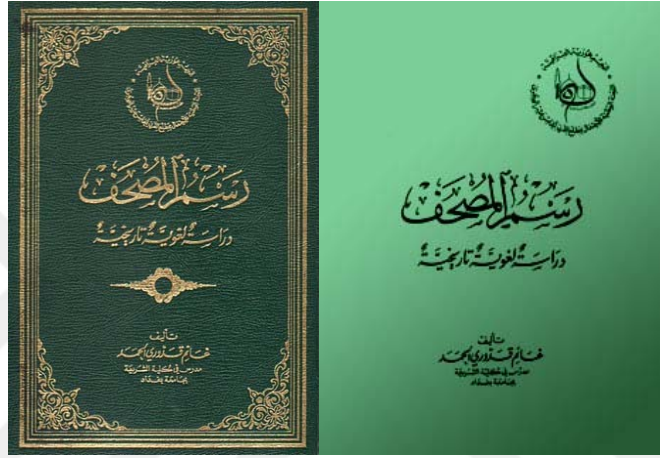
I. *Resmü'l-Mushaf: Dirâsetün Lüğaviyye Târihiyye*

رسم المصحف دراسة لغوية تاريخية

• Kitabın Baskıları

1. Baskı, Hicrî 14. yüzyılın başlangıcının kutlama milli komisyonu, Bağdat-Irak, 1402/1982, 822 sayfa.¹⁹⁶

2. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1430/2009, 706 sayfa.

• Kitabın Muhtevası

Bu kitap, müellifimizin Kahire'deki Dâru'l-Ulûm Fakültesinde Abdussabûr Şahin'in danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezidir. *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*

¹⁹⁶ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellesfâtî*, s. 4.

kitabının ardından hacim bakımından Ğânim Kaddûrî Hamed 'in en büyük ikinci kitabıdır.

Eser, Ğânim Kaddûrî Hamed'in, Resmü'l-Mushaf ilmine dair ilk ve en büyük eseri olup altı bölümden meydana gelmiştir:

Müellif, birinci bölümü Kur'an'ın yazılmasından önce Arap yazısının hâlini, özelliklerini ve yazının kurulduğu esaslarını incelemiştir. (s. 17-90)

İkinci bölümde, Kur'an'ın peygamberimiz (sav)'in hayatında tarihi, Ebû Bekr (r.a)'ın hilafetinde toplanması ve Osman b. Affan (r.a)'ın döneminde birkaç nüshaya çoğaltılması ele alınmıştır. (s. 91-152)

Üçüncü bölüm, iki konuya tahsis edilmiştir. Birincisi; Resm-i Osmânî'nin kaynaklarıdır. İkincisi ise; selef âlimlerinin, Mushafları yazarken Resm-i Osmânî'ye riayet edilmesi ve Resm-i Osmânî'deki yazma olgularını açıklamasındaki görüşleridir. (s. 153-233)

Dördüncü bölümde Ğânim Kaddûrî Hamed, Kur'an'ın yazısının tüm yönleri ile ilgilenerken kelime ve harfleri yazma seviyesine kadar dilsel araştırmada bulunmuştur. İlk önce ünsüz harfler, daha sonra ünlü harflerinin yazma şeklini araştırmıştır. Ondan sonra hemze harfinin kitabetteki işaretini ayrı biçimde ele almıştır. (s. 234-461)

Beşinci bölüm, Mushaf'ı bugünkü haline getiren İslâm âlimlerinin çabaları üzerinde durmak için ayrılmıştır. (s. 465-609)

Kitabın son bölümü ise, Kur'an'ın edası ve yazısı arasındaki ilişkiyi izah etmeye ayrılmıştır. (s. 610-728)

Müellifi, kitabı Resmü'l-Mushaf ile Mushaf dışında ilk dönemden itibaren kullanılan Arapça imlasının alakasını açıklayan bir mebhasla sona erdirmiştir. (s. 729-738)

Bu kitapta Ğânim Kaddûrî Hamed, Kuran tarihinde ve Kur'an'ın çiziminde birçok önemli konu hakkında yorumlarda bulunmuştur. Örneğin; Hz. Peygamber'in yazması, Ebu Bekr zamanında Kuran'ın Ahruf-i seb'a üzerinde toplanması ya da onlardan bir harf üzerinde toplanması, Hz. Osman'ın zamanında çoğaltılan Mushafların sayısı ve Kuran'ın yazısının icazı gibi eski ve modern bilim adamlarının yazılarını işgal eden diğer konulardır. Ğânim Kaddûrî Hamed'in bu konular hakkındaki görüşlerini bu bölümün sonunda ele almaya çalışacağız.

2. İlmü'l-Kitâbeti'l-Arabiyye

علم الكتابة العربية

• Kitabın Baskısı

1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1425/2004, 282 sayfa.

• Kitabın Muhtevası

Bu eser, Arapça imlâsına dair bir eserdir. Ayrıca bu kitap, Ğânim Kaddûrî Hamed'in *Resmü'l-Mushaf* kitabından sonra bu alanda yazdığı ikinci eser olmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in Peygamber Efendimize nazil olması, Arapların hayatını kökünden değiştirmiştir. Kur'an inmeden önce Araplar ne yazma ne de okumaya önem verirdi. Fakat Kur'an-ı Kerim vahyolunca bu durum, Arapların diğer hayat biçimleri gibi tamamen tahavvül etmiştir.

Müellif bu eserde, Araplarda yazmanın tarihi, gelişmesi ve müstakbeli üzerinde durmuştur. Ayrıca modern araştırmalara dayanarak Arapların kullandıkları yazım kuralları ve Kur'an'ın yazısının bu kurallara etkisini de ele almıştır.

Yine de bu eserin, 'Arap yazısının tarihi, kuralları ve Kur'an'ın yazısı ile ilişkisi' konularına dair ilk eser olduğunu söyleyebiliriz.

Söz konusu kitap, altı baktan teşekkül etmektedir. Onlar şu şekilde sıralanabilir.

Birinci bab, bu kitapta itimat edilecek kaynaklar ve araştırmada izlenecek metodu için ayrılmıştır. (s. 11-26)

İkinci babta müellif, Arapça kitabetinin kökenini belirlemek ve ortaya çıkışını araştırmıştır. (s. 27-52)

Üçüncü babta da, Arapça yazımında kullanılan karakterler ve o karakterlerin gelişmesi işlenmiştir. (s. 53-104)

Dördüncü bab, Arapça yazımında kullanılan imlâ kurallarına tahsis edilmiştir. (s. 105-182)

Daha sonraki babta, Arapça yazımında kullanılan hatların çeşitlerine yer verilmiştir. (s. 183-208)

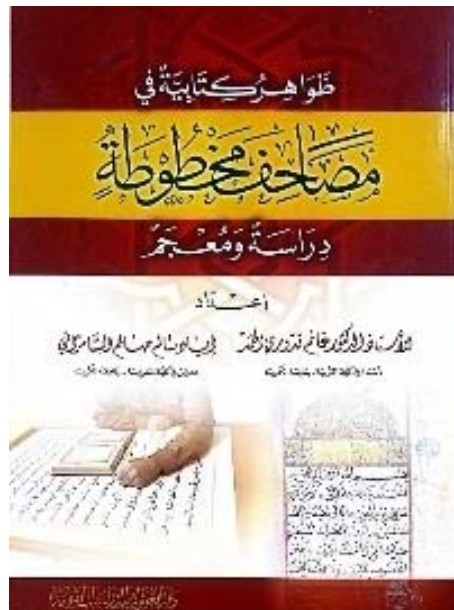
Son bab ise, Arapça yazımının geleceğini yazmanın sorunlarının koşullarına göre çizmeye çalışılmıştır. (s. 209-240)

3. *Zavâhir Kitâbiyye fî Mesâhif Mahtûta*

ظواهر كتابية في مصاحف مخطوطة

• **Kitabın Baskıları**

1. Baskı, Dimaşk-Süriye: Dâru'l-Gavsânî, 2010/1431, 119 sayfa.
2. Baskı, Dimaşk-Süriye: Dâru'l-Gavsânî, 2016/1437, 119 sayfa.

- **Kitabın Muhtevası**

Bu eser, Prof. Dr. Ğânim el-Hamed ve öğrencisi Dr. İyyâd es-Sâmirrâî tarafından yazılan bir kitaptır. Ayrıca eser, bazı yazma Mushaflar arasındaki yazı olgularını mukayese etmek üzere meydana gelmiştir.

Kitap, önsöz kısmında belirlendiği üzere Ğânim el-Hamed, Mısır'da Yüksek Lisans yaparken birkaç yazma Mushaf'ını inceleyerek onların arasındaki topladığı farklılıklar ve Dr. İyyâd es-Sâmirrâî'nin Doktora tezini hazırlarken de vakıf olduğu bazı yazma Mushaflardan not aldığı yazı olgularından oluşmaktadır.

Eserde incelenen Mushaflar, Taşkent Mushafı, Amr b. As Camii'nin Mushafı, Sana Mushafları ve Ebü'l-Esved ed-Düeli'ye izafe edilen Mushaf'tır. Nitekim yazarlar, bu Mushaflardaki yazı özellikleri, Medine Mushafı ile mukayese etmeye çalıştılar.

Söz konusu kitap iki bölüm olarak meydana gelmiştir. Dr. Ğânim el-Hamed'in yazdığı Birinci Bölüm'de, incelenen Mushafların tanıtılmış ve Kur'ân-ı Kerîm yazısında garip görülen bazı olgular üzerinde durulmuştur.

İkinci Bölüm'de ise tablolar halinde yukarıda adı geçen dört yazma Mushafları ayrı ayrı olarak Medine Mushafı ile karşılaştırılmıştır. Böylece Kur'ân yazısında uzman olanlar, bu esere bakmakla el yazma halinde bulunan ve ulaşılması zor olan bu dört Mushaf'taki yazım özelliklerine ulaşabilirler.

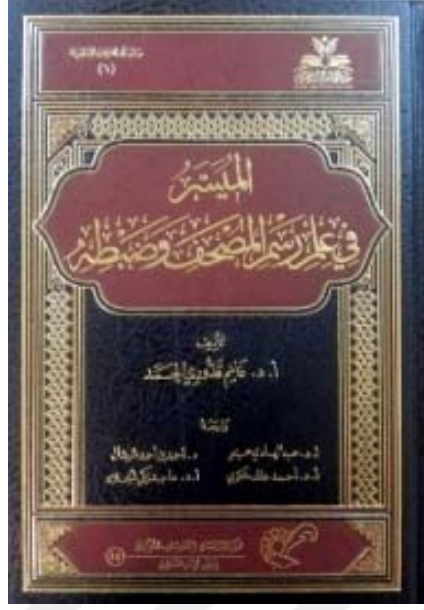
4. *el-Müyesser fi İlm-i Resmi'l-Mushaf Ve Zabthi*

الميسر في علم رسم المصحف و ضبطه

- **Kitabın Baskıları**

1. Baskı, Cidde-Suudi Arabistan: Ma'hadi'l-İmâm eş-Şatıbî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1433/2012, 365 sayfa.

2. Baskı, Cidde-Suudi Arabistan: Ma'hadi'l-İmâm eş-Şatıbî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1437/2016, 365 sayfa.

- **Kitabın Muhtevası**

Bu kitap, Ğânim Kaddûrî Hamed'in Resmü'l-Mushaf bilimindeki kitap serisinin son kitabıdır.

Ğânim Kaddûrî el-Hamed Cidde'de eş-Şâtübî Kıraat Enstitüsü öğrencileri için ders kitabı olarak hazırlamıştır. Müellif, kitabı telif ederken ders kitabı olacağı için öğrencilere hafif olsun diye detaylı ve ihtilafı konulara girmeden açık örneklerle yetinip özet şekilde hazırlamıştır.

Kitap neşredilmeden önce Ğânim Kaddûrî Hamed Abdülhadi Hamitto, Ahmed Halid Şükrî, Dr. Ahmed b. Ahmed Şerlâl ve Majid el-Cellâd'dan oluşan bilimsel komisyon tarafından kontrol edilmiş ve basılmasına izin verilmiştir.

Kitap bir giriş bölümü ve altı bab olarak ortaya koyulmuştur.

Giriş bölümünde Kur'an-ı Kerim'den önce Arap yazısı hakkında bilgi verilmiştir. (s.11-22)

İlk babta da, Resmü'l-Mushaf'ın bir bilim dalı olarak tanıtımı, önemi ve faydası üzerinde durulmuştur. Bunun yanında Resmü'l-Mushaf'ın tarihi usûlleri ve Sahabenin Kur'an'ı Mushaf'lara tedvin ederken dayandığı temellere yer verilmiştir. (s. 22-54)

Ğânim Kaddûrî Hamed, Resmü'l-Mushaf'ın kaynakları olan eski el yazma Mushaf'ları ve Resmü'l-Mushaf ilminin kitaplarını İkinci babın içine koymuştur. (s. 55-100)

Üçüncü bab, Resm-i Osmânî'nin özelliklerini temsil eden hazf, ziyade, bedel, hemze ve fasıl ile vasıl konularını içermektedir. (s. 101-178)

Daha sonra ki bab, telaffuza muhalif şekilde yazılmış olan olguların açıklanması ve Resmü'l-Mushaf ilminde uzman olanların bu olguları yorumlarken teorilerini ihtiva etmektedir. (s. 179-246)

Beşinci bab, Kıraat ile Resmü'l-Mushaf arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. (s. 147-284)

Son bab ise, Kur'an'ın noktalanması ve harekelenmesini ele alan Dabt ilmi hakkında bilgi vermek için ayrılmıştır. Bu babta yazar, Dabt ilminin tarifi ve doğuşu, Mushafların harekelenmesi ve noktalanması işleminde kullanılmış olan işaretleri ve birkaç el yazma halinde olan Mushaflardan fotoğraflanan bazı örnekleri incelemede bulunmuştur. (s. 285-348)

Böylece kitabın net ifadeleri kullandığı, konularının sıralanması gayet tertipli ve Resmü'l-Mushaf ilminde yeni başlayan öğrencilere uygun bir şekilde telif edildiğini söylemek mümkündür.

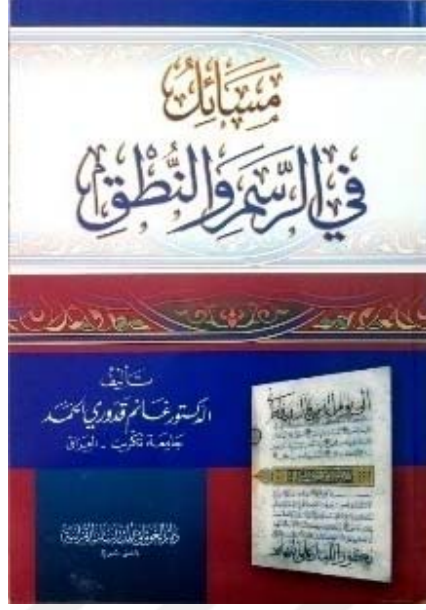
Ğânim Kaddûrî Hamed bu kitapta tüm konuların sonunda konuyu toparlayan bir özet, konuyu kavramayı kolaylaştıran soru listesi ve konu ile ilgili Resmü'l-Mushaf ilminin manzumelerinden birkaç beyit koymuştur.

5. *Mesâil fi'r-Resmi'l Mushaf ve'n-Nutk*

مسائل في رسم المصحف والنطق

• **Kitabın Baskıları**

3. Baskı, Dimaşk-Süriye: Dâru'l-Ğavsânî, 1433/2012, 112 sayfa.
4. Baskı, Dimaşk-Süriye: Dâru'l-Ğavsânî, 1437/2016, 119 sayfa.

- **Kitabın Muhtevası**

Mesâ'il fi'r-Resmi'l Mushaf ve'n-Nutk ya da Telaffuz ve Yazmada Hususlar kitabı, Arapça telaffuzu ve yazması konusunda müellifimiz Ğânim Kaddûrî el-Hamed'e Mansur Ebû Bekr tarafından yönlendirilen soruların cevabıdır.

Âlimlerin âdetine göre kendilerine soru sorulduğunda cevapları kitap veya risale halinde yazarlar. Müellifimiz de bu âdeti takip ederek kitabın girişinde Suudi Arabistanlı Mansur Ebû Bekr'in sorularına cevap vermek üzere bu risaleyi yazmıştır.¹⁹⁷

Kitapta başlık halinde sunulan soruları şu şekilde arz etmemiz mümkündür:

1. Hece harflerinin isimleri, sıralanması ve öğrenilmesinin faydası. (s. 8-35).
2. Harekelerin mahiyeti, işaretleri (karakterleri) ve vazifesi. (s. 36-54).
3. Hemzenin kavramı, sesi, yazması ve görevi. (s. 55-68).
4. Farklı telaffuz olguları: Kalkale, Tenvîn ve Ğunne ve Lâm-ı Tarif. (s. 69-76).
5. Halk dili ve Fusha. (s. 77-82).
6. Yazma ve okumayı öğretmek için en iyi metot. (s. 83-100).

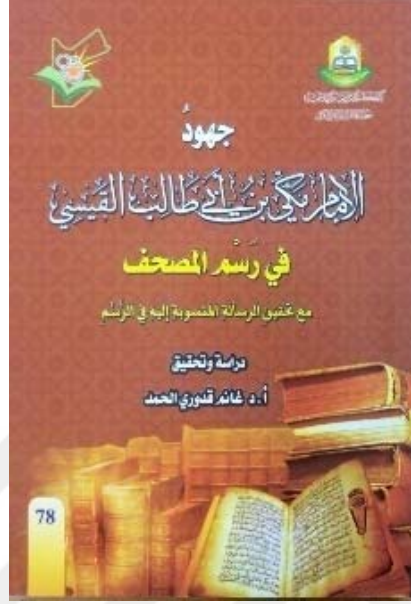
6. *Cühûdü'l- Mekkî b. Ebi-Tâlib fi Resmi'l-Mushaf*

جهود الإمام مكي بن أبي طالب في رسم المصحف

¹⁹⁷ Ğânim el-Hamed, *Mesâ'il fi'r-Resmi ve'n-Nutk*, Dimâşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, 1433/2012, s. 5.

- **Kitabın Baskısı**

1. Baskı, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaza ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1437/2016, 124 sayfa.

- **Kitabın Muhtevası**

Bu kitap, Mekkî b. Ebi Tâlib'in Resmü'l-Mushaf ilmindeki çabalarını tanıtmak için hazırlanmıştır. Vefatının (H.1437) bininci yıl dönümünde düzenlenen “ Mekkî b. Ebî Tâlib'in Kur'an ve Kur'an İlimleri Hizmetindeki Çabaları Sempozyumu” faaliyetleri kapsamında neşredilmiştir.

Kitap aşağıdaki üç bölümden oluşmaktadır:

1. Bölüm: Mekkî'nin Resmü'l-Mushaf ilmindeki çabalarını tanıtımı. Yazar bu bölümde, Mekkî'nin Resmü'l-Mushaf ilmindeki yazdığı kitaplar, Mekki'ye göre Kur'an kerimde yazılan kelimelerin vasfı ve o şekilde yazılmasının sebebi ve kırâatlerin Resmü'l-Mushaf ilmiyle ilişkisi. (s. 7-38)

İkinci bölümde müellif, Mekkî'ye Resmü'l-Mushaf ilmindeki nispet edilen risaleyi incelenmesi. Bu kısımda müellif, Resmü'l-Mushaf ilminde Mekki'ye izafet edilen risalenin el yazma nüshaları arz ettikten sonra bu risale el-Cühanî (442)'nin el-Badi' kitabı ile arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Söz konusu kitap ve risalenin babları ve metinleri birbirine oldukça benzemektedir. Bu sebepten dolayıdır ki el-Hamed bu risaleyi tahkik

ederken el- el-Cühanî'nin el-Badi' kitabını risaleden bir diğer nüshası olarak kullanmıştır. (s. 39-56)

Daha sonra yazar, bu risalenin Mekkî b. Ebî Tâlib'e nispetinin doğruluğunu ele almıştır.

Kitabın son bölümünde üçüncü bölümde müellif onu yedi baktan oluşan esere yer vermiştir. Risalenin girişinden sonra bablarını şu şekilde sunmak mümkündür. (s. 57-114)

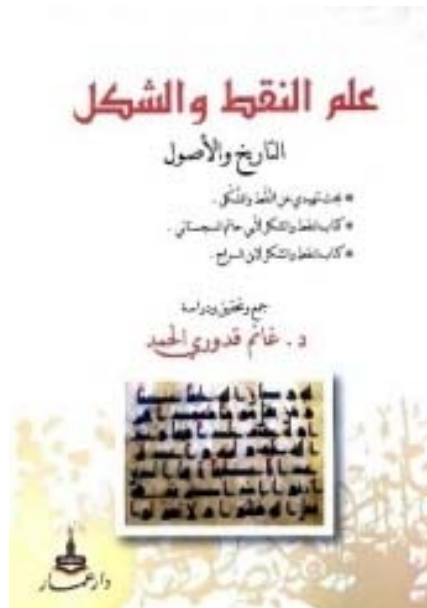
1. Mushaf'ta Bitişik ve ayrı yazılanlar.
2. Mushaf'ta Hâ ve Tê ile yazılanlar.
3. Mushaf'ta Vav, Elif ve Yâ olarak yazılanlar.
4. Daha önce zikir ettiğimiz arasında olmayan Yâ ile yazılanlar.
5. Daha önce zikir ettiğimiz arasında olmayan Elif ile yazılanlar.
6. Daha önce zikir ettiğimiz arasında olmayan Elifsiz yazılanlar.
7. Devam halinde Yâsız, Dururken Yâ ile okunan ve devam ederken ve dururken Yâ ile okunanlar.

7. İtmü'n-Nakt ve'-Ş-Şekl et'Târih ve'l-Usûl

علم النقط والشكل التاريخ والأصول

• Kitabın Baskısı

1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1437/2016, 215 sayfa.

- **Kitabın Muhtevası**

Bu kitap, Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in, İlmü'n-Nakt ve'ş-Şekl ya da İlmü'd-Dabt'a dair üç çalışmasını içermektedir. Bu bakımdan eser üç kısım olarak meydana gelmiştir.

Birinci kısım, Ğânim Kaddûrî Hamed'in neşrettiği *en-Naktü ve'ş-Şekli Dirâsetün Müvazenetün Beyne'l-Masâdir ve'l-Mesâhif* isimli makaleden oluşmaktadır. Söz konusu makale, İlmü'n-Nakt ve'ş-Şekl' in yaygınlaşması ile ilgili tarihsel bir çalışma sunar, bu bilimin en meşhur kitaplarının listesini ortaya koyar ve Arap yazısında kullanılan en önemli işaretler ve o işaretlerin gelişmeleri ve kullanım tarihini arz eder.

İkinci kısım, *Kitâbü'n-Nakt ve'ş-Şekl li Ebî Hatim Selh b. Muhammed es-Sicistânî* makalesinden oluşur. el-Hamed bu makalede, Ebî Hatim es-Sicistânî'nin İlmü'z-Zabt'a dair eserinden kalan metinleri toplayarak kitabı yeniden oluşturmaya çalışmıştır.

Üçüncü kısım ise, İbnü's-Serrâc 'in *Kitâbü'n-Nakt ve'ş-Şekl* için tahsis edilmiştir. Bu eser İlmü'd-Dabt'in tarihsel ve bilimsel yönleri açısından önemli bir eserdir. Çünkü o, küçük olmasına rağmen ed-Dânî'den önceki dönemden gelen ilk eserdir. Bilimsel bakımdan üç bölümden oluşur; birincisi, Arap harflerin noktalanması, ikincisi, defterlerde harekelerin kullanılması ve üçüncüsü ise Mushaflarda harekelerin kullanılmasıdır. Ğânim Kaddûrî Hamed bu kitaba bir giriş olarak müellifin ve kitabın tanıtımı ve eserin el yazma nüshaları hakkında bilgi vermiştir.

8. *Abhâs fî Resmi'l-Mushaf ve Zabth*

أبحاث في رسم المصحف وضبطه

- **Kitabın Baskısı**

1. Baskı, Amman-Ürdün: Cem'iyyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1439/2017, 356 sayfa.

- **Kitabın Muhtevası**

Bu kitap, Ğânim Kaddûrî Hamed'in Resmü'l-Mushaf ilmindeki çalışmalarını tamamlayan bir eser niteliğindedir.

Ğânim Kaddûrî Hamed'in, *Resmü'l-Mushaf* ve *el-Müyesser fi ilmi Resmî'l-Mushaf* gibi Resmü'l-Mushaf ilmine dair bilimsel çalışmalarını daha önce kaleme almıştı. Ayrıca Ğânim Kaddûrî Hamed, bu kitapta okuyucular için yararlı ve erişilebilir kılmak üzere Kuran'ın yazması ile ilgili yayınlanmış bir dizi bilimsel araştırmayı içermektedir.

Kitaptaki makalelerin üç bölüme ayrıldığını söyleyebiliriz. İlk bölüm, Kur'an yazmasının kuralları ve onların yorumlanmasına bağlı üç araştırmadır. İkinci bölüm ise Kur'an'ın yazmasının tarihi ve kitapları ile ilgili üç araştırmadır. Üçüncü bölüm Zabt bilimi üzerine iki araştırmadan oluşmaktadır.

Müellif kitaptaki makaleleri şöyle düzenlemiştir:

1. *Mürâca'atü Aded Mine'n-Nezariyyâti'l-Muta'allika bi'Resmî'l-Mushaf fi Dav'i İlmi'l-Hutûti'l-Kadîme.*
2. *Resmü'l-Mushaf Beyne't-Ta'lili'l-Luğavî ve't-Tevcihi'd-Delâli.*
3. *Resmü'l-Mushaf ve Hasâ'isuhü fi Tefsir et-Tahrir ve't-Tenvir.*
4. *Mezâhibü'l-Ulemâ fi Takdiri'l-Mahzûf ve'Tahdîdi'z-Zâid ve'Eserüha fi Zabtu'l-Mushaf.*
5. *Müvazenetün Beyne'z-Zabt fi'r-Resmî'l-Mushafî ve'r-Resmî'l-İmlâi.*

6. *Ebû Hafs el-Hazzâz ve'Cühûduhü fî Resmi'l-Mushaf.*
7. *Kitâbü Nesri'l-Mürcân fî Resmi Nazmi'l-Kur'an Ta'rîfün Bihi ve'Bayanü Ehemmiyetih.*
8. *Kütübü'r-Rivâyetü'l-Meşrikiyye fî İlmi Resmi'l-Mushaf: Ta'rîfün biha Ve Beyani Ehemmiyetihâ.*

9. *İlmü'l-Mesâhif; Mecmü'atü Abhâs*

علم المصاحف - مجموعة أبحاث

• Kitabın Baskısı

1. Baskı, Amman-Ürdün: Cem'iyyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1439/2017, 263 sayfa.

• Kitabın Muhtevası

Bu eser Ğânim Kaddûrî Hamed'in yayınladığı son kitaplardan biridir. Kitap, müellifin, bilimsel dergilerde yayınladığı veya daha önce kurs ve seminerlerde verdiği bir araştırma koleksiyonunu içeriyor.

Söz konusu eser aşağıdaki gibi düzenlenmiş beş makale içermektedir:

1. *el-Mesâhifü'l-Mahtûta: Tarîfün Biha Ve Beyan Kîmetihe't-Tarihiyye ve'l-İlmiyye ve'l-Fenniyye.*

2. *Tahzîbü'l-Kur'ân fi'l-Masâdir ve'l-Mesâhif.*
3. *Dirâsetün fî Fevâtihi's-Siver ve'Addi'l-Ây ve'l-Aczâh' min Hilâli'l-Mesâdir ve'l-Mesâhif.*
4. *Mushaf el-Mühallisî'l-Mahtût senet H.353.*
5. *el-Mesâhifü'l-Matûta: Cevâ nibü'l-Înâyeti Biha ve'l-Mevkîf min Dirâsetiha.*

B. EL-HAMED'İN TAHKİK ETTİĞİ ESERLER

1. *Avrâk Gayr-i Menşûre min Kitabi'l-Muhkem*

أوراق غير منشورة من كتاب المحكم

- **Müellifin İsmi:** Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).

- **Eserin Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü Külliyyeti'l-i'l-Âzam*, (مجلة كلية الإمام الأعظم جامعة بغداد), sayı:4, ss. 385-447, 1398/1978, Bağdat-Irak.
2. Baskı, Dimaşk-Süriye: Dâru'l-Ğavsânî, 1433/2012, 84 sayfa.

- **Eserin Muhtevası**

Bu kitap, İzzet Hasan'ın tahkik ettiği *el-Muhkem fî İlmi Nakti'l-Masâhif* kitabının devamı niteliğindedir. İzzet Hasan, kitabı tek bir el yazma nüshasına dayanarak

1960(H.1379)'da yayınlamıştı. Ancak bu nüsha on varak eksiktir. Müellifimiz işte bu eksik kısmı tahkik ederek yayınlamıştır.¹⁹⁸

El-Hamed, kitapta eksik varaklara yer vermeden önce bir bölümde eserin müellifi ed-Dânî ve *el-Muhkem* kitabı hakkında kısaca bir tanıtım yaparak *el-Muhkem* eserinin basılan nüshasındaki eksikler ve düzeltmesi gereken yerleri göstermiştir. (s. 9-40)

Çalışmada yer alan babları şu şekilde sıralamamız mümkündür:

1. باب ذكر نقط ما زيدت الألف في رسمه (s. 41-56)
2. باب ذكر نقط ما زيدت الياء في رسمه (s. 56-65)
3. باب ذكر نقط ما زيدت الواو في رسمه (s. 65-73)
4. باب ذكر حروف كتفرقة نقصت من هجائها (s. 73-77)

2. *Kitâbü'l-Bedî' fî Ma'rifeti Mâ Rüsime fî Mushafî Osmân*

كتاب البديع في معرفة ما رسم في مصحف عثمان

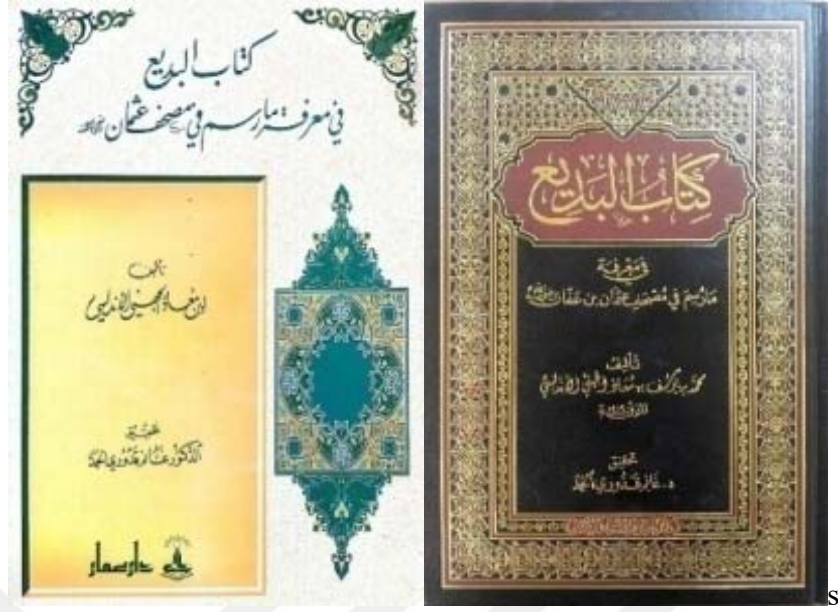
• **Müellifin İsmi:** Ebû Mu'az Muhammed b. Yûsuf el-Cühanî el-Endelüsî (442-1022).

• Eserin Baskıları

1. Baskı: *Mecelletü'l-Mevrid*, sayı: 4, Bağdat-Irak, 1407/1986, 200 sayfa.¹⁹⁹
2. Baskı: Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1421/2000, 84 sayfa.
3. Baskı: Dimaşk-Suriye: Dâru'l-Ğavsânî, 1438/2017, 200 sayfa.

¹⁹⁸ Dânî, *Avrâk Gayr-i Menşûre min Kitabi'l-Muhkem*, nşr. Ğânim el-Hamed, Dimaşk: Dâru'l-Gavsânî, 1. Baskı, 1433/2012, nâşirin girişi, s. 9.

¹⁹⁹ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâtî*, s. 12.

- **Eserin Muhtevası**

el-Bedî kitabının konusu, Kur'an-ı Kerim'de kelimelerin yazma keyfiyetini açıklamaktır. Hele ki telaffuza mutabık olmayan şekilde yazılan kelimeler. Bu eser Resmü'l-Mushaf ilminin günümüze ulaşan ilk ve önemli kaynaklarından sayılabilir. Çünkü *Kitâbü'l-Bedî'in* müellifi el-Cühenî, dördüncü asrın bilgilerinindedir. O, meseleleri açıklarken kelimelerin hem lügat ehli hem de kıraat âlimlerinin dediklerini karşılayarak izah etmektedir.

Ğânim Kaddûrî el-Hamed bu kitabı üç defa neşretmiştir. Birinci ve ikinci defada kitabı aynı şekilde yayımladıktan sonra eserin yeni el yazma nüshalarına vakıf oldu. O yeni nüshalara göre daha önce birinci ve ikinci baskıda itimat ettiği eserin el yazma nüshaları eksikmiş. Bu nedenle kitabı bulduğu yeni nüshalara mukabele ederek eksiklerini tamamlayıp üçüncü baskı olarak okuyuculara sunmuştur.

Bunda istifade edebileceğimiz bir ders vardır. Yaptığımız bir işin eksik veya yanlış olduğunu tespit ettiğimizde gecikmeden, çekilmeden onu düzelterip yeniden yapmamız gerekmektedir. Özellikle yaptığımız iş ilim ile alakalı ise. Hele ki Kur'an ile alakalı ise.

Söz konusu eser Resmü'l-Mushaf ilminin mevzularını ihtiva eden on altı babtan ibarettir.

Ĝānim Kaddûrî Hamed, kendi girişinde eserin özelliklerinden şunlar saymıştır: 1. Resmin olgularını açıklamaya özen göstermektir. 2. Arapça âlimlerinin mezhebine göre imla kaidelerini zikretmeye iht göstermektir. 3. Kıraatten Resmü'l-Mushaf ile alakalı olanları beyan etmektir. 4. Şiir ve lügatçilerin sözlerinden oldukça alıntıda bulunmaktadır.²⁰⁰

3. *el-Câmi' Limâ Yühtâcü İleyhî Min Resmî'l-Mushaf*

الجامع لما يحتاج إليه من رسم المصحف

• **Müellifin İsmi:** Endülüslü İbrahim b. Muhammed İbn Vesik (654/1256).

• **Eserin Baskıları**

1. Baskı, Bağdat-Irak: Mektebetü Dâri'l-Enbâr, 1408/1988, 192 sayfa.²⁰¹
2. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1429/2009, 192 sayfa.

• **Eserin Muhtevası**

İbn Vasîk'in *el-Câmi' Limâ Yühtâcü İleyhî Min Resmî'l-Mushaf* eseri, Hz. Osmân b. Affan zamanında Zeyd b. Sabit'in başkan olduğu heyet tarafından yazılıp Müslümanların merkezi şehirlere gönderilen Mushafların yazı özelliklerini ve Kur'an tarihini kayda alan

²⁰⁰ Bkz. Cühanî, *Kitâbü'l-Badî' fî Ma'rifeti Mâ Rüsime fî Mushafî Osmân*, nşr: Ĝānim el-Hamed, Dimaşk: Dâru'l-Ġavsânî, 1. Baskı, 1438/2017, nâşirin girişi, ss. 27-29.

²⁰¹ Ĝānim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâtî*, s. 13.

eserlerden biridir. Bunun yanında söz konusu eser Resmü'l-Mushaf ilmi ile Kur'an'ın noktalaması ve harekelemesini inceleyen Dabtu'l-Mushaf ilmini bir araya toplayan ve talebelere yönelik ders kitabı olarak hazırlanmış olan kitaplardan olması kitaba üstünlüğünü kazandırmış olduğunu söylememiz mümkündür. Eserde Resmü'l-Mushaf ve Zabtu'l-Mushaf ilimleri yanında Kur'an ilimlerinden Mekkî ve Medenî ilmi ve Addu'l-Ây ilmi de mevcuttur.

İbn Vesîk bu eserde Resmü'l-Mushaf ilminin konuları ile başlamıştır.

Müellif Resmü'l-Mushaf ilminin konularını sunmak için usul ve ferşü'l-Hurûf yöntemleri kullanmayı tercih etmiştir.

Usûl babında, içinde hazf olanlar (s. 31-55), içinde ziyade olanlar (s. 56-61), içinde harften harfe çevrilmiş olanlar (s. 63-70), Hemze hükümleri (s.71-85) ve içinde Kat' ve Vasl olanlar (s. 87-92) olarak beş fasıl vardır. Daha sonra ferşü'l-Hurûf babında ise sürelerin Mushaf'taki tertibine göre usul babında dâhil olmayan kelimelere yer verilmiştir. Her sure başında da surenin kaç ayet olduğu ve Mekkî ya da Medenî olduğu belirtilmiştir (s. 93-166).

Eserde Resmü'l-Mushaf bablarını müteakip Dabtu'l-Mushaf babları gelmektedir. (s. 167-182).

İbn Vesîk Dabtu'l-Mushaf konularını ele aldığı bölümün başında şu ifadede bulunmuştur: "Bil ki Dabtu'l-Mushaf yedi faslı içermektedir: birincisi Hemze, ikincisi Med, Üçüncüsü Şed (şeddeli harfler), dördüncüsü Tahrîk (harekeli harfler), beşincisi Teskîn (Sâkin harfler), altıncısı Sılât ve yedincisi Vasıl Hemzelerine başlama işaretleri'dir".²⁰²

4. *Kitâbü'l-Hat*

كتاب الخط

- **Müellifin İsmi:** Ebu'l-Kâsim Abdurrahman b. İshâk ez-Zeccâcî (337/ 948).²⁰³

²⁰² İbn Vasîk, *el-Câm' Limâ Yühtâcü İlehî Min Resmî'l-Mushaf*, a.g.e, s. 167.

²⁰³ Zeccâcî: Ebü'l-Kâsim Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî. Onun doğum tarihi bilinmemişken kaynaklar vefat tarihini 337/948 olarak belirlemiştir. Ebû İshak ez-Zeccâc, İbnü's-Sarrâc, İbn Kisân ve İbn Dureyd gibi âlimlerden ilim almak için Bağdat'a gitmiştir. Daha sonra Şam'da bir müddet okutmak üzere kaldıktan sonra Taberiye'de ikamet etmiş ve tercih edilen görüşe göre orada 337/948 yılında vefat

- **Eserin Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü'l-Mevrid* (مجلة المورد), sayı: 2, Cilt 19, Bağdat-Irak, 1410/1990, ss.134-157.

1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1421/2000, 70 sayfa.

- **Eserin Muhtevası**

Ebu'l-Kâsim ez-Zeccâcî'nin bu küçük eseri Arap yazısına dair bir eserdir.

Bu eser, hicrî dördüncü asrın bilginlerinden olan yazarının ölümünden tespit edilmiştir. Bu kitap bize, yazarın asrındaki Arapça imlasının kurallarını, o kuralların gelişimini ve olgunluğunu ve o zamandan bu yana çoğu kuralın istikrarı olduğunu göstermektedir.

Kitabü'l-Hat bir giriş ve yedi baktan oluşmaktadır.

Giriş kısmında müellif, kitabın ihtiva ettiği konuları zikretmekle birlikte imlanın iki kısma 'İstilahî' ve 'Kıyâsî'ye ayrıldığını belirtmiştir. Ayrıca yazar, imlanın el-Istilhâh kısmını bu kısımda açıklamıştır. (s. 17-26)

İmlânın ikinci çeşidi olan Kıyâsî'yi beyan etmek üzere kitabın diğer bablarını tahsis etmiştir.

etmiştir. Ez-Zeccâcî yirmiden fazla eser yazmıştır. Onlardan bazıları *el-Cümel fi'n-Nahv*, *el-Emâlî*, *el-İdâh fi 'ileli'n-Nahv*, *Ahbâru'z-Zeccâcî* ve *Mecâlisü'l-Ulamâ'* dir. (Zeccâcî, *Kitâbü'l-Hat*, nşr: Ğânim el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1421/2000, nâşirin girişi, s. 9)

Girişten sonra gelen babları şu şekilde sıralayabiliriz:

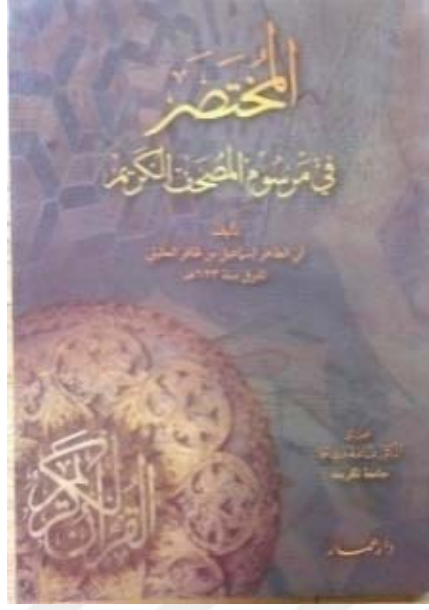
- 1- Vâv ya da Yâ harfî ile biten fiillerin yazılmasının bilinmesi babı. (s. 27-29)
- 2- İsimlerden meksûr ve memdûd olanın bilinmesi babı. (s. 30-38).
- 3- Yazmada Hemze ve onun hükümleri babı. (s. 39-47).
- 4- Hemzeli fiiller babı. (s. 48-54).
- 5- Emir ve nehiy babı. (s. 55-59).
- 6- Hicâ'dan bir bab. (s.60-61). Burada müellif, ما kelimesi muzaf olduğunda yazılmasından bahsetmiştir.
- 7- Başka bir bab. (s.62-63) bu babta الصلاة والزكاة gibi kelimelerin yazılması ele alınmıştır.

5. *el-Muhtasar fî Mersûmi'l-Mushafi'l-Kerîm*

المختصر في مرسوم المصحف الكريم

- **Müellifin İsmi:** Ebû Tâhir İsmâil b. Zâfir el-Ukaylî (623/1226).²⁰⁴
- **Eserin Baskıları**
 1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1429/2008, 147 sayfa.

²⁰⁴ Ebû Tâhir el-Ukaylî: İsmâil b. Zâfir b. Abdillâh el-Ukaylî. 554/1159 yılında Mısır'da dünyaya geldi ve 623/1226 tarihinde orada vefat etti. Kırâât ve Arap dili âlimidir. İbnü'l-Cezerî, Ebû Tâhir'in hocalarından Ebu'l-Cûd Ğiyas b. Fâris'i sayarken Suyûtî, Ebû Muhammed Abdullah İbn Birrî b. Abdilcebâr'ı Ebû Tâhr'in hocalarının arasında bulundurmıştır. Tek bir eseri vardır: *el-Muhtasar fî Mersûmi'l-Mushafi'l-Kerîm*. (İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetün 'Nihâye*, I, 149; Suyûtî, *Buğyetü'l-Vuât*, I, nşr: Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, 1399/1979, s. 448).

• Eserin Muhtevası

Ebû Tâhir el-Ukaylî 'nin *el-Muhtasar* isimli bu eseri, İbnü'l-Cezerî 'nin ifadesine göre Resmü'l-Mushaf ilmine dair muhteşem bir eserdir.²⁰⁵

Eser isminden belli olduğu gibi muhtasar bir eserdir. Müellif, kitapta ilk önce birkaç kısa babta Kur'an'ın yazısı ile ilgili kaideler anlatmıştır (s. 25-32). Daha sonra bazı müelliflerin yaptığı gibi surelerin sırasına göre diğer meseleleri ele almıştır (s. 33-110).

Sonra da Resmü'l-Mushaf'ın meselelerini bitirdikten sonra yine kitabın başında yapmış olduğu gibi birkaç babla kitabı sona erdirmiştir. (s. 111-136)

Kitabın sonunda bulunan bablarda işlenen konular şunlardır:

1. Şehirlerde bulunan Mushafların ihtilaf ettiği hususlar ve o ihtilafın ortaya çıkmasının sebepleri.
2. Dabtu'l-Mushaf, müellif kendi zamanında Mushaflarda harekeleme ve noktalamada kullanılan sistemden bahsetmiştir.
3. Dabtu'l-Mushaf ilminin konuları.

²⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetün 'Nihâye*, I, a.g.e, s. 149.

Böylece bu eser, özet bir şekilde telif edilmesi, eserde Resmü'l-Mushaf ilmine Dabtu'l-Mushaf ilminin eklenmesi ve eserde arz edilen meselelerin düzenli bir şekilde bablar ve fasıllarda tertip edilmesi âlimler tarafından İbnü'l-Cezerî 'nin ifade ettiği gibi kabul görülmüştür.

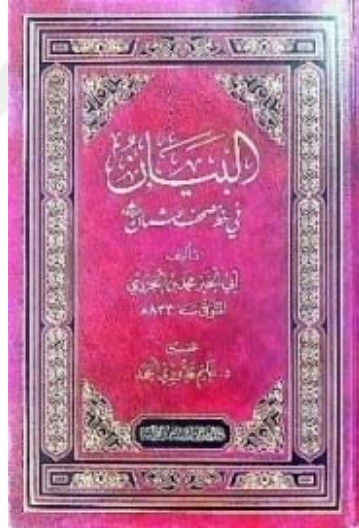
6. *el-Beyân fî Hattı Mushaf-ı Osmân*

البيان في خط مصحف عثمان

• **Müellifin İsmi:** Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî (833/1442).

• **Eserin Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtü'l-Kur'âniyye* مجلة البحوث والدراسات القرآنية, yıl: 7-8, sayı: 11, ss. 247-314, el-Medine-Suudi Arabistan, 1433/2012.
2. Baskı, Dimaşk-Suriye: Dâru'l-Ğavsânî, 1438/2017, 268 sayfa.

• **Eserin Muhtevası**

Bu eser, Resmü'l-Mushaf ilmine dair küçük bir risale olup İbnü'l-Cezerî'nin bu alandaki tek eseridir.

İbnü'l-Cezerî bu eserde küçük bir giriş yaptıktan sonra hemen hazf, ibdâl, ziyade, vasıl veya fasl ile yazılan Kur'an kelimelerini hiç yorum ya da açıklama yapmadan Kur'an sureleri sırasına göre Fatıha suresinden Felak suresine kadar kaleme almıştır.

Kitabın nâşiri olan Ğânim Kaddûrî Hamed'e göre eserde ele alınan kelimelerin sayısı 1756 kelime olup bunlardan 110 kelime Medine'de basılan mushafın yazımına muhalif şekilde yazılmıştır.²⁰⁶

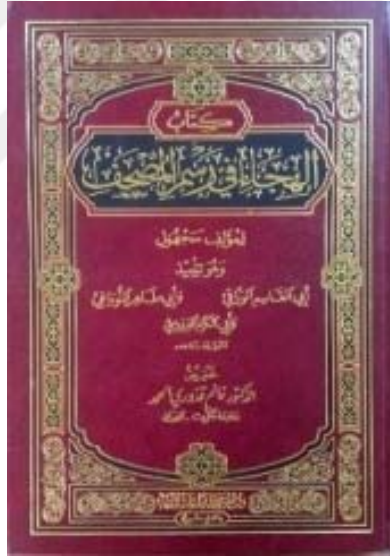
7. *Kitâbü'l-Hicâ' fî Resmî'l-Mushaf*

كتاب الهجاء في رسم المصحف

• **Müellifin İsmi:** Bilinmiyor.

• **Eserin Baskısı**

1. Baskı, Dimaşk-Süriye: Dâru'l-Ğavsânî, 1433/2012, 276 sayfa.

• **Eserin Muhtevası**

Bu eser Resmü'l-Mushaf ilmine dair müellifi meçhul bir eserdir. Ancak kitabın kapağına göre müellif, Ebû Kâsim el-Varrâkî, Ebû Tâhir en-Nûbâğî ve Ebu'l-Kerem el-Firdevsî'nin talebesidir.

²⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *el-Beyan fî Hattı Mushaf Osmân*, nşr. Ğânim el-Hamed, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, 1438/2017, nâşirin girişi, s. 26.

Kitabın muhakkiki girişte belirlediği gibi eserin el yazma nüshasının kapağında kitabın ismi sadece el-Hicâ'dır. Hica kelimesi Arapçada iki anlamda; kötü söz söylemek ve diğeri de yazma anlamlarında kullanıldığı için birinci mananın sanılmaması için el-Hicâ kelimesinin yanında '*fî Resmi'l-Mushaf*' ifadesini ekleyerek eserin ismi *el-Hicâ fî Resmi'l-Mushaf* olarak münasip görülmüştür.²⁰⁷

Müellif kitapta Resmü'l-Mushaf hükümlerini arz etmek için surelerin Mushaf'taki sırasına göre Kur'an'ın kelimelerinin yazım şeklini gösterme yöntemini tercih etmiştir.

Söz konusu kitap, giriş ve sonuç bölümleri hariç surelerine göre Kur'an kelimelerini zikrettiği bölümlerden oluşmaktadır.

Giriş kısmında müellif dört konudan bahsetmiştir:

1. Kitabın konusu: Burada müellif, kitabın, Hz. Osman'a nispet edilen Mushaf'ta birbirinden farklı şekilde yazılmış olan kelimeler üzerinde olduğunu belirlemiştir.

2. Kitapta kullandığı metot: Müellif bu noktada Kur'an'ın başından sonuna kadar her kelimeye resimde (yazmada) benzerini katarak kelimelerin bulunduğu yerde zikredeceğini söylemiştir.

3. Mushafları yazarken Resm-i Osmânî'nin üzerinde yazılması meselesini ele almıştır.

4. Mushafların hicâ'larının (yazma konusunda ihtilafı kelimeler) toplanması zorluğu belirtilerek okuyucuya fayda olacağını düşündüğü meseleleri kaleme alacağını dile getirmiştir.

Girişten sonra müellif Kur'an kelimelerini surelerine göre arz etmiştir.

Müellif kitabı bir hatime (sonuç) ile sonlandırmıştır.²⁰⁸

8. *Hattu'l-Mesâhif*

خط المصاحف

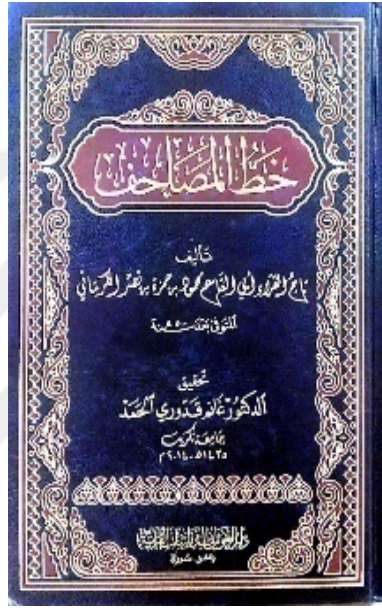
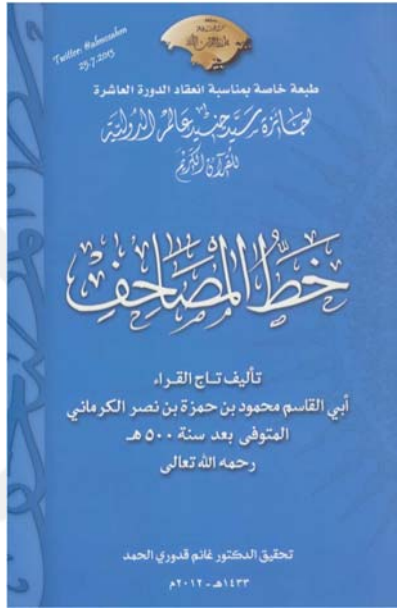
²⁰⁷ Bkz. Bilinmeyen müellif, *el-Hicâ fî Resmi'l-Mushaf*, nşr: Ğânim el-Hamed, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, 1433/2012, nâşirin girişi, s. 40.

²⁰⁸ Eserin özelliklerini daha geniş şekilde öğrenmek için eserin nâşirinin girişine bakınız: Bilinmeyen müellif, a.g.e, ss. 44-62.

- **Müellifin İsmi:** Ebü'l-Kâsım el-Kirmânî (500/1106'dan sonra).²⁰⁹

- **Eserin Baskıları**

1. Baskı, Câizetü Sayyd Cünaid Âlim ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm جائزة سيد جنيد - عالم الدولية للقرآن الكريم, Bahrain, 1433/2012, 210 sayfa.
2. Baskı, Dimaşk-Suriye: Dâru'l-Ġavsânî, 1436/2015, 184 sayfa.

- **Eserin Muhtevası**

Hattu'l-Mesâhif kitabının konu ve muhtevası Resmü'l-Mushaf ilminde yazılan kitapların konusunun olduğu gibi Hz. Osman zamanında ashâbı kiram tarafından yazılan Mushafların kelimelerinin nasıl yazıldığı ve Mushaflardaki hazf, ibdâl, ziyade ve Resmü'l-Mushaf'ın diğer özelliklerini aktarmak, muhafaza etmek ve açıklamaktır.

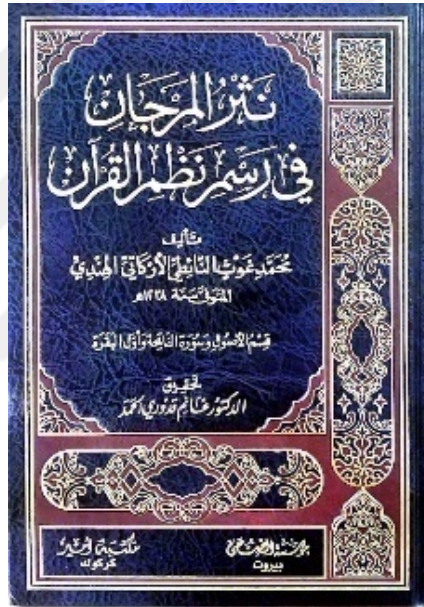
²⁰⁹ Ebü'l-Kâsım el-Kirmânî: Mahmud b. Hamza b. Nasr Tacül'l-Kurrâ: Tefsir, nahiv ve kıraat âlimidir. Kirman'da doğdu ve öğrenimini burada yaptı. Hocaları, Ebû Sehl Muhammed b. Abdurrahman en-Nisâbüri ile Şeyhülislâm Kâdî Cemalettin Ebü'l-Meâlî 'dir. Kirmânî, ilmi incelemeleri ve telif çalışmaları yanında kıraat okutarak öğrenci yetiştirmiş, kıraat âlimi Nasr b. Ali b. Ebû Meryem onun talebesinden olmuştur. İbnü'l-Cezerî'nin ifade ettiğine göre el-Kirmânî hicrî 500 yılından sonra vefat etmiştir. *Lübâbü't-Tefâsîr*, *Ġarâibü't-Tefsîr* ve *Acâibü't-Te'vîl*, *el-Burhân fî Tevcîhi Müteşâbihi'l-Kur'ân* ve *el-Hidâye fî Şerhi Ġâyeti İbn Mihrân* eserlerindedir. (İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, II, s. 254; Suyûtî, *Buġyetü'l-Vuât*, II, s. 277-278; Hasan Keskin, "Kirmânî Tacülkurrâ", *DİA*, XXVI, 2002, s. 66)

el-Kirmânî bu kitapta Resmü'l-Mushaf'ın meselelerini surelere göre arz etmeyi tercih etmiştir. Yani Fatiha suresinden başlayarak Nas suresine kadar surelerdeki Resmü'l-Mushaf hükümlerini İbdâl, Hazf, ziyade vs. anlatmıştır.

9. Nesrü'l-Mürçân fî Resmî Nazmî'l-Kur'an

نشر المرجان في رسم نظم القرآن

- **Müellifin İsmi:** Muhammed b. Gavs en-Nâ'itî el-Erkâtî el-Hindî (1238-1822).²¹⁰
- **Eserin Baskısı**
 1. Baskı, Beyrut-Lübnan: Mü'essesetü'd-Duha مؤسسة الضحى, 1435/2014, 264 sayfa.

• Eserin Muhtevası

Kitabı tanıtırken Ğânim Kaddûrî Hamed şu ifadelerde bulunmuştur: 'Kitap, genel olarak Kur'ân ilimlerinde ve özellikle Kur'an'ın yazımında ilmî bir ansiklopedidir. Her

²¹⁰ Muhammed el-Erkâtî: Muhammed b. Gavs b. Nâsirüddin Muhammed b. Nizameddin Ahmed en-Nâ'itî el-Erkâtî el-Hindî; Arakât'a bağlı olan Muhammedpor şehrinde 1166/1753 yılında dünyaya gelmiştir. Hindistan'ın meşhur fakihlerinden biri idi. Dedesi olan Şeyh Nizameddin Ahmed'den ilim almaya başlayan Şeyh Muhammed el-Erkâtî, Eminüddin es-Seddîkî el-İlûrî ve Abdü'l-Alî b. Nizameddin el-Lekhenevî'den de hadis, fıkıh gibi İslam ilimlerini tahsil etmiştir. Fıkıh, Hadis, Nahiv, Akaide ve Resmü'l-Mushaf ilimlerinde Arapça, Farsça ve Hintçe çok sayıda eserleri vardır. 1238/1822 yılında vefat etmiştir. (bkz. Muhammed el-Erkâtî, *Nesrü'l-Mürçân*, nşr: Ğânim el-Hamed, Lübnan-Beyrut: Mü'essesetü'd-Duha, 1. Baskı, 1435/2014, nâşirin girişi, s. 11-15.)

biri 600 büyük boylu sayfadan fazla olan yedi bölümden oluşur'. Ğânim Kaddûrî Hamed bu kitapta *Nesrû'l-Murcan*'dan sadece birinci bölümü neşretmiştir.

Kitap giriş, önsöz ve iki makaleden oluşmaktadır. Eserin birinci kısmı yani Ğânim Kaddûrî Hamed 'in neşrettiği kısımda eserin girişi, önsözü, Resmü'l-Mushaf'ın usulünü kapsayan birinci makale ile ferşul-Hurûf'ü içeren ikinci makalenin başından ibarettir.

Giriş kısmından sonra gelen önsöz bölümünde müellif, Arapça kitabeti ve kökeni, Kur'an'ın yazılması, toplanması ve ilk nüshalara çoğalması, Sahabe ve Tabiûnden kurrâ olanlar, Yedi Kurrâ ve ravîleri ve tarikleri, Kur'an'ın Resm-i Osmânî'nin kurallarına göre yazılmasının vacip olması meselesi, Mushaflarda nokta, hareke ve diğer şeylerden tecrit etme meselesi, surelerin başları, Humûs ve Uşûr meselesi vb. konulardan bahsetmiştir.

Birinci makale de Resmü'l-Mushaf'ın usulü ve meşhur eserleri ile ilgilidir.

Müellif u kısmı beş baba ayırmıştır. Birincisi Hazf ve İsbât, ikincisi Ziyade, Üçüncüsü İbdâl, dördüncüsü Vasıl ve kat' ve beşincisi Hemze'dir.

İkinci kısım ise ferşul-Hurûf üzerindedir. Mushaf'taki surelerin sırasına göre Kur'an'ın kelimelerini teker teker içermektedir. Burada müellif, yazım, okuyuş ve i'râb açısından her kelimededen söz etmektedir. Bu sadece bu kitaptan basılan kısım değil diğer cüzlerde de devam etmektedir.²¹¹

10. *Kitâbü'n-Nakt ve's-Şekl*

كتاب النقط والشكل

• **Müellifin İsmi:** Ebû Bekr İbrâhim b. es-Sirrî es-Serrâc (316-827).

• **Eserin Baskısı:**

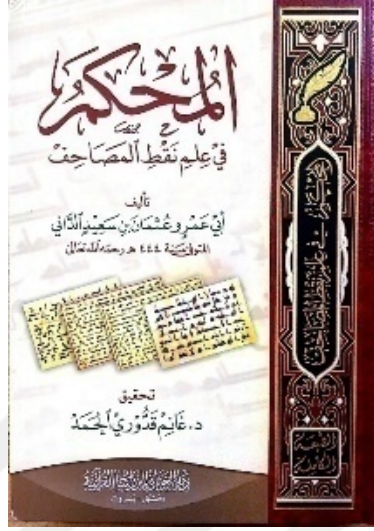
1. Baskı, *İlmü'n-Nakt ve's-Şekl et'Târih ve'l-Usûl* eserin içinde neşredilmiştir, Amman-Ürdün: Dâr Ammar, 1437/2016, ss. 129-198.

11. *el-Muhkem fî İlmi Nakti'l-Mesâhif*

المحكم في علم نقط المصاحف

²¹¹ Muhammed el-Erkâtî, a.g.e, nâşirin girişi, s. 19-20.

- **Müellifin İsmi:** Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).
 - **Eserin Baskısı**
1. Baskı, Dimaşk-Suriye: Dâru'l-Ğavsânî, 1438/2017, 476 Sayfa.

- **Eserin Muhtevası**

El-Muhkem kitabının önemi şu noktalarda izah edilebilir:

1- İlmü'n-Nakt ve's-Şekl, Mushaf alanında olduğu gibi Arap yazısı ve tarihi bakımından da mühim bir ilimdir. Nitekim bu alanda yazılan ilk eserlerin kayıp olması, *el-Muhkem* kitabına önem katmıştır. Çünkü Dânî, bu sahada daha önce telif edilmiş ya da şifahî olarak nakledilen bilgileri de sağlam bir şekilde bu eserine almıştır.

2- *El-Muhkem* kendi alanında en büyük eser sayılmaktadır. Zira müellif, bu eserde kendi zamanına kadar bu alan ile ilgili her şeyi toplamıştır.

3- Son olarak Dânî bu alandaki yani Kur'an ilimlerindeki yüksek makama sahip olması, gerek bu eser gerekse telif ettiği diğer eserlere önem ve değer eklemiştir.²¹²

Kitabın içeriği hakkında özet bir şekilde bahsetmek istersek, Dânî kitabı, noktalama tarihi ve o alandaki âlimlerin mezheplerine dair bölümler ve bablara ayırmıştır. Müellif kitapta, İlk önce noktalama işlemi ortaya çıkışı, başlangıcı ve onlarla başlayanlardan bahsetmeye başladı. Daha sonra Selef 'ten bu konudan nefret edenler ve onu kabul edenlerden de bahsetti. Sonra noktalama konusu ve mahiyeti hakkında bir bölüm tahsis etti. Daha sonra alfabetik harflerinin sıralanması ve İ'câm noktalamasından söz etti. Onu

²¹² Bkz. Dânî, *el-Muhkem*, nâşirin girişi, s. 30; Abdurrahman Çetin, *Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, s. 177.

müteakip bablarda hareketler, şedde, sükûn, med, tenvîn, izhar, idğâm ve ihfâlî harfler, vasıl hemzesi ve kat' hemzesinden bahsetti. Ondan sonra harflerinde eksiklik ya da fazlalık olanlardan bahsetti. Sonra müellif, Mushaf'taki noktalama sisteminden farklı sistemi tercih eden nahivcilerden noktalama âlimlerinin mezhepleri hakkında olan bir kaç bölümle kitabı sonlandırmıştır.²¹³

C. EL-HAMED'İN MAKALELERİ

1. *Zâhîretü'l-İ'râb fî Dav'i Resmi'l-Mushaf*

ظاهرة الإعراب في ضوء رسم المصحف

• Baskıları

1. Baskı: *Mecelletü Külliyyeti'ş-Şerî'a* مجلة كلية الشريعة - Bağdat Üniversitesi, sayı 7, Bağdat-Irak, 1401/1981, 55 sayfa.²¹⁴
2. Baskı, *Abhâs fî'l-Arabiyyeti'l-Fushâ* adında tekrar yayınlanmıştır, s. 118-172, Amman-Ürdün: Dâr Ammar, 1426-2005.

2. *Muvâzenetün Beyne Resmi'l-Mushaf Ve'n-Nükûşi'l-Arabiyyeti'l-Kadîme.*

موازنة بين رسم المصحف والنقوش العربية القديمة

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Mevrid* مجلة المورد, Bağdat-Irak, Cilt: 15, Sayı: 4, 1407/1986, 49 sayfa.
2. Baskı, *Abhâs fî Ulûmi'l-Kur'ân* eseri içinde tekrar yayınlanmıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2006, ss. 161-208.

3. *Kitâbü'r-Reddi Alâ Men Hâlefe Mushafî Osmân.*

كتاب الرد على من خالف مصحف عثمان

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Hikme* مجلة الحكمة, el-Medine-Suudi Arabistan, Sayı:9, 1417/1997, 17 Sayfa.

²¹³ Bkz. Dâni, *el-Muhkem*, nâşirin girişi, s. 30.

²¹⁴ Gânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâtî*, s. 22.

2. Baskı, *Abhâs fî Ulûmi'l-Kur'ân* eseri içinde tekrar yayınlanmıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1426/2006, ss. 107-127.

4. *Tibâ'atü'l-Mushaf fi'l-Irak*

طباعة المصحف في العراق

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Hatîb*, Bağdat-Irak, sayı: 4, 1421/2000, 27 sayfa.²¹⁵

2. Baskı, *Abhâs fî Ulûmi'l-Kur'ân* eseri içinde tekrar yayınlanmıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2006, ss. 209-236.

5. *el-Mushafü's-Şerîf fi'l-Asri'r-Râşidî.*

المصحف الشريف في العصر الراشدي

• Baskıları

1. Baskı, *el-Merci' fî Târihi'l-Ümmeti'l-Arabiyye* kitabında yayınlanmıştır, el-Munazzemetü'l-Arabiyye li's-Sekâfe المنظمة العربية للثقافة, 1426/2005, 50 sayfa.

6. *Resmü'l-Mushaf, Hasâ'isuhü ve Tevcihühü fî Tefsir et-Tahrir ve't-Tenvir li Muhammed et-Tahir İbn Âşûr.*

رسم المصحف: خصائصه وتوجيهه في تفسير التحرير والتنوير لمحمد الطاهر بن عاشور

• Baskıları

1. Baskı, Şeyh Muhammed et-Tahir ibn Âşûr'un konferansının faaliyetleri, Ma'hadu'l-Âlemî li'l-Fikri'l-İslâmî, Amman-Ürdün, 1430/2009, 40 sayfa.

7. *en-Naktü ve's-Şeklü Dirâsetün Müvazenetün Beyne'l-Masâdir ve'l-Mesâhif.*

النقط والشكل دراسة موازنة بين المصادر والمصاحف

• Baskıları

1. Baskı, 'el-Mushafi's-Şerîf ve İslâm Medeniyetindeki Yeri' Sempozyumu, Uluslararası İslâmî İlimler Üniversitesi, Amman-Ürdün, 1432/2011, 45 sayfa.

²¹⁵ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâtî*, s. 24.

2. Baskı, *İlmü'n-Nakt ve'ş-Şekl et'Târih ve'l-Usûl* eseri içinde neşredilmiştir, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1437/2016, ss. 9-84.

8. Müvazenetün Beyne'z-Zabt fi'r-Resmi'l-Mushafî ve'r-Resmi'l-İmlâî

موازنة بين الضبط في الرسم المصحفي والرسم الإملائي

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* مجلة البحوث والدراسات القرآنية, yıl:4, sayı: 7, Kral Fahd Mushaf-i Şerif basım Kompleksi, 1430/2009, ss. 21-69.

2. Baskı, *Abhâs fî Resmi'l-Mushaf ve Zabtih* kitabında yer almaktadır, Amman-Ürdün: Cem'iyyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 168-206.

9. Cuhûdü'l-Ümmeh fî Resmi'l-Kur'âni'l-Kerim

جهود الأمة في رسم القرآن الكريم

• Baskıları

1. Baskı, Uluslararası Birinci Kur'ân-ı Kerim Konferansının Faaliyetleri, Fas, 1432/2011, 50 sayfa.

10. el-Mesâhifü'l-Mahtûta: Tarîfun Biha Ve Beyan Kumetihe't-Tarihiyye ve'l-İlmiyye ve'l-Fenniyye

المصاحف المخطوطة: تعريف بها وبيان قيمتها التاريخية والعلمية والفنية

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü Ma'hadi'l-İmâm eş-Şatibî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* مجلة معهد الإمام الشاطبي للدراسات القرآنية, sayı: 12, Cidde-Suudi Arabistan, 1432/2011, ss. 15-74.

2. Baskı, *İlmü'l-Mesâhif* kitabında neşredilmiştir, Amman-Ürdün: Cem'iyyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 7-59.

11. Resmü Fevâtihi's-Süver ve Ru'ûsi'l-Ây ve'l-Eczâ' fi'l-Mushafi'ş-Şerîf

رسم فواتح السور ورؤوس الآي والأجزاء في المصحف الشريف

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* مجلة البحوث والدراسات القرآنية, yıl:5-6, sayı: 10, el-Medine- Suudi Arabistan, 1430/2009, ss. 57-104.

2. Baskı, *İlmü'l-Mesâhif* kitabında neşredilmiştir, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, 42 sayfa.

12. Ebû Hafs el-Hazzâz ve'Cühûduhü fî Resmi'l-Mushaf

أبو حفص الخزاز وجهوده في رسم المصحف

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü Katri'n-Neda* مجلة قطر الندى, Sayı: 8, 1432/2012, 25 sayfa.
2. Baskı, *Abhâs fî Resmi'l-Mushaf ve Dabıtıh* kitabında yer almaktadır, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 207-225.

13. Kitâbü Nesri'l-Mürçân fî Resmi Nazmi'l-Kur'an li Muhammed b. Ğavs en-Nâitî el-Erkâtî; Ta'rîfün Bihi ve'Beyanü Ehemmiyetih

كتاب نشر المرجان في رسم نظم القرآن لمحمد بن غوث النانطي الأركاتي: تعريف به وبيان أهميته

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü Katri'n-Neda* مجلة قطر الندى, Sayı: 11, 1434/2013, 25 Sayfa.
2. Baskı, *Abhâs fî Resmi'l-Mushaf ve'Zabıtıh* kitabında yer almaktadır, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 226-250.

14. Mürâca'atü Aded Mine'n-Nezariyyâtî'l-Muta'allika bi'Resmi'l-Mushaf fî Dav'i İlmî'l-Hutûti'l-Kadîmeh

مراجعة عدد من النظريات المتعلقة برسم المصحف في ضوء علم الخطوط القديمة

• Baskıları

1. Baskı: Uluslararası Kur'an Araştırmaları Geliştirme Konferansı, Suudi Arabistan-Riyad, 1434/2013.
2. Baskı, *Abhâs fî Resmi'l-Mushaf ve'Zabıtıh* kitabında yer almaktadır, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 5-37.

15. Mushaf el-Mühallisî'l-Mahtût sene H.353.

مصحف المخلصي المخطوط سنة 353هـ

• Baskıları:

1. Baskı: *Mecelletü Ma'hadi'l-İmâm eş-Şatîbî li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye* مجلة معهد الإمام الشاطبي للدراسات القرآنية, sayı: 16, Cidde-Suudi Arabistan, 1434/2013, ss. 13-76.

2. Baskı, *İlmü'l-Mesâhif* kitabında neşredilmiştir, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 129-170.

16. Cühûd Mekkî İbn Ebî Tâlib fî Resmi'l-Mushaf

جهود مكى بن أبى طالب فى رسم المصحف

• Baskıları

1. Baskı, Uluslararası Beşinci Kur'ân-ı Kerîm Konferansı, Kostantine-Cezayir, 1435/2014, 25 sayfa.

2. Baskı, *Cühûd el- Mekkî b. Ebi-Tâlib fî Resmi'l-Mushaf* kitabında neşredilmiştir, 1. Baskı, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1437/2016, ss. 7-38.

17. Mezâhibü'l-Ulemâ fî Takdiri'l-Mahzûf ve'Tahdîdi'z-Zâid ve'Eserüha fî Dabtı'l-Mushaf

مذاهب العلماء فى تقدير المحذوف وتحديد الزائد وأثرها فى ضبط المصحف

• Baskıları

1. Baskı, Kur'ân-ı Kerîm'in Basılması ve Dağıtılması Sempozyumunun Faaliyetleri, Kral Fahd Mushaf-i Şerif Basım Kompleksi, 1436/2015, 58 sayfa.

2. Baskı, *Abhâs fî Resmi'l-Mushaf ve'Zabtıh* kitabında yer almaktadır, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaza Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 127-206.

18. Resmü'l-Mushaf Beyne't-Ta'lîli'l-Luğavî ve't-Tevcîhi'd-Delâli

رسم المصحف بين التعليل اللغوي والتوجيه الدلالي

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Ulûmi's-Şer'iyye ve'l-Lüğati'l-Arabiyye* مجلة العلوم الشرعية واللغة العربية, Sayı: 1, Prens Saddam b. Abdilazîz Üniversitesi, Riyad- Suudi Arabistan, 1437/2016, 61 sayfa.

2. Baskı, *Abhâs fî Resmi'l-Mushaf ve'Zabtıh* kitabında yer almaktadır, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 38-89.

19. el-Mesâhifü'l-Matûta: Cevânibü'l-Înâyeti Biha ve'l-Mevkıf min Dirâsetiha

المصاحف المخطوطة: جوانب العناية بها، والمواقف من دراستها

- **Baskıları**

1. Baskı, Londra: Mü'essetü'l-Furkân مؤسسة الفرقان للتراث الإسلامي , 1437/2016, 50 sayfa.²¹⁶

2. Baskı, *İlmü'l-Mesâhif* kitabında neşredilmiştir, Amman-Ürdün Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 173-222.

20. el-Mahtûtatü'l-Mechületü'l-Müellifin; Ehemmiyetühâ ve Keyfiyyetü't-Ta'amüli Ma'ha

المصاحف المجهولة المؤلفين أهميتها وكيفية التعامل معها (مخطوطات التجويد أنموذجاً)

- **Baskıları**

1. Baskı, Londra: Mü'essetü'l-Furkân مؤسسة الفرقان للتراث الإسلامي , 1437/2016.²¹⁷

21. Kütübü'r-Rivâyetü'l-Meşrikiyye fî İlmi Resmü'l-Mushaf: Ta'rîfün biha Ve Beyani Ehemmiyetihâ

كتب الرواية المشرقية في علم رسم المصحف: تعريف بها وبيان أهميتها

- **Baskıları**

1. Baskı, Londra: Mü'essetü'l-Furkân مؤسسة الفرقان للتراث الإسلامي , 1437/2016.²¹⁸

2. Baskı, *Abhâs fî Resmü'l-Mushaf ve 'Zabtih* kitabında yer almaktadır, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaza Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 251-282.

III. ĞÂNİM KADDÛRÎ HAMED'İN RESMÜ'L-MUSHAF İLMİNE DAİR GÖRÜŞLERİ

Ğânim Kaddûrî Hamed'in Resmü'l-Mushaf ilmine dair yazmış olduğu çalışmaları okuduğum zaman onun tercih ettiği birtakım görüşleri tespit edebildim. Yalnız konu çok uzayacağı için bu görüşlerin tümünü bu tezde incelemeyi mümkün görmemekteyim. Bu sebeple Ğânim Kaddûrî Hamed'in Kur'ân ve Arap yazısı hakkındaki görüşlerinden önemli olan birkaç meseleye temas etmekle yetineceğim.

²¹⁶ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâtî*, s. 42.

²¹⁷ a.yer.

²¹⁸ a.g.e, s. 43.

A. Ğânim Kaddûrî Hamed'in, Resm-i Osmânî'nin olgularını yorumlamadaki görüşü

Kur'ân-ı Kerîm'in yazısında, günümüzde Arapların kullandıkları yazı imlâsına uygun şekilde yazılmayan bir sürü kelime vardır. Bu yüzden, İmam Mâlik b. Enes'e bu konu ile ilgili soru sorulmuş ve O 'Kur'ân ilk yazıldığı gibi yazılmalı' fetvasını vermişti.

“Bu kelimeler neye göre yazıldı? Sahabe neden o şekilde yazdılar?” gibi sorular, Arapça, Kıraat ve Resmü'l-Mushaf âlimleri tarafından cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu olguları izah etmeye gayret sarf eden âlimlerin tavırları vardır. Bazılarına göre, imlâya muhalif biçimde yazılan kelimeler, Mushaf'ı yazan kişinin bir hatası olup bu hatanın düzeltilmesi gerekir. Bazıları da, o kelimelerin yazısı, imlâ kurallarından farklı olmasının sebebi kelimelerin manasıdır. Yani o kelimeler manalarına göre yazılmıştır, demiştir. Üçüncü mezhebe göre, o kelimeler bir hikmete göre yazıldı ve o hikmet, kâtiplerin gitmesi ile gitmiştir. Dördüncü görüşe göre de, Mushaf'taki hazif, ziyade vb. olguların nedeni, yazılan Mushaf'ın tüm kıraat vecihlerini içermesi içindir. Onlara göre sahabe Kur'ân'ı dilden yazıya taşırken bu Mushaf'ta bu kıraat bulunsun, diğeri de öbür kıraat ihtiva etsin istemişlerdir. Son görüş ise sahabenin yazmış oldukları Kur'ân'daki bazı yazı kelimeler dile ve nahve bağlı nedenlerden dolayıdır.²¹⁹

Ğânim Kaddûrî Hamed, *Resmü'l-Mushaf* ve *Abhâs fî Resmî'l-Mushaf ve 'Zabtih* isimli eserlerinde delillerini arz ederek tüm bu görüşleri tartıştıktan sonra sunduğumuz son mezhebini tercih ederek şöyle demektedir: “Bir sonuca varmak gerekirse, hiç tereddüt etmeden Kuran'ın yazısının olgularını, telaffuz gerçekleri ve yazı adetlerinin üzerinde kurulan dilbilimsel açıklamasını tercih etmekteyim. Dâni, Mehdevî ve Ebû Davud gibi Resmü'l-Mushaf ilminin erken dönemin âlimlerinin ifadelerinde, Resm-i Osmânî'nin illetlerini izah etmek için bu yönde devam etmekte bize yardımcı olabilen hususlar vardır. Onların zikrettikleri Resmü'l-Mushaf'ın sebeplerini eski hatlar ile ilgili modern araştırmaların ışığında kontrol edilebilir ve ilk Mushaf'ların yazıldığı dönemde yazılan eski yazılarla denk edilebilir. Zira o yazılar, sahabenin Kur'ân'ı Mushaf'lara yazmak işleminde kullandıkları yazı şekli, Mushaf dışında kullandıkları yazı imlâsı ile aynıdır. O da Arapça âlimlerinin sarf ve nahiv ölçülerinin ışığında Arap yazısının

²¹⁹ Bkz. Ğânim el-Hamed, *Resmü'l-Mushaf*, ss. 169-195.

kurallarını tedvin etmeden önce idi. Bu araştırmanın sonucunda, tüm Resm-i Osmânî'nin fenomenleri için bir açıklama bulmamız gerekmediğini hatırlatmak gerekir".²²⁰

B. Arap yazısı ve Arapların Peygamberin zamanında yazı yazmayı bilip bilmedikleri hakkındaki görüşü

Arap yazısının kökeni âlimler arasında çok görüşlü bir konudur.²²¹

Bu konuda, Ğânim Kaddûrî el-Hamed, eski hatlar ile ilgili yapılan araştırmalar ile yeni keşfedilen eserler ve bunlarla müttefik olan sağlam senetlerle gelen rivayetlere dayanarak Arap yazısının kökeni, el-Hîre'den öğrenen Anbar ehlinden alınmış olduğunu tercih etmiştir. Özellikle modern arkeolojinin araştırmaları bunu teyit etmektedir.²²²

Ayrıca Ğânim Kaddûrî Hamed, Hz. Peygamberimizin döneminde Arapların yazı yazmayı bildikleri, o dönemde Araplarda yazı yazarların sayısı kısıtlı olduğunu iddia eden bazı âlimlere muhalefet ederek Hicaz bölgesinde onlarca kişi yazmayı bildikleri kanaatindedir.²²³

C. Hz. Osman'ın döneminde istinsah edilen Mushafların sayısı

Resmü'l-Mushaf ilminde, âlimler arasında ihtilaf edilen hususlardan biri de Hz. Osman'ın zamanında çoğaltılıp şehirlere gönderilen Mushafların sayısıdır.

Kimi âlimler o nüshaların dört,²²⁴ kimi de Mekke'ye, Şam'a, Yemen'e, Bahrain'e, Basra'ya, Kûfe'ye göndererek bir tane de Medine'de bırakarak yedi nüsha olduğu kanaatindedir.²²⁵ Kurtubî de, Hz. Osman'ın, Irak, Şam ve Mısır'a ana Mushafları gönderdiğini rivayet etmiştir.²²⁶

Ğânim Kaddûrî Hamed bu konuda, Hz. Osman'ın Mushafları istinsah etmeye sevk eden nedenden hareketle, onun müslümanların tüm şehir ve beldelerine birer ana Mushaf gönderdiğini tercih etmektedir. Çünkü Hz. Osman, Mushafları çoğaltmaktan maksadı,

²²⁰ Ğânim el-Hamed, *Abhâs fî Resmî'l-Mushaf ve 'Zabtuh*, Amman: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1. Baskı, 1438/2017, s. 88-89.

²²¹ Âlimlerin görüşlerine vâkıf olmak için bkz. Ğânim el-Hamed, *Resmü'l-Mushaf*, ss. 22-33.

²²² Ğânim el-Hamed, *Abhâs fî Resmî'l-Mushaf ve 'Zabtuh*, s. 14.

²²³ a.yer.

²²⁴ İbn Ebî Dâvud, *Kitâbü'l-Mesâhif*, nşr: Mühîbbü'd-Din Vâiz, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 2. Baskı, 1423/2002, s. 238.

²²⁵ İbn Ebî Dâvud, a.g.e, s. 239.

²²⁶ Kurtubî, *el-Câmi' li'Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, nşr: Abdullah et-Tükî, Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1427/2006, s. 89.

müslümanların Kur'ân okumasındaki ortaya çıkan ihtilafı kaldırmaktır. Öyleyse neye sadece rivayetlerde geçen şehirlere göndermekle sınırlı kalır? Bunun yanında Mushafların sayısı hakkındaki İbn Ebî Dâvud'un ve diğer rivayetler o Mushafların sayısını tam olarak belirlememiştir.²²⁷

D. Kıraatlar, okuyucuların Kur'ân'ın yazısında ihtilaf ettiklerinden türemiş iddiası karşısında tavrı

Kıraatlar, sened'e önem vermeden Kur'ân-ı Kerîm'in yazısından her okuyucunun okuyabileceği şekilde okunduğu için çeşitli olarak ortaya çıktığı iddia edilir. Bu iddia, Kur'ân'a atılan yeni bir iftira değildir. Eskiden ortaya çıkmıştır. Ancak müsteşrikler bunu yenileyip yeniden yaymaya çalıştılar.

Ğânim Kaddûrî Hamed bu iddiayı *Resmü'l-Mushaf* kitabında ele almıştı. Daha sonra onu reddetmek için özel küçük bir risale yazmakla yeniden yaymıştır.

Ğânim Kaddûrî Hamed'in bu konu ile ilgili görüşünü özet olarak şöyle arz edebiliriz:

1. Kur'an'ın okuyuş şekilleri olan kıraatların, Mushaflar yazılmadan önce Hz. Peygamberimiz (sav)'in zamanında mevcut idi. O dönemde, Müslümanlar Kur'an okumasında, Kur'an'ı öğrenmek için Mushaflardan daha fazla dilden dile şifahi olarak okuyup ezberlemeye dayanıyorlardı ve buna dair deliller çoktur.²²⁸

2. Kur'an'ın yazısı, kıraatların meydana gelmesine sebep olsaydı o yazıya aykırı gelen kıraatlar bulmamız mümkün olmazdı. Örnekleri de fazladır.²²⁹

3. Yine de Kur'an'ın yazısı, kıraatların meydana gelmesine sebep olsaydı o yazının caiz kıldığı tüm vecihler kabul edilmeliydi. Çünkü o kıraatlar, okuyucuların Kur'an yazısını okumasındaki bir içtihat neticesi olsaydı o kıraatlar arasında hiçbir fark ya da özellik olmadan hepsini kabul etmemiz gerekirdi.

4. Sahabe, insanlara Kur'an'ı öğrettiklerinde sadece Mushaf'la yetinmekle kalmayıp onlara da şifahi olarak okutmakta özen gösteriyorlardı. Buna en büyük delil, Hz. Osman Mushafları yazdırdıktan sonra şehirlere gönderdiğinde her Mushaf yanında okutman hoca göndermiştir.²³⁰

²²⁷ Ğânim el-Hamed, *Resmü'l-Mushaf*, s. 102.

²²⁸ Ğânim el-Hamed, *Aslü'l-Kıraâti'l-Kur'âniyye*, Mektebetü İbn Teymiyye, 1413/1993, s. 20.

²²⁹ a.g.e, s. 21.

²³⁰ a.g.e, s. 23.

E. Resmü'l-Mushaf ilminde en yaygın meselelerden, Hz. Ebû Bekr'in döneminde Kur'ân'ı ilk defa bir Mushaf'a toplandığında yedi harfle mi yoksa bir harfle mi yazılmıştır? Hz. Osman'ın zamanında da istinsah edilen Mushaflar kaç harf üzerine yazılmıştır?

el- Hamed'e göre, Kur'an-ı Kerim'in yazılışı, Peygamberin hayatında sadece bir şekilde, yani, yedi harfinin izninin serbest bıraktığı farklı vecihleri içermeyen, Peygamberin sahabeye okuduğu genel kıraatin üzerine gerçekleşti. Ayrıca Hz. Ebû Bekr'in zamanındaki toplanan Mushaf ile aynı şekilde yazıldı. Özellikle Hz. Ebû Bekr zamanında Kur'ân'ı bir Mushaf'ın içinde cem' etmek için Hz. Peygamberin hayatında yazılan Kur'ân parçalarına dayanıyordu ve Hz. Ebû Bekr'in hedefi, Peygamberin hayatında yazılan ve okunan Kur'ân'ı kaybetmeden muhafaza etmektir. Bunun yanında Hz. Ebû Bekr'in Kur'ân'ı toplamak üzere görevlendirdiği kişi Peygamberin Kur'ân kâtibi olan Zeyd b. Sâbit idi. Bu noktadan hareketle Peygamberimizin hayatında yazılan Kur'ân ve Hz. Ebû Bekr'in zamanında toplanan Mushaf arasında yazı açısından hiçbir fark yoktur.²³¹

Hz. Osman'ın zamanında istinsah edilen Mushaflar bir harfle mi yoksa yedi harfle mi yazılmıştır?

Ğânim Kaddûrî Hamed mesele ile ilgili âlimlerin görüşlerini tartıştıktan sonra,²³² Mushaf-ı Osmânî'nin yazıya muhalefet etmeyen sahih kıraatlerden çok okuma şekli içerdiğini göz önünde bulundurarak tek bir harf üzerine yazılmıştır. Yani tek ve belli bir kıraate göre idi. Fakat sahabenin döneminden çok zaman geçtiğinden dolayı o kıraatı belirlemek mümkün değildir.²³³

²³¹ Ğânim el-Hamed, *Resmü'l-Mushaf*, s. 120-121.

²³² Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz. Ğânim el-Hamed, *Resmü'l-Mushaf*, ss. 120-127.

²³³ Ğânim el-Hamed, *Resmü'l-Mushaf*, s. 127.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ĞÂNİM KADDÛRÎ el-HAMED'İN KUR'AN İLİMLERİNDEKİ ÇALIŞMALARI VE DİĞER KİTAPLARI

Ğânim Kaddûrî Hamed Tecvîd ve Resmü'l-Mushaf ilmindeki araştırmaları ile ilgili saygınlığının yanı sıra Kur'an ve Arapça ilimlerdeki bazı bilimsel çalışmalarıyla da ünlendi. En önde gelen eserlerinden biri de Muhâdarât fî Ulûmi'l-Kur'ân isimli eseridir.

Bu çalışmayı, bakışları ve bilimsel içeriğiyle ilgili bilgileri, ince ayrıntılarını vermeden anlatarak Ğânim Kaddûrî Hamed'in Tecvîd ilmi ve Resmü'l-Mushaf ilmine dâhil olmayan ilmî çalışmaları üzerinde durmakla sonlandırmak istedim.

Bu bölümde, Ğânim Kaddûrî Hamed'in, telif ettiği dokuz kitap, tahkik ettiği yedi eser ve otuz beş bilimsel makalesi sayılmıştır. Bu çalışmalar, Kur'an ilimleri, Kıraat, Tefsir, Arap dili ve Ğânim Kaddûrî Hamed'in kendi hayatı gibi farklı alanlarla alakalıdır. Bu nedenle, bu bölümü Kur'an ilimlerine dair çalışmaları ve diğer çalışmaları olarak iki kısma ayırdık.

I. ĞÂNİM KADDÛRÎ EL-HAMED'İN KUR'AN İLİMLERİNE DAİR ÇALIŞMALARI

A. EL-HAMED'İN TELİF KİTAPLARI

1. *Muhâdarât fî Ulûmi'l-Kur'ân*

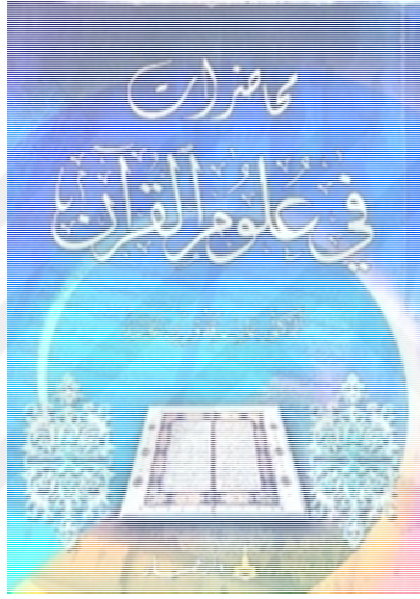
محاضرات في علوم القرآن

Bu eser Kur'an ilimlerine dair bir çalışmadır. Ğânim Kaddûrî Hamed yüksek lisansı bitirdikten sonra Bağdat'daki Azam Fakültesi'nde öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Orada öğrettiği ilimlerden biri de Kur'an İlimleridir. Ğânim Kaddûrî Hamed kitabın girişinde, Kur'an İlimleri dersinde üniversite öğrencileri için okutulacak uygun bir kitap bulunmaması sebebiyle bu çalışmayı Kur'an ilimleri dersinde özellikle Kur'an ilimlerinde mütehassıs olmayanlara yönelik modern üslupla yazdığını dile getirmiştir.²³⁴

²³⁴ Ğânim el-Hamed, *Muhâdarât fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2. Baskı, Amman-Ürdün, Dâr Ammâr, 1423-2003, s. 5-6.

• Kitabın Baskıları

Kitap ilk önce Bağdat, Daru'l-Kitap li'Tibaâ basım evinde 1401 / 1981 yılında 320 sayfa,²³⁵ daha sonra Ürdün – Amman 1423 / 2003 yılında 269 sayfa olarak iki baskısı vardır. İkinci basım birincisinden yirmi iki yıl sonra meydana gelmesine rağmen birbirinden çok farklı değildir. Yazarımız ikinci baskıda ilk baskıda kaçırdığı bilgileri telafi ederek bazı mevzuları kolaylaştırmak amacıyla tekrar yazmıştır.²³⁶

• Kitabın Muhtevası

Söz konusu kitap giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında Kur'an ilimlerinin tanıtılması, Kur'an ilimlerinde, Kur'an'ın kaynağı ve iniş keyfiyetini, Kur'an'ın toplanıp yazılması ve birden fazla nüshaya çoğaltılması, Kur'an'ın okuyuş ve kıraatleri ve Kur'an'ın tefsiri ve ayetlerinin anlaşılması olarak temel dört konu işlediği belirtilmiştir. Bundan sonra, Kur'an İlimlerinin dört dönemde geliştiğinden bahsedilmiştir. (s. 7-12)

Girişten sonra gelen ilk bölüm, Kur'an'ın nuzülü ile ilgilidir. Müellifimiz Kur'an'ın inişi konusunu, Kur'an-ı Kerim'in kaynağı Allah (cc.) olduğu, Kur'an'ın nuzül

²³⁵ Gânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellesâfi*, s.32.

²³⁶ Gânim el-Hamed, *Muhâdarat fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1423/2003, s. 6.

başlangıcının Ramazan ayında olduğu, Peygamberimizin nazil olan Kur'an'ı ezberlemesi, Kur'an'ın parça parça iniş hikmetini, esbâb-ı nüzul ve Kur'an Arap dilinde indirilmesinin hikmeti ve Arabi ve Acemi tüm insanlara gönderilmesi olarak sekiz bahiste incelemiştir. (s. 13-47)

Daha sonraki bölüm, Kur'an İlimlerinden Kur'an-ı Kerim'in yazılmasına dair mevzular için tahsis edilmiştir. Müellifimiz, "Kur'an-ı Kerim'in Tedvini" başlığı altında, Peygamberimiz (sav)'in döneminden matbaalar dönemine kadar geçtiği aşamaları beş tali başlık altında ele almıştır. Başlıkları şu şekilde sıralayabiliriz: 1- Peygamberimiz döneminde Kur'an'ın yazılması, 2- Kur'an'ın mushafta toplanması, 3- Mushafların birleştirilmesi, 4- Kur'an'ın telif edilmesi, 5- Mushaf'ın şeklinin gelişmesidir. (s. 49-90)

Üçüncü bölüm Kur'an'ın okunması ile ilgilidir. Yazarımız geçen bölümlerde yaptığı gibi bu bölümde de Kur'an'ın okuyuşu hakkında Kur'an İlimleri kitaplarında yayımlanan mebhasları toplamıştır. Kur'an-ı Kerim'in okunmasının önemi, amaçları ve faziletleri, okuyucunun Kur'an'ı okurken gözetmesi gereken edepler bu bölümde işlenen konulardandır. Bu bölümde Kur'an'ın kıraatlerinin kaynağı ve kıraatlerin çok sayıda olmasının sebebi de işlenen konulardandır (s. 90-112)

Ondan sonra müellifimiz bu bölümün diğer mebhasları, hurûf-ı seb'a, sahih ve şaz kıraatlerin arasında olan farkı, yedi kuraânın ortaya çıkışı ve son olarak günümüzde kıraatlerin hâli konuları için ayırmıştır. (s. 113-161)

Kitabın en büyük bölümü olan son bölüm ise Kur'an'ın tefsiri hakkında olmaktadır.

Tefsir ilmi, Kur'an'ın indirilmesinin temel amacı olan Kur'an'ı anlamayı sağlayan bir ilim olduğu için Kur'an ilimlerinin en önemli ilimlerden biridir.

Müellifimiz bu bölüme Tefsir ilminin ortaya çıkışı üzerine konuşmakla başlamıştır. Onun ardından farklı alan ve yönlere mensup olan tefsir kitapları hakkında bilgi vererek en meşhur tefsir kitaplarını tanıtmıştır. Sonraki mebhaslarda da günümüzdeki tefsir âlimleri, kitapları ve özellikle tefsir âlimlerinin modern bilimsel teorilere ilişkin düşüncelerine tahsis edilmiştir. (s. 163-216)

Müellifimize göre, bazı modern tefsir âlimlerinin güncel bilimsel teorilere gereğinden fazla hayran kalıp icat edilen her teoriyi pekiştirmek için Kur'an ayetlerine başvurarak ayetleri yorumlarken Kur'an'ın bilime uygun olduğunu ispat etmek amacıyla

zorlanmaktadırlar. Hâlbuki Kur'an-ı Kerim içinde bazı bilimsel teoriler olmasına rağmen bilim için değil, insanların Allah'ın varlığını ve ona giden yolu göstermek için indirilmiştir. (ss. 213-216)

Müellifimiz bu bölümü sona erdirirken “Tefsir Usulü ve Kur'an'ın İcazı” konularına yer vermiştir. (s. 218-254)

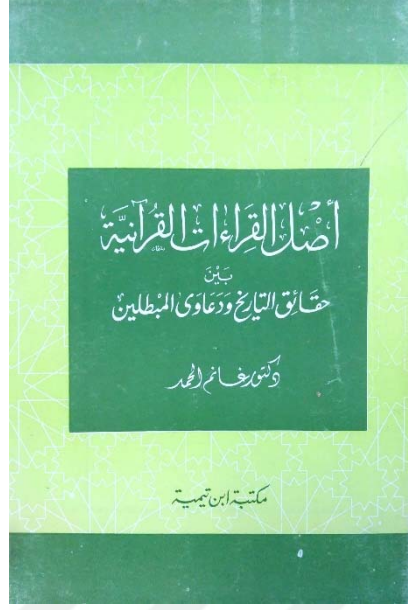
Tanıtmaya çalıştığım kitapta müellifimizin yazma özelliklerinden önemli niteliğini görmekteyiz. Müellifimiz tüm kitaplarında uyguladığı yöntemi bu kitapta da uygulamıştır. Müellifimiz genelde bir konu ele aldığı zaman o konunun tali fikirleri temel fikirleri altında toplanmaktadır. Demek istediğimiz Üstat el-Hamed üzerinde çalıştığı konuyu başta temel fikirlere ayırdıktan sonra o fikirlere temaslı olan alt başlıkları toplamaya çalışmaktadır. Örneğin; Kur'an ilimleri hakkında yazılan kitaplar konular üzerinde ayrı ayrı inceleme yaparken; müellifimiz bu kitapta Kur'an İlimlerinin konuları arasında ilişki kurup tüm konuları dört ana başlık altında işlemiştir. Mesela kitabın birinci bölümü Kur'an ilimlerinden Kur'an-ı Kerim'in nuzülü ile ilgili olan konuları ele almıştır ve ondan sonraki bölümlerde de aynı yöntemi uygulamıştır.

2. *Aslü'l-Kırââti'l-Kur'âniyye*

أصل القراءات القرآنية

• **Kitabın Baskıları**

1. Baskı, Mektebetü İbn Teymiyye, 1413/1993, 42 sayfa.
2. Baskı, *Mecelletü'l-Hikme مجلة الحكمة*, sayı: 20, Medine- Suudi Arabistan, 1421/2000, ss. 133-156.
3. Baskı: *Abhâs fî ulûmi'l-Kur'ân* kitabın içinde yayılmıştır, s.7-34, Amman-Ürdün: Dâr Ammar, 1426/2006.

- **Kitabın Muhtevası**

Bu risale Kıraat ilmine dair bir makaledir.

Makale yukarıda gösterildiği gibi üç defa basılmıştır. İlk önce Mektebetü İbn Teymiyye vasıtasıyla müstakil bir kitap olarak yayınlamışken ikinci ve üçüncü kez ise farklı kitaplarda makale olarak basılmıştır.

Kitap, Kıraat ilmi ve Kur'an tarihi hakkında iki şüphe incelemiştir.

İlk şüphenin içeriği, Kuran kıraatlarının kökeninin, Hz. Osman'ın hükümdarlığı sırasında yazılmış olan ilk Mushafların yazım şekli ile ilgili olduğudur. İkinci şüphe ise Kuran kıraatlarının, okuyucuların içtihadının sonucu olduğunu ifade etmektedir.

Bu iki şüphenin, Kur'an'ın kıraatlarını tanımaması ve kıraatların ya sahabenin yahut da ondan sonraki gelenlerin içtihadıyla ortaya çıkmasındaki ciddiyeti çok açık şekilde tespit edebiliriz. Böylece kıraatların Hz. Peygamberimizin okuduğu ve sahabeye öğrettiğini reddedilmiştir.

Dr. Ğânim bu makaleyi giriş kısmından sonra yedi kıraatın tarihi ve doğuşuna dair bir bahisle başlamıştır. Daha sonra ikinci bahiste, Kıraatların, Hz. Osman b. Affan (r.a.) döneminde yazılmış olan noktasız ve harekesiz Mushafların metinlerinin okunmasındaki okuyucuların ihtilâf olmaları sebebiyle olduğunu ifade eden şüpheyi arz etmiştir. Bu

iddiaya göre her okuyucu, Mushaf'taki metni ayetlerin manasının gerektirdiği üzere okuyordu. Bu görüş sahipleri arasında müsteşriklerden, Goldziher, Brockelman ve Pretzel ve onları ilimsiz delilsiz takip eden Araplardan da Cevad Ali, Saleh el-Müncid ve Abdullah Horşîd sayabiliriz.²³⁷

Müellifimiz bu şüphely şü noktalarla reddetmiştir:

5. Kur'an kıraatlarının, Mushaflar yazılmadan önce Hz. Peygamberimiz (sav.)'in zamanında mevcut idi. O dönemde Müslümanlar Kur'an okumasında Kur'an'ı sayfalara yazmaktan daha fazla Kur'an'ı öğrenmek için dilden dile şifahi olarak okuyup ezberlemeye dayanıyorlardı. Buna dair deliller çoktur.²³⁸
6. Kur'an'ın yazısı, Kıraatların meydana gelmesine sebep olsaydı o yazıya aykırı gelen kıraatlar bulmamız mümkün olmazdı. Örnekler de fazladır.²³⁹
7. Yine de Kur'an'ın yazısı, Kıraatların meydana gelmesine sebep olsaydı o yazının caiz kıldığı tüm vecihler kabul edilmeliydi. Çünkü o kıraatlar, okuyucuların kur'an yazısını okumadaki bir içtihat neticesi olsaydı o kıraatlar arasında hiçbir fark ya da özellik olmadan hepsini kabul etmemizi hak ederdi.
8. Sahabe, insanlara Kur'an'ı öğrettiklerinde sadece Mushaf'la yetinmek kalmayıp onlara da şifahi olarak okutmakta özen gösteriyorlardı. Buna en büyük delil, Hz. Osman Mushafları yazdırdıktan sonra şehirlere gönderdiğinde her Mushaf yanında okutman hoca göndermiştir.²⁴⁰

Müellifimiz üçüncü bahiste de Kıraatların okuyuculardan bir içtihat olduğu iddiasını incelmıştır. *el-Beyan fî Tefsiri 'l-Kur'an* kitabın yazarı olan Ebu'l-Kâsim el-Hû'î' bu iddia kendilerine nispet edilenlerdendir.

Bu iddianın öncekinden daha tehlikeli olduğu oldukça nettir. Çünkü bu iddiaya göre okuduğumuz Kıraatlar ve Kur'an olduğunu ve Allah'ın sözü olarak bildiğimiz kıraatlar öyledir. Buna göre de Kur'an'ı istediğimiz gibi okuyabiliyoruz çünkü işin başı içtihatır.²⁴¹ Müellifimiz de bu iddiayı reddetmek için bu bahsi tahsis etmiştir.²⁴²

²³⁷ Ğânim el-Hamed, *Aslü 'l-Kirââti 'l-Kur'âniyye*, Mektebetü İbn Teymiyye, 1413/1993, s. 7.

²³⁸ a.g.e, s. 20.

²³⁹ a.g.e, s. 21

²⁴⁰ a.g.e, s. 23.

²⁴¹ a.g.e, s.24.

²⁴² a.g.e, s.23-30.

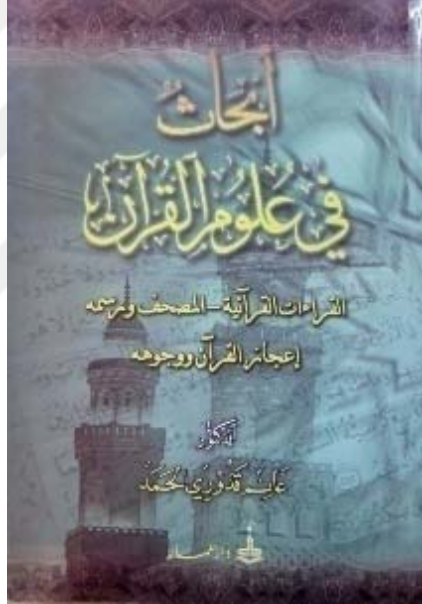
Makalenin son bahsi ise makalede yer alan şüphelere cevap olsun diye günümüzdeki Müslümanların ülkeleri büyük kısmında tercih edilen Kur'an rivayeti Hafs b. Süleyman'ın rivayetinin usulünü beyan ederek onun kökeni okuyucunun içtihadı ya da Kur'an'ın yazısını manaya uygun gördüğü şekilde okumadığı ispat edip o rivayet diğer kıraatlar gibi Peygamberin ashâbından büyük âlimlerden aktarıldığını anlatılmıştır.²⁴³

3. *Abhâs fî Ulûmi'l-Kur'ân*

أبحاث في علوم القرآن

• Kitabın Baskıları

1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2006, 353 sayfa.

• Kitabın Muhtevası

Kitap, Kur'an ilimlerinden Kıraat, Resmü'l-Mushaf ve İ'cazü'l-Kur'an ilimlerinde birkaç makale kapsamaktadır. Kitabın içeriği aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Kitap üç bölümden oluşturulmuştur. İlk bölüm Kur'an'ın Kıraat ilmiyle ilgili dört araştırmayı içerirken ikinci bölüm, Kur'an-ı Kerim'in yazısı ve basımı ile ilgili dört makale ihtiva eder ve üçüncü bölümde İ'cazü'l-Kur'an ilmine dair üç makale

²⁴³ a.g.e, s.31-36.

mevcuttur. Yazarın dediği gibi bu araştırmalar, yirmi beş yıllık bir öğrenimin, öğretimin, araştırmanın ve yazmanın meyvesidir.²⁴⁴

Birinci Bölüm: Kur'an'ın kıraatları ile ilgili araştırmalar:

Az önce ifade ettiğimiz gibi bu bölüm dört makaleden oluşmaktadır. Makaleler şunlardır:

- أصل القراءات القرآنية Kur'an'ın Kıraatlarının kökeni.²⁴⁵
- الاختيار في قراءة القرآن Kur'ân'ın kıraatında el-İhtiyar (seçme) kavramı.
- علم القراءة بين الرواية والدراية Kıraat ilmi rivayet ve dirayet arasında:
- حفص بن سليمان الراوي بين الجرح والتعديل Hafs Bin Süleyman Râvî Kırâati Âsım Beyne'l-Cerhi ve't-Ta'dîl.²⁴⁶

İkinci Bölüm: Resmü'l-Mushaf ilminde araştırmalar:

Yazar Kuran'ın yazısı ve basımı üzerine bir araştırma koleksiyonuna bu bölümü ayırmıştır. İkinci bölümde, muhtevası hakkında bilgi vermeye çalışacağım dört makale vardır:

- كتاب الرد على من خالف مصحف عثمان (تعريف موجز) Hz. Osman'ın Mushaf'ına muhalefet edenlere cevap kitabı (kısaca tanıtım).
- تحزيب القرآن في المصادر والمصاحف (Kaynaklar ve Mushaflarda Kur'an'ın cüzleştirilmesi).
- موازنة بين رسم المصحف والنقوش العربية القديمة (Muvâzenetün Beyne Resmi'l-Mushaf Ve'n-Nükûşî'l-Arabiyyeti'l-Kadîme)
- طباعة المصحف في العراق (Tibâatü'l-Mushaf fi'l-Irâk)

Kitabın son bölümünde ise müellif İ'câzü'l-Kurân ile ilgili üç makale sunmuştur.

- مناهج العلماء في دراسة الإعجاز العلمي (Menâhicü'l-Ulamâ' fî Dirâseti İcâzi'l-Kur'ân)

²⁴⁴ Gânim el-Hamed, *Abhâs fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Ürdün: Amman: Dâr Ammar, 1. Baskı, 1426/2006, s.6.

²⁴⁵ Makalenin içeriği ile ilgili bakınız bu çalışma ss. 163-165.

²⁴⁶ Makalenin içeriği ile ilgili bakınız bu çalışma ss. 193-194.

- الإعجاز العددي في القرآن حقيقة أم توهم (I'câzü'l-Adedi fi'l-Kur'ani'l-Kerim: Hakiketün ev Tevehhüm)
- حكمة التكرار في القرآن (Hikmetü't-Tekrâr fi'l-Kur'ân)

4. Zavâhir Lüğaviyye fi'l-Kıraâti'l-Kur'âniyye

ظواهر لغوية في القراءات القرآنية

• Kitabın Baskıları

1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1427/2006, 100 Sayfa.

• Kitabın Muhtevası

Müelilf bu çalışması hakkında şunları söylemektedir: “Kur’an’ın kıraatleri dilsel olguların çoğunu muhafaza etmiştir. Bunun için mutavahir ve şaz kıraatlerin içerdiği sarf, ses, nahiv ve delalet olguları ile ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalarda dikkati çeken bir husus vardır. Bazı Arap dili bilginleri, Hafs rivayetinde gelen Tahkîku'l-Hemzeteyn vechi zayıf ya da şaz olduğu vasıflandırılmıştır. Bu durum ne Asm ’ın kurrâ arasındaki makamı ne de kıraatının dünyadaki makamına uygun değildir. Bunun için Kıraat âlimleri ve Nahiv bilginlerinin sözlerini izleyip toplayarak bu konuyu ele almışım.

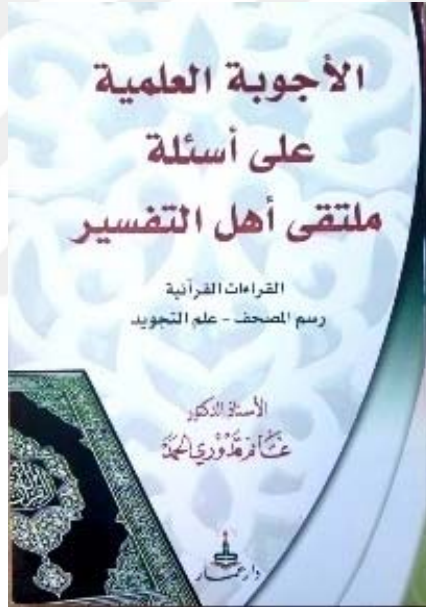
Bunun yanında (بما عاهد عليه الله)²⁴⁷ ve (وما أنسانيه إلا الشيطان)²⁴⁸ gibi Ha-ı Zamîr ve (أمن لا)²⁴⁹ ve (يَهْدِي)²⁵⁰ bazı fiillerin kipi hakkında kıraatla ilgilenen bazı hocalardan bazı sorular bana ulaşıyordu. Bunların hepsini bir araya getirerek bu risaleyi yayınlamakla tüm ilgilenenlerin faydasını sağlamak istedim”²⁵¹

5. *el-Ecvibetü'l-İlmiyye Alâ Es'ileti Mültakâ Ehli't-Tefsîr fi'l-Kirâat ve'r-Resm ve't-Tecvîd*

الأجوبة العلمية على أسئلة ملتي أهل التفسير في القراءات والرسم والتجويد

• **Kitabın Baskısı**

1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1428/2007, 165 sayfa.

²⁴⁷ Feth 48/10.

²⁴⁸ Kehf 18/63.

²⁴⁹ Yûnus 10/35.

²⁵⁰ Yâsin 36/49.

²⁵¹ Ğânim el-Hamed, *Zavâhir Lüğaviyye fi'l-Kirâati'l-Kur'âniyye*, Ürdün-Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1427/2006, s. 5.

• Kitabın Muhtevası

Bu eser, Tefsir Ehli'nin internet sitesinin yöneticileri tarafından Ğânim Kaddûrî el-Hamed ile yapılan bir görüşme ile ilgili olup, görüşmede Ğânim Kaddûrî Hamed'e sorulan soruların cevaplarını içermektedir.

Sorular kitapta üç ana başlık altında toplanmıştır:

Birincisi: Kur'an'ın kıraatlerinin Resmü'l-Mushaf ile ilişkisi. Ğânim Kaddûrî Hamed bu başlık altında Kur'an kıraatlerinin kökeni gibi Kıraat ilminin en önemli ve karmaşık meselelerini ele alarak yedi harf hadislerinin kapsadığı okuma ruhsatının hakikatini ve onun Hz. Osman b. Affan'ın çağında Kur'an-ı Kerim'in çoğalması ile alakasını anlatmaya çalışmıştır. (s. 7-87)

İkincisi: er-Resmü'l-Osmânî'nin usûlü ve özellikleri. Bu bahiste müellif, Hz. Osman'ın zamanında istinsah edilen Mushaf'ın yazma kuralları ve özelliklerine dair bazı meseleleri ele almıştır. Bilindiği üzere Kur'an'ın kendine mahsus bir yazılma tarzı vardır. İslâm âlimleri bu özel yazma tarzının özellikleri ve tekniğini muhafaza etmek ve sapasağlam bir şekilde nesilden nesile aktarmak için bir sürü çaba sarf etmiştir. Ğânim Kaddûrî Hamed de bu bahiste Resmü'l-Mushaf ile alakalı ortaya çıkan müşkül hususlar ve merak edilen soruları açıklamaya çalışmıştır. (s. 89-120)

Üçüncüsü: Tecvîd ilmini eski ve çağdaş çalışmalarla anlatma. Burada ise müellif tecvîd ilmine dair yazdığı kitaplarda yaptığı gibi eski Arap dili âlimleri ve Tecvîd bilginlerinin yazdıkları, yeni Fonetik (sesbilgisi) araştırmacılarının araştırmaları ile arasında mukayese yaparak tecvîd ilminin bazı hükümlerini arz etmiştir. (s. 121-158)

6. *Hafs Bin Süleyman Râvî Kırâati Âsım Beyne'l-Cerhi ve't-Ta'dîl*

حفص بن سليمان راوي قراءة عاصم بن الجرح والتعديل

• Kitabın Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Furkân* مجلة الفرقان , Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'âni'l-Kerîm جمعية المحافظة على القرآن الكريم , sayı: 43, 1426/2005, 17 sayfa.
2. Baskı, *Abhâs fî Ulûmi'l-Kur'ân* eserin içinde tekrar yayınlanmıştır, Amman: Dâr Ammâr, 1426/2006, ss. 91-106.

3. Baskı, Ğânim Kaddûrî Hamed, Yahya b. Abdullah eş-Şihrî'nin iştrakiyel tekrar yayınlamıştır, Riyad: Merkez Tefsîr li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1436/2015, 168 Sayfa.

- **Kitabın Muhtevası**

Bu kitap, Ğânim Kaddûrî Hamed ile Yahya eş-Şihrî arasında internetteki Ehl-i Tefsir web sitesinde yer alan bilimsel bir tartışmanın sonucu ortaya çıkmıştır

Ğânim Kaddûrî el-Hamed, 1426-2005 yılında Ürdün'deki Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'âni'l-Kerîm'e tabi olan ve Kur'an-ı Kerim ile ilgili araştırmalarda mütehasıs olan el-Furkan dergisinde yayınlamış olduğu *Hafs Bin Süleyman Râvî Kırâati Âsım Beyne'l-Cerhi ve't-Ta'dî* başlıklı makalesini faydası herkese ulaşsın diye Ehl-i Tefsir sitesinde tekrar yayınlamıştır. Sitenin danışmanı olan Dr. Abdurrahman eş-Şihrî ve Ğânim Kaddûrî el-Hamed, makalenin Hadis ilmine dair olduğu için Hadis ilminde uzman olan Dr. Yahya eş-Şihrî'den makaleye yorum yapmasını rica ettiler. Dr. Yahya da onların isteği üzerine detaylı bir yorum yazmıştır.

Makalenin temel fikri, hadis ravilerinin dünyadaki en meşhur Kur'an kıraatının râvîsi olan Hafs b. Süleyman hakkında vermiş oldukları hüküm üzerinde kurulmuştur. Zira Hadis ravileri, Hafs'ın hakkında hadis rivayetinde zayıf, Kur'an kıraatında sika olduğuna hüküm vermişlerdir. Ğânim Kaddûrî Hamed'e göre bu hükümde bir çelişki vardır. Aynı kişi hem zayıf hem de sika nasıl olabilir. Kur'an rivayetinde önde gelen ve rivayeti tüm âlimler tarafından kabul edilen bir zat nasıl Hadis ilmindeki rivayetleri zayıf olur. Sadece

bu değil bazı âlimlere göre yalancı ve hrszlk yapandır. Bu nedenle bu konu üzerinde durup Hafs ile ilgili âlimlerin grŖlerini incelemiŖtir.

Ėânim Kaddr Hamed'in yapmŖ olduğu araŖtırmanın neticesi, Hadis ravileri tarafından rivayetleri reddedilen Ŗahs Asım'in kraatn aktran Hafs b. Süleyman el-Esed el-Kf değil, Hafs b. Süleyman el-Mankar'dir. Buhari ve ondan gelen bazı Hadis âlimleri, iki kiŖinin isimleri birbirine benzediği için birbirine karŖtrmŖlar.

Makaleyi inceleyen Dr. Yahya eŖ-Ŗehir'nin yorumunun sonucu da, Hadis âlimleri öyle bir hataya dŖmedikleri ve Hafs ile ilgili Hadis ravileri tarafından Hafs'ın Hadis ilminde zayıf ve kıraat ilminde ska olduğu verilen hükmünün doğru olduğunu delillerle ispat etmiŖtir.

Her ne ise Asım'in rvsi olan Hafs b. Süleyman, tüm İslm âlimleri tarafından Kıraat ilminde üstün bir otorite sahibi olarak kabul edilmiŖtir ve günümüzde dünyanın en meŖhur Kur'an rivayeti onun rivayetidir. Müslümanların bir iki ülkesi hariç yaklaşık yüzde doksan beŖi Kur'an' onun rivayetine göre okumaktadırlar. Bu onur Hafs için yeterlidir.

7. *el-Kraat'l-Kur'niyye - Menhic ve A'lm*

القراءات القرآنية منهاج وأعلام

• Kitabın Baskısı

1. Baskı, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'n el-Kerm, 1439/2018, 250 sayfa.

• Kitabın Muhtevası

Bu eser el-Hamed'in ortaya koyduğu son eserlerinden biridir. Ğânim Kaddûrî Hamed, İstanbul'da onunla buluştuğumda bu eseri ve *Abhâs fî İlmi Resmî'l-Mushaf* ile *Abhâs fî İlmi'l-Mesâhif* eserlerinden birer nüsha bana hediye etti.

Kitabın girişinde, Ğânim Kaddûrî Hamed, Kur'ân'ın okuması ve kıraatlerinin Resmî'l-Mushaf ve Tecvîd ilmine bağlı olduğu için uzun zamandan beri ilgi duyarak bu ilme dair *Resmü'l-Mushaf* ve *Muhâdarât fî Ulûmi'l-Kur'ân* kitaplarında birkaç mebhas tahsisi ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca Kıraat ilmi hakkında birkaç makale de yayınlamıştır.²⁵²

Söz konusu eserde yedi makale tekrar yayınlanmıştır. Kitaptaki makalelerin isimleri şu şekilde sıralanabilir:

1. *el-Menhecû'n-Nebevî fî Ta'limi'l-Vûfûdi İle'l-Medineti'l-Münevarti'l-Kur'ânî'l-Kerîm.*
2. *Ebû Abdurrahmân es-Sülemî ve Cühûduhü fî'l-İkrâ ve Ta'limi'l-Kur'ân.*
3. *Ebû Übeyd el-Kâsim b. Sellâm ve'Cühûduhü fî Dirâseti'l-Kırâât.*
4. *Kitâbü'l-Kırâât li Ebî Hâtim es-Sicistânî: Ta'rîfün Bih ve'Beyanün li Menhacihî ve'Tahkîki Ba'z Nusûsîh.*
5. *İsmâil el-Kâdî el-Bağdâdî ve Kitâbuhü fî'l-Kırââti'l-Kur'âniyye.*
6. *Kitâbü'l-Kırâât li't-Taberî: Mevzû'uhü ve'Menhecühü.*

²⁵² Ğânim el-Hamed, *el-Kırââtü'l-Kur'âniyye*, Ürdün-Amman: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1. Baskı, 1439-2018, s. 3.

7. *et-Tilâvetü'l-Kur'âniyyetü'l-Müvahhade fi Meâhid et-Te'lîm.*

B. EL-HAMED'İN TAHKİK ETTİĞİ ESERLER

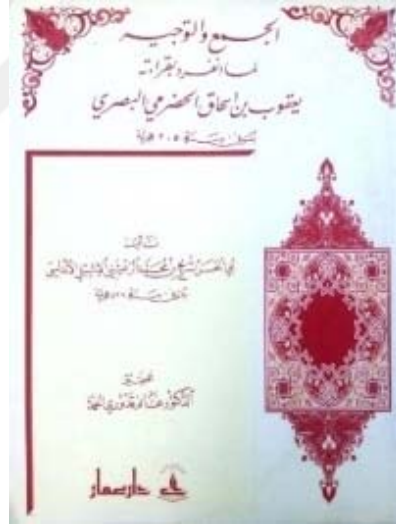
1. *el-Cam' ve't-Tevcih Lima'nfarede bi-Kırâatihî Yakûb el-Hadramî*

الجمع والتوجيه لما انفرد بقراءاته يعقوب الحضرمي

- **Müellifin İsmi:** Ebü'l-Hasen Şurayh b. Muhammed el-İşbîlî (539/1144).²⁵³
- **Eserin Baskıları**

Bu eser müellifimiz el-Hamed tarafından önce makale daha sonra kitap halinde iki defa neşredilmiştir.

1. Baskı, *Mecelletü'l-Mevrid* مجلة المورد, sayı:4, cilt: 17, Bağdat - Irak, 1409/1988, 97 sayfa.²⁵⁴
2. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1420/2000, 97 sayfa.

²⁵³ Ebü'l-Hasen el-İşbîlî: Ebü'l-Hasen Şurayh b. Muhammed b. Şurayh er-Ruainî el-İşbîlî el-Endülüsî 451/1056 yılında Endülüs'ün İşbîlî'ye şehrinde doğdu ve 539/1144 tarihinde vefat etti. Kendi memleketinde İşbîliye'de senelerce hilafetin kadısı ve büyük camiinin hatibi olarak çalıştı. İşbîliye'de yaklaşık yetmiş yıl boyunca Kur'an'ı okuttu. Talebelerinden; Halef b. Abdülmelik İbn Beşkuvâl, Ebü Bekr Muhammed İbn Hayr, Ebü Ca'fer Ahmed b. Ali İbnü'l-Bâziş ve Abdülaziz b. Ali İbnü't-Tahhân'dır. Eserlerin bazıları da şunlardır: *Tevcih Hurûf Kara' Biha Yakup Bin İshak el-Hadramî, Nihayetü'l-İtkân fi Tecvîdi'l-Kur'ân ve el-İhtilâf beyn Yakup el-Hadramî ve'Nâfi' el-Medenî*'dir. (Ebü'l-Hasen el-İşbîlî, *el-Cam' ve't-Tevcih Lima'nfarede bi-Kırâatihî Yakûb el-Hadramî*, nşr: Ğânim el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1420/2000, nâşirin girişi, s. 13-16).

²⁵⁴ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâfi*, 1434/2014, s.14.

- **Eserin Muhtevası**

Bu eser, kırâât-i aşere'den dokuzuncu olan Ya'kûb el-Hadramî'nin²⁵⁵ diğer kıraatlerden münferit olarak rivayet ettiği vecihlerin açıklamasına dair bir eserdir.

Yazar, Kur'an surelerinin sırasına göre kitapta yer alan meseleleri düzenlemiştir. Ya'kûb diğer okuyucularla ittifak ettiği kelimeleri zikretmeden sadece Ya'kûb'un müstakil okumuş olduğu kelimelerden bahsetmekle sınırlıydı. Müellifin, kitap içinde ele aldığı meselelerin sayısı doksan ikidir.

2. *Ahlâk Hameletü'l-Kur'ân*

أخلاق حملة القرآن

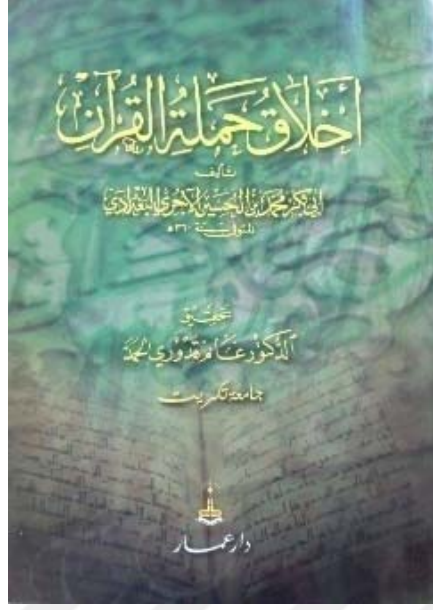
- **Müellifin İsmi:** Ebû Bakr Muhammed b. el-Hüseyn el-Âcurrî ²⁵⁶(360/970).
- **Eserin Baskıları**

Kitabın iki baskısı vardır. 1. Baskı: Vakıflar Bakanlığı yardımıyla yayınlanmıştır. Bağdat-Irak, 1409/1989, 148 sayfadır.²⁵⁷ 2. Baskı ise: Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1429/2008, 148 sayfadır.

²⁵⁵ Ya'kûb el-Hadramî: Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî (205/821) Kırâât-i aşere imamlarındandır. (117/735) yılında muhtemelen Basra'da dünyaya geldi. Dedesinin dedesi Ebû İshak el-Hadramî, Hadramîler'in mevlâsı olduğundan Hadramî nesebiyle anılmış, ayrıca Nahvî ve Basrî nispetleri ve Ebû Yûsuf künyesiyle de zikredilmiştir. Kaynaklarda Ya'kûb'un hocaları arasında Kırâât-i seb'a imamlarından Ebû Amr b. Alâ ve Ali b. Hamza el-Kisâi'yi sayma hususunda tartışmalar varken en çok yararlandığı hocası Ebû'l-Münzir Sellâm b. Süleyman et-Tavîl olduğu söylenmektedir. Ebû'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyân el-Utâridî, Mehdî b. Meymûn el-Moğolî, Şihâb b. Şürnüfe, Abdurrahman b. Muhaysın gibi hocalardan da Kur'an dersleri aldı. Ravh b. Abdülmü'min, Ruveys, Velîd b. Hassân et-Tevvezî, Ebû Hâtim es-Sicistânî, Ebû Ömer ed-Dûrî ondan kıraat rivayet edenlerden olmuşlardır. Ya'kûb'u tanıtan kaynaklarda, onun *el-Câmi' fi'l-Kıraat* ve *Vakfû't-temâm* adında iki eser yazdığına dair bazı haber verilmiştir yalnız bu eserlerin günümüze ulaşip ulaşmadığı bilinmemektedir. Ya'kûb seksen sekiz yaşındayken 250/821 tarihinde vefat etti. (İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye*, II, 336-338; Tayyar Altıkulaç, *“Ya'kûb el-Hadramî”*, *DİA*, XLIII, s. 282-284).

²⁵⁶ Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyn b. Abdillâh el-Âcurrî el-Bağdâdî (360/970) Tanınmış muhaddis ve fıkıh âlimidir. Bağdat köylerinden Âcur'da 360 yılında doğdu. Tahsilini Bağdat'ta yaptı ve 330/941 yılına kadar orada kaldıktan sonra Mekke'ye gidip yerleşti. 1 Muharrem 360 (4 Kasım 970) tarihinde seksen (bir rivayete göre doksan altı) yaşında iken Mekke'de vefat etti. Eserleri: Âcurrî'nin kırka yakın eserinden en önemlileri şunlardır: *Ahlâku'l-Ulemâ*, *Ahbâru Ömer b. Abdilazîz*, *Tahrîmü'n-Nerd ve's-Şatranc ve'l-Melâhî*, *et-Tasdik bi'n-Nazar İllahî Teâlâ fi'l-Âhire* ve *Ahlâku Hameleti'l-Kur'ân*. (Bkz. Ebû Bakr el-Âcurrî, *Ahlak Hameleti'l-Kur'an*, nşr: Gânim el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1429/2008, nâşirin girişi, 7-18; Orhan Çeker, *“ÂCURRÎ”*, *DİA*, I, s. 329).

²⁵⁷ Gânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellesâfi*, s.14.

- **Eserin Muhtevası**

Ahlâk-ı Hameleti'l-Kur'an kitabı, Kur'an'ın ve Kur'an ehlinin fazileti ve ahlakları konusunda yazılan kitaplardandır.

Bu kitaptan önce aynı konuyu inceleyen bazı kitaplar vardır. Örneğin, Ebû Ubeyd el-Kasım b. Selam (224/838)'in *Fadilü'l-Kur'an* kitabı, İbnü'd-Darîs (294/907)'in *Fadilü'l-Kur'an* kitabı ve el-Âcürri'nin hocası Ebû Bekr Ca'fer el-Firyâbî (301/913)'nin *Fadilü'l-Kur'an* kitabı müellifimizden önce telif edilmişlerdir. Üstelik bu kitap Kur'an halkının ahlakı konusu üzerinde ilk kitap sayılabilir.

Söz konusu kitap Kuran hafızlarının gerek tutmaları gereken ahlak ve sıfatlar gerekse kaçınmaları gereken kötü ahlakları edebî bir şekilde anlatmıştır. Âcürri bu kitapta akıcı ifadeler ve kolay cümleler kullanmıştır.

Ahlâk-ı Hameleti'l-Kur'an kitabı bir giriş ve dokuz baktan ibaret olup bap başlıkları şöyledir: 1- Kur'an hafızlarının faziletleri. 2- Kur'an'ı öğrenip öğretenin faziletleri. 3- Camide Kur'an'ı okumak ve öğrenmek için toplanmanın fazileti. 4- Kur'an ehlinin ahlakının zikredilmesi. 5- Allah'ın rızası için Kur'an okumayanların ahlakının zikredilmesi. 6- Allah rızası için Kur'an'ı okutmaya oturanın ahlakı ve ona layık olan ahlaklar. 7- Hocadan Kur'an'ı okuyanın ahlakları. 8- Kur'an'ı okuyanların okurken bilinmesi gerekenleri bilmeleri babı. 9- Kur'an'ı güzel sesle okuma babıdır.

3. Fahresetü Tesânîfi'l- Ebû Amr ed-Dânî

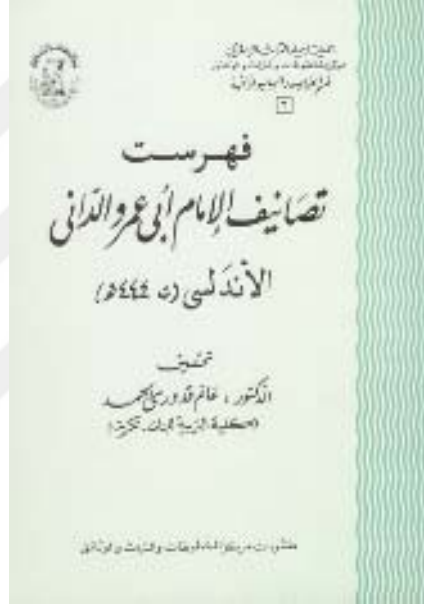
فهرست تصانیف الإمام أبي عمرو الداني

- **Müellifin İsmi:** Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053):

- **Eserin Baskıları:**

1. Baskı, Kuveyt: Merkezi'l-Mahtûtât ve't-Turâs ve'l-Vesâik مركز المخطوطات والتراث
والوثائق, 1410/1990, 41 sayfa.²⁵⁸

Ayrıca Ğânim Kaddûrî el-Hamed bu risaleyi ed-Dânî'nin *et-Tahdîd fi'l-İtkân ve't-Tecvîd* eserini neşrettiğinde kitabın başında yayınlamıştır.²⁵⁹

- **Eserin Muhtevası**

Kaynakların gösterdiği gibi bu eserin el yazma nüshası üç varakadan oluşmaktadır. Dânî bu risalede yazdığı kitap ve risalelerin isimlerini zikretmiştir. Dânî bu risalede yüz on dokuz eserin ismini zikretmiştir.

²⁵⁸ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâti*, s. 14.

²⁵⁹ Bkz. Ebû Amr ed-Dânî, *et-Tahdîd*, s. 24-41.

Ancak Abdülhadi Hamitto *Mü'cem Müellefetu'l-Hâfiz Ebû Amr ed-Dânî* eserinde ed-Dânî'ye yüz yetmiş eser izafe etmiştir.²⁶⁰

4. *el-Beyân fî Addi Âyi'l-Kur'ân*

البيان في عد آي القرآن

• **Müellifin İsmi:** Ebû Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî (444/1053).

• **Eserin Baskıları**

1. Baskı, Kuveyt: Merkezi'l-Mahtûtât ve't-Turâs ve'l-Vesâik مركز المخطوطات والتراث والوثائق, 1414/1994, 378 sayfa.

2. Baskı, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1439/2018, 780 sayfa.

• **Kitabın Muhtevası**

el-Beyân, Ebû Amr ed-Dânî'nin *Câmi'u'l-Beyân* ve *el-Mûdih* isimli eserlerinden sonra hacim açısından üçüncü sırada yer alan önemli bir eserdir.²⁶¹ Bunun yanında bu eser, Kur'an'ın ayetlerinin sayısı, surelerinin Mekkî veya Medenî, kelimeleri ve

²⁶⁰ Bkz. Abdülhadi Hamitto, *Mü'cem Müellefetu'l-Hâfiz Ebû Amr ed-Dânî*, Fas: el-Cem'iyyetu'l-Mağribiyye, 1421/2000, s. 21.

²⁶¹ Abdurrahman Çetin, *Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, s. 126.

harflerinin sayısı ile ilgilenen bilim olan ‘‘İlmü Addi’l-Ây’’in en büyük kaynaklarından sayılır.²⁶²

Ebû Amr, kitabın girişinde, eserin içeriğini kısaca kaleme almış ve Kur’an’ın ayet, kelime ve harflerinin sayısının, humus ve uşuru, surelerin Mekkî ve Medenî olmasının; bu konularda Hicaz, Irak ve Şamlıların ittifak ve ihtilaf noktalarını, seleften gelen haberleri ve buna benzer mevzularla ilgili bilgi vereceğini kaydetmiştir.²⁶³

Ğânim Kaddûrî Hamed bu kitabı ilk kez 1994’te yayınlamıştır. Bir süre sonra kitabın yeni yazma nüshalarına baktığı için ilk kezde itimat ettiği nüshaların eksik olduğunun farkına varmıştır. Bu eksikliği gidermek için kitabı yeniden gözden geçirip bulduğu yazma nüshalar ile karşılaştırarak 2018’de neşretmiştir. Kitabın yeni nüshasının girişinde ve el-Hamed’in kendi internet sitesinde yayınlanan bir makalede bahsettiğine göre 24 yıl önce yapmış olduğu hatadan özür diler, eski kitabın eksikliğin miktarı kitabın beşte biri büyüklüğünde olduğunu belirlemiştir.

Ğânim Kaddûrî Hamed’in, niyetinin samimiyetinin, bilimsel meselelerle ilgilenirken yönteminin açıklığının ve ümmetin mirasını tahkik ederken bilimsel dürüstlüğünün göstergesi olan bu davranışı takdire değer.

Dr. Beşir el-Himyeri 2011 yılında ona Resmü’l-Mushaf ilmine dair olan *el-Vesile ilâ keşfi’l-Akile* kitabını okurken bana söz konusu kitabın Ğânim Kaddûrî Hamed’in tahkikinin eksik olduğundan dolayı kitabı tahkik etmeye karar verdiğini ifade etmişti. Ancak Ğânim Kaddûrî Hamed bu eseri yeniden neşretmesiyle, buna gerek kalmamıştır.

5. *Tenzîlü’l-Kur’âni ve Adedü Âyetihî ve’Ihtilâfi’n-Nâs fih*

تنزيل القرآن وعدد آياته

- **Müellifin İsmi:** Ebû Zür’a Abdurrahman b. Muhammed İbn Zencele.²⁶⁴

²⁶² Dâni, *el-Beyân fî Addi Âyi’l-Kur’ân*, nşr: Ğânim el-Hamed, Kuveyt: Merkezu’l-Matûtât ve’t-Türâs ve’l-Vesâik, 1414/1994, nâşirin girişi, s. 1.

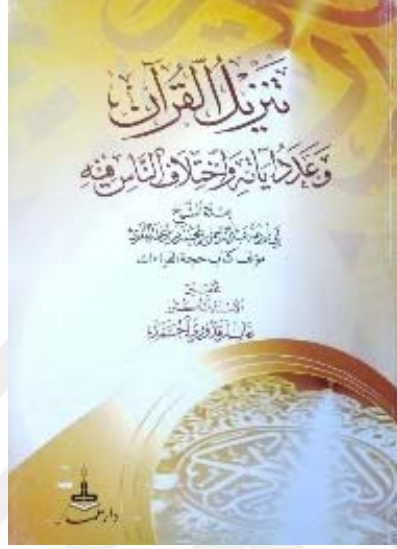
²⁶³ Dâni, *el-Beyân fî Addi Âyi’l-Kur’ân*, s. 19-20; Abdurrahman Çetin, *Ebû Amr ed-Dâni ve Kiraat İlmindeki Yeri*, s. 129.

²⁶⁴ İbn Zencele: Ebû Zür’a Abdurrahman b. Muhammed İbn Zencele el-Mukrî. Hicrî dördüncü asrın âlimlerinden biridir. Kaynaklarda zikredildiğine göre Ahmed İbn Fâris ve Muhammed b. Abdullah el-Hâtîb el-Bağdâdî’den rivayet etmiştir. Kitaplarından bazıları: *Hücutü’l-Kurâât*, *Tenzîlü’l-Kur’ân ve Adedü Âyetihî*, *Şerefü’l-Kurrâ fî’l-Vakf ve’l-İbtidâ ve Tefsirü’l-Kur’ân*’dır. (İbn Zencele, *Hücutü’l-*

• Eserin Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü Ma'hadi'l-İmâm eş-Şatibî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye* مجلة معهد الإمام الشاطبي للدراسات القرآنية, sayı: 2, s. 231-295, Cidde-Suudi Arabistan, 1427/2006.

2. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1430/2009, 76 sayfa.

• Eserin Muhtevası

Bu eser Kur'an ilimlerinden iki ilme dair bir eserdir. Mekkî ve Medenî durumu ve Addü Âyi'l-Kur'an ilimleridir.

Söz konusu kitap giriş (s. 31-32) ve altı baktan ibarettir:

1. Nuzülü hakkında ihtilaf edilen sureler babı. (s. 33).
2. Nuzülü hakkında ittifak edilen sureler babı. (S.34-42).
3. Her surenin ayet sayıları hakkında bab. (S.43-47).
4. Sureler, âyetler, kelimeler ve harflerin toplam sayıları babı. (S.48-49).
5. Kûflerin sayısına göre âyetlerin sonu hakkında bir bab. (S.50-63).
6. Sayı konusunda benzeri olan ve olmayan surelerin zikri babı. (S.64-67).

İbn Zencele, kitabı yazarken muhtasar olmasını tercih etmiştir: İkinci bölümde, Mekkî ve Medenî surelerden istisna edilen âyetleri zikretmemiş, üçüncü bölümde

Kırâât, nşr: Said el-Avğânî, nâşirin girişi, s. 25-30; İbn Zencele, *Tenzilü'l-Kur'an ve Adedü'l-Âyetihi*, nşr: Ğânim el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1430/2009, nâşirin girişi, s. 7-13).

sayısında ihtilaf edilen âyetleri göstermeden ve bu bilimde yazılan diğer kitaplardan farklı olarak her mezhep için sayıları belirtmemiştir.

Kitabın kısa olmasına rağmen, bazı hususlarda, örneğin âyetlerin son harfi hakkında konuşması gibi, ayırt edilebilir. Zira İbn Zencele, başka bir kitapta bulmayacağımız her fasıla harfinin sayısını ve onun her surede fasıla olarak kaç kere geldiğini belirlemiştir.

Kitabın, özet olması, üslubunun kolaylığı için âyetlerin sayılması ilminde tahsil başlangıcında okumaya elverişli olduğunu söyleyebiliriz.

6. *Kitabü'l-Hicec fî Tevcîli'l-Kırâât*

كتاب الحجج في توجيه القراءات

- **Müellifin İsmi:** Ebû Ma'şer Abdülkerîm b. Abdulsamet et-Taberî (478/1085).²⁶⁵

- **Eserin Baskıları**

Söz konusu kitap, el-Hamed tarafından üç defa yayımlanmıştır.

1. Baskı: *Mecelletü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtü'l-Kur'âniyye* مجلة البحوث والدراسات القرآنية yıl: 3, sayı: 6, s. 261-350, el-Medine-Suudi Arabistan, 1429/2008.
2. Baskı: Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1431/2010, 142 sayfa.
3. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1433/2012.²⁶⁶

²⁶⁵ Ebû Ma'şer et-Taberî: Ebû Ma'şer Abdülkerîm b. Abdulsamet b. Muhammed b. Ali b. Muhammed et-Taberî el-Kattân eş-Şâfi'î: hicrî 406 yılında vefat eden Ebû'l-Hasen ed-Dakkâk'tan rivayet ettiği için âlimler, onun hicrî beşinci asrın başında ya da ondan biraz önce doğduğu tahmin içindeler. Tabristan'da ilim tahsil etmeye başlayan Ebû Ma'şer, Mısır, Şam ve Irak gibi ilim merkezlerine Kur'an ve hadisi okumak için yolculuk yapmıştır. İlim yolculuğunu bitirdikten sonra da Mekke'de uzun zaman Kıraât okutmak için kalmış ve orada 478/1085 tarihinde vefat etmiştir. Kaynaklara göre ilim tahsil etmek için uzun yolculuk yapan Ebû Ma'şer'in kıraât ve hadiste onlarca hocaları ve talebeleri vardır. *Kitabü'l-Vakıf ve'l-İbtidâ', Sevki'l-Arûs fî'l-Kırâât, ed'Durar ve'l-Le'âlî fi't-Tefsîr ve'l-Maânî ve Kitabü't-Telhîs* kitaplarındandır. (Ebû Ma'şer et-Taberî, *Kitabü'l-Hicec*, nşr: Ğânim el-Hamed, nâşirin girişi, s. 12-43; Ali Turgut, "Ebû Ma'şer et-Taberî", *DİA*, X, ss. 185-186) .

²⁶⁶ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellesâfi*, s.19.

- **Eserin Muhtevası**

Bu kitapta Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Ebû Ma'ser et-Taberî'nin el-Hicec kitabını canlandırmak için, *el-Hicec* kitabından Ebû't-Tayyib Abdülmü'min İbn Ğalbûn'un *el-İrşâd fi'l-Kırâât* kitabının bir yazma nüshasında bulunan metinlerini bir araya toplayarak söz konusu kitabı yeniden ortaya koymuştur.

el-Hicec kitabından tahkik edip aktarılan metinler aracılığıyla, kitabın konusunun Yedi Kırâat'ın vecihlerini açıklamak ve izah etmek olduğu açıktır. "Tevecihü'l-Kırâât" denilen bu ilim, pek çok dilbilimcinin ve kurrânın, Kırâat vecihlerin manalarını ve sahih ya da şaz açısından derecelerini izah etmek bakımından önemli bir ilim dalıdır.

Bu tür kitapların yazarları kırâat vecihlerine iki yönden bakmaktadırlar: lügat ve mana.

Söz konusu kitap iki bölümden ibarettir.

Birinci bölüm araştırma bölümüdür. Bu bölüm de iki bahse ayrılmıştır. el-Hamed, ilk bahiste kitabın müellifi olan Ebû Ma'ser et-Taberî'nin ismini, künyesini, yaşadığı dönemi, yetişmesini ve ilim tahsil etmesini, hocalarını ve talebelerini, kitaplarını ve âlimler arasındaki yerini sunarak Ebû Ma'ser'in hayatı ve ilmi çalışmalarını tanıtmıştır. İkinci bahiste ise Ebû Ma'ser'in kitabı *el-Hicec* hakkında kısaca bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde ise *el-İrşâd fi'l-Kırâât* kitabından alınan *el-Hicec* kitabından kalan metinlerini tahkik edip arz etmiştir. Arz edilen metinler 52 âyetteki kıraat vechinin açıklanmasıdır.

C. EL-HAMED'İN MAKALELERİ

1. Müellifü't-Tefsîri'l-Müsemma el-Mebânî Li Nazmi'l-Ma'ânî

مؤلف التفسير المسمى "المباني لنظم المعاني"

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'r-Risâleti'l-İslâmiyye* مجلة الرسالة الاسلامية, sayı: 164-165, Vakıflar ve Diyanet İşleri Bakanlığı-Bağdat-Irak, 1404/1984, 15 sayfa.

2. Ebû Übeyd el-Kâsim b. Sellâm ve'Cühûduhû fî Dirâseti'l-Kırâât

أبو عبيد القاسم بن سلام وجهوده في دراسة القراءات

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü Külliyyeti's-Şerî'a* مجلة كلية الشريعة, sayı: 9, Bağdat Üniversitesi, Bağdat-Irak, 1406/1986, 60 sayfa.

2. Baskı, *el-Kırââtü'l-Kur'âniyye - Menâhic ve A'lâm* kitabın içerisinde yer almaktadır. Amman-Ürdün: Cem'iyyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 60 sayfa.²⁶⁷

3. Menâhicü'l-Ulamâ' fî Dirâseti İcâzi'l-Kur'ân.

مناهج العلماء في دراسة إعجاز القرآن

• Baskıları

1. Baskı: Birinci Kur'ân-ı Kerîm'in İcâzı Konfransı, Bağdad-Irak, 1410/1990, 25 Sayfa.²⁶⁸

²⁶⁷ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâti*, s. 24.

²⁶⁸ a. yer.

2. Baskı: *Mecelletü'l-Hikme* مجلة الحكمة, sayı: 18, s. 437-457, el-Medine-Suudi Arabistan, 1420/2000.

4. *Melâmih Medreseti'l-İkrâ' fî Tikrît fi'l-Usûri'l-İslâmiyye*

ملاح مدرسة الإقراء في تكريت في العصور الإسلامية

• Baskıları

1. Baskı, Mevsû'atü Medineti Tikrît موسوعة مدينة تكريت, Sayı: 3, 1417/1997, 15 sayfa.²⁶⁹

5. *Hikmetü't-Tekrâr fi'l-Kur'ân*

حكمة التكرار في القرآن

• Baskıları

1. Baskı, Uluslararası Bediüzzaman Said Nûrsî Dördüncü Konferansı dergisi, ss. 578-597, İstanbul-Türkiye, 1418/1998.

2. Baskı, *Abhâs fî Ulûmi'l-Kur'ân* eserin içinde tekrar yayınlanmıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1426/2006, ss. 294-329.

6. *Aslü'l-Kırââti'l-Kur'âniyye*

أصل القراءات القرآنية

• Baskıları

4. Baskı, *Mecelletü'l-Hikme* مجلة الحكمة, s. 133-156, sayı: 20, Medine- Suudi Arabistan, 1420/2000.

5. Baskı: *Abhâs fî Ulûmi'l-Kur'ân* kitabın içinde yayılmıştır. ss.7-34, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2006.

²⁶⁹ a. yer.

7. *Hareketü Hâi'l-Kinâne fi'l-Kur'ani'l-Kerîm*

حركة هاء الكناية في القرآن الكريم

• Baskıları

1. Baskı, *el-Mecelletü'l-İlmiyye li Câmi'ati Tikrît* المجلة العلمية لجامعة تكريت Tikrît-Irak, sayı: 4, cilt: 8, 1421/2001.

2. Baskı, *Zavâhir Lüğaviyye fi'l-Kıraâti'l-Kur'âniyye* kitabında tekrar neşredilmiştir.

1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1427/2006, ss. 37-64.

8. *İlmü'l-Kırâ'a beyne'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti*

علم القراءة بين الرواية والدراية

• Baskıları

1. Baskı, *el-Mecelletü'l-Irakiyye li'l-Ulûmi'l-İslâmiyye* المجلة العراقية للعلوم الإسلامية, sayı: 1, 1423/2002, 25 sayfa.

2. Baskı, *Abhâs fi Ulûmi'l-Kur'ân* eserin içinde tekrar yayınlanmıştır. Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2006, ss.72-90.

9. *Tahzîbü'l-Kur'ân fi'l-Masâdir ve'l-Mesâhif*

تحزيب القرآن في المصادر والمصاحف

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Ahmediyye* مجلة الأحمديّة, Dubai- ABE, sayı: 15, 1424/2003, 33 sayfa.

2. Baskı, *Abhâs fi Ulûmi'l-Kur'ân* eserin içinde tekrar yayınlanmıştır. Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2006, ss.128-160.

10. *Kitâbü'l-Hâdî fi'l-Mekâti ve'l-Mebâdî li'l-Attâr Tâm ev Nâkıs*

كتاب الهادي في المقاطع والمبادي للعطار تام أو ناقص

- **Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü'l-Mevrid* مجلة المورد, sayı: 3-4, cilt: 31, Bağdat-Irak, 1424/2004, 10 sayfa.

11. *el-İ'câzü'l-Adedî fi'l-Kur'ani'l-Kerîm: Hakîketün ev Tevehhüm*

الإعجاز العددي في القرآن حقيقة أم توهم

- **Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü'l-Hikme* مجلة الحكمة, sayı: 28, el-Medine-Suudi Arabistan, 1425/2005, ss. 253-290.

2. Baskı, *Abhâs fî Ulûmi'l-Kur'ân* eserin içinde tekrar yayınlanmıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2006, ss. 260-292.

12. *el-İhtiyâr fî Kırâati'l-Kur'ân*

الاختيار في قراءة القرآن

- **Baskıları**

1. Baskı, *Abhâs fî Ulûmi'l-Kur'ân* kitabında yayınlanmıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2006, ss. 35-71.

13. *Tahkîku'l-Hamzetain beyne'n-Nahviyyîn ve'l-Mukri'în*

تحقيق الهمزتين بين النحويين والمقرئين

- **Baskıları**

1. Baskı, *Zavâhir Lüğaviyye fî'l-Kırâati'l-Kur'âniyye* kitabında neşredilmiştir, 1.Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1427/2006, ss. 7-36.

14. *ed-Dürûsü't-Terbeviyye fî Sureti'l-Enfâl*

الدروس التربوية في سورة الأنفال

- **Baskıları**

1. Baskı, Mülteka't-Terbiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm ملتقى التربية في القرآن الكريم, Riyad-Suudi Arabistan, 1428/2007, 29 sayfa.²⁷⁰

15. *el-Hayâtü't-Tayyibe fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*

الحياة الطيبة في القرآن الكريم

- **Baskıları**

1. Baskı, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kalkışmanın Unsurları* konferansı, , Amman-Ürdün? Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'âni'l-Kerîm المحافظة على القرآن الكريم, 1431/2010, 20 sayfa.

16. *et-Tilâvetü'l-Kur'âniyyetü'l-Müvahhade Darûretün İlmîyye ve Ta'lîmiyye*

التلاوة القرآنية الموحدة ضرورة علمية وتعليمية

- **Baskıları**

1. Baskı, Suudi Arabistan'daki Kur'ân enstitülerinin Birinci İlmî Buluşması, Cidde-Suudi Arabistan, 1432/2011, 30 sayfa.

2. Baskı, *el-Kıraâtü'l-Kur'âniyye - Menâhic ve A'lâm*, kitabında yer almaktadır. Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 30 sayfa.

17. *Alemü'd-Dîn es-Sehâvî ve Mevkıfuhü mine'l-İcâzi'l-İlmî*

علم الدين السخاوي وموقفه من الإعجاز العلمي

- **Baskıları**

1. Baskı, *el-Mecelletü'l-Âlemiyye li Buhûsi'l-Kur'ân* المجلة العالمية لبحوث القرآن, sayı: 2, cilt: 1, Malaya Üniversitesi, Malayziya, 1433/2012, 24 sayfa.

²⁷⁰ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâfi*, s. 34.

18. el-Menhecü'n-Nebevî fî Ta'lîmi'l-Vûfûdi İle'l-Medineti'l-Münevarti'l-Kur'âni'l-Kerîm

المنهج النبوي في تعليم الوفود إلى المدينة القرآن الكريم

• **Baskıları**

1. Baskı, Uluslararası İkinci Kur'ân-ı Kerîm Öğretim Konferansı, Bahreyn, 1434/2013, 27 sayfa.
2. Baskı, *el-Kıraâtü'l-Kur'âniyye - Menâhic ve A'lâm*, kitabında yer almaktadır, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 6-31.

19. Kitâbü'l-Kırâât li Ebî Hâtim es-Sicistânî: Ta'rîfün Bih ve'Beyanün li Menhacihî ve'Tahkîki Ba'z Nusûsîh

كتاب القراءات لأبي حاتم السجستاني: تعريف به وبيان لمنهجه وتحقيق بعض نصوصه

• **Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü Âdâbi'l-Farâhîdî* مجلة آداب الفراهيدي , Sayı: 21, Tikrît Üniversitesi-Edebiyat Fakültesi, Tikrît-Irak, 1436/2015, 42 sayfa.
2. Baskı, *el-Kıraâtü'l-Kur'âniyye - Menâhic ve A'lâm*, kitabında yer almaktadır, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 96-130.

20. Hafs Bin Süleyman Râvî Kırâati Âsım Beyne'l-Cerhi ve't-Ta'dîl

حفص بن سليمان راوي قراءة عاصم بن الجرح والتعديل

1. Baskı, *Mecelletü'l-Furkân* مجلة الفرقان , Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'âni'l-Kerîm القرآن الكريم جمعية المحافظة على , sayı: 43, 1426/2005, 17 sayfa

21. Kitâbü'l-Kırâât li't-Taberî: Mevzû'uhü ve'Menhecühü

كتاب القراءات للطبري: موضوعه ومنهجه

1. Baskı, *el-Kıraâtü'l-Kur'âniyye - Menâhic ve A'lâm*, kitabında yer almaktadır, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 150-169.

22. Ebû Abdurrahmân es-Sülemî ve Cühûduhü fi'l-İkrâ ve Ta'limi'l-Kur'ân

أبو عبد الرحمن السلمي وجهوده في الإقراء وتعليم القرآن

• **Baskıları**

1. Baskı, Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm'in Birinci İlmî Konferansının Faaliyeti وقائع المؤتمر الأول لجمعية المحافظة على القرآن الكريم, Amman-Ürdün, 1427/2006, 25 sayfa.²⁷¹

23. İsmâil el-Kâdî el-Bağdâdî ve Kitâbuhü fi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye

إسماعيل القاضي البغدادي وكتابه في القراءات القرآنية

• **Baskıları**

1. Baskı, *Mecelletü'l-Buhûs ve'd-Dirâseti'l-İslâmiyye* مجلة البحوث والدراسات الإسلامية Sayı: 23, Bağdat-Irak, 1432/2011, 22 sayfa.

2. Baskı, *el-Kırâati'l-Kur'âniyye - Menâhic ve A'lâm*, Amman-Ürdün: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1438/2017, ss. 131-149.

II. ĞÂNİM KADDÛRÎ HAMED'İN DİĞER ÇALIŞMALARI

A. EL-HAMED'İN TELİF KİTAPLARI

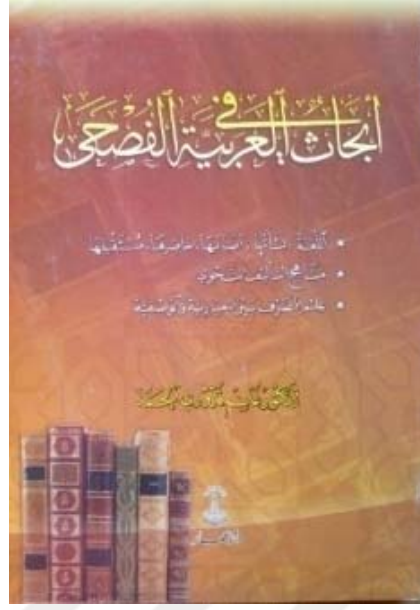
1. Abhâs fi'l-Arabiyyeti'l-Fushâ

أبحاث في العربية الفصحى

• **Kitabın Baskısı**

1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2005, 330 Sayfa.

²⁷¹ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâti*, s. 33.

- **Kitabın Muhtevası**

Kitap; Ğânim Kaddûrî Hamed' in *Abhâs* (Araştırmalar) başlığı altında yayınladığı kitaplar Arapça diliyle ilgili bir araştırma koleksiyonundan oluşmaktadır. Bu araştırmaların bazıları daha önce ilmî dergilerde yayınlanmış ve bazıları da ilk defa bu kitapta ortaya koyulmuştur.

Ğânim Kaddûrî Hamed, zamanla kaybolmak ve bu dergilerin baskılarının bulunmaması için çeşitli ilmî dergilerde yayınlanan ayrı makalelerini bir kitapta toplama alışkanlığını kullanmıştır. Üstelik araştırmacıların bu tür araştırmalara erişimini kolaylaştırmak için de bu yöntemi izlemiştir. Bu iş eğer Ğânim Kaddûrî Hamed tarafından yapılmıyorsa, bu araştırmaların çoğuna erişemez ve birçok konu hakkındaki görüşlerine vakıf olamazdım.

Söz konusu kitap, üç bölüm ve lügat tarifi ve bu konu hakkında eski ve çağdaş âlimlerin görüşleri ile ilgili bir girişten ibarettir.

- Birinci bölüm; Arapça dilinin tarihine dair üç makale içerir:

- ❖ النحو العربي قبل أبي الأسود الدؤلي (*Ebü'l-Esved ed-Düeli'den önce Arapça'nın Nahivi (dilbilgisi)*) (s. 13-52)

Bu araştırmada müellif, Arapça'nın dilbilgisi olan Nahiv ilminin doğuşu ve neşeti, Ebü'l-Esved ed-Düeli'nin döneminden önce dilsel aktivitelerin durumu ve Ebü'l-Esved ed-Düeli'nin Arapça'nın dilbilgisinin ortaya çıkışına olan etkisinden bahsetmektedir.

❖ تَكْوَنُ الْعَرَبِيَّةِ الْفَصْحَى (Fasih Arapça'nın oluşması) (s. 53 - 117)

Bu makale Kur'an dili olan fasih Arapça'nın ortaya çıkışını açıklayan birkaç husus içermektedir.

Bilindiği gibi Kur'an iniş döneminde Araplar, birbirine yakın ve kökeni aynı birden fazla lehçe kullanıyorlardı. Bu durum uzun sürmeyip Kur'an-ı Kerim indikten sonra Araplar bir lehçede toplanmaya başladılar. Tabii o lehçe Kur'an'ın kullandığı lehçedir. Yavaş yavaş diğer lehçeler ortadan kalkmış ve sadece bazı özellikleri kalmıştır.

Bu araştırma ise fasih Arapçanın kökeni hakkında araştırmacıların görüşlerini incelerken Kur'an'ın Kureyş kabilesinin lehçesi üzerinde nazil olması ve Kureyş'in lehçesinden olmayan el-Hemz'in²⁷² Kur'an'da bulunması da üzerinde de durmuştur.

Yine de müellif, bu makalede Hicaz lehçesi ve Cahiliye şiirinin fasih Arapça'nın doğuşu meselesinde oynadığı rolü de ele almıştır. Daha sonra müellif, fasih Arapça'nın Kur'an'ın okuması ile ilgili ilişkisinde bahsederek makaleye son vermiştir.

❖ ظَاهِرَةُ الْإِعْرَابِ فِي ضَوْءِ رَسْمِ الْمَصْحَفِ (Resmü'l-Mushaf İlminin Işığında İ'rab Olgusu) (s. 118-172)

Makale, Resmü'l-Mushaf ilminin Arapça nahvindeki i'rab olgusu ile ilgili alakasını araştırmaktadır.

Makale iki bölüm olarak meydana gelmiştir:

Müellif Birinci bölümde, eski Arapça âlimleri ve çağdaş dilciler arasında görüşlerini açıklayarak i'rab olgusundan söz etmiştir. İkinci bölümde ise Resmü'l-Mushaf ilminin tarihi, i'rab olgusuna olan etkisi ve Resmü'l-Mushaf ilminde hem harekeler hem de harflerle i'rabı gösterme yöntemini ele almıştır.

• İkinci bölüm: Arapça dilinin günümüzdeki ve gelecekteki durumu ile alakalı iki makale vardır:

❖ الْعَرَبِيَّةُ فِي الْعَصْرِ الْحَدِيثِ (Modern asırda Arapça) (s. 173-204)

Bu makalede müellif, bu asırda Arapça hâlini vasıflandıran üç devirden bahsetmiştir. Müellife göre günümüzdeki Arapça'nın hâlini anlamak onun uzak ve yakın tarihini

²⁷² el-Hemz'den maksat, Hemzenin tahkik ile okunmasıdır. Örneğin; (المؤمنون) kelimesinin hemze ile okunmasıdır.

izlemeyi gerektirir. Zira sömürücü güçler, Müslümanların ve Arapların ülkelerine hâkimiyet kurması, ümmetin hayatını, kültürünü ve dilini etkileyen en büyük unsurlardandır. Bu nedenle dilin durumunu belirlemek üzere konuyu üç eksenle ele almak gerek. Birincisi dil çatışmasının başlangıcı dönemi. İkincisi şüphelerle karşı karşıya gelme dönemi. Müellifin şüphelerde maksadı, oryantalistlerin ve Araplardan öğrencileri tarafından Arapça dili hakkında ortaya koydukları şüphelerdir. Onları da kısaca bu makalede ele almıştır. Üçüncü eksen ise Arap dilinin önüne gelen problemleri çözme ve geleceğini belirlemedir.

❖ **مستقبل اللغة العربية في ضوء قوانين التطور اللغوي (Dil gelişiminin kuralları ışığında Arapça'nın geleceği) (s. 205-228)**

Bilindiği üzere insan dilleri gelişimin yasasına tabidir. Neredeyse hiçbir dil o kanundan uzak kalmamıştır. Ancak diller gelişiminin olgusuna olan tepkilerine göre değişir: Diller ya kaybolup yok olabilir ya da değişebilir. Bunun örnekleri de insan dilleri tarihinde çoktur.²⁷³

Bu araştırmanın amacı, dilin gelişiminin yasaları ışığında Arapçanın geleceğini dört noktadan tartışmaktır:

1. Bilimsel olmayan iddialar: Bu iddialar, bazı modern dilbilimcilerin yazılarında ileri sürdükleri iddialardır. Bu iddialar ne kadar bilimsel, objektif ve Arap dilinin geleceğiyle ilgili olduğu iddia edilse de bilimsel ruha sahip olmayıp Arap dilinin yok olmasına ve ortadan kaldırılmasına neden olur.

2. Dil gelişiminin kurallarının doğruluğu.

3. Kur'an-ı Kerim'in Arapça dilinin sağ kalması ve onu yok olma ya da değişmeden korumadaki rolü.

4. Kur'an Kerim'in Arapça ile bağlı olmasından temaları. Müellif, Kur'an-ı Kerim'in Arap dili üzerine olan etkisini şöyle sunmuştur:

- Çeşitlilikten bir tür olmaya dönüşüm.
- Dil ile rivayetten kurallaşmaya dönüşüm.

²⁷³ Ğānim el-Hamed, *Abhās fi'l-Arabiyyeti'l-Fushā*, Amman: Dār Ammār, 1. Baskı, 1426/2005, s. 205.

- Değişimden sabit olmaya geçiş.
- Arap dilinin ilimlerinin doğuşu.

Kur'an-ı Kerim, nazil olduğundan bu yana Arap dilinin istikrarı ile ilgili önemli role sahiptir. Üstelik çeşitli Arap kabilelerin lehçeleri Kuran dilinde birleşmelerine ve Kur'an dili olan Arapça ilimlerinin ortaya koyulup kurallaşmasına da neden olmuştur.²⁷⁴

- Üçüncü bölüm ise yazarın adlandırdığı üzere sistematik konuları içermektedir.

İlk konu; Nahiv kitaplarında izlenen yöntemler. Burada Nahiv ilminin mahiyetini ve Nahiv ders kitaplarındaki en önemli yazarlık yöntemlerini anlatmıştır. (s. 229-255)

İkinci konu da, Sarf ilmi ile ilgilidir. Normatif ve statü arasındaki Sarf ilmi başlıklı bir makaleyi içerir. Araştırma şu soruyu cevaplamaya çalışmaktadır: Sarf ilmi, öğretiminde eğitim kurumları tarafından hangi yöntem benimsenmeli? Ve Sarf kitaplarını telif edenler hangi metodu takip etmelidir?²⁷⁵

Üçüncü konu ise, *İştikâku'l-Vasf fi'l-Arabiyye* (Arapçada sıfatın oluşturulması) ile ilgilidir. (s. 286-314)

2. *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısr li Dirâseti'l-Macisîr*

يوميات الرحلة إلى مصر لدراسة الماجستير

• **Kitabın Baskısı**

1. Baskı, Beyrut-Lübnan: Dar İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabiî, 1434-2014, 270 sayfa.

²⁷⁴ a.g.e, s. 223-226.

²⁷⁵ a.g.e, s. 257.

- **Kitabın Muhtevası**

Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısır li Dirâseti'l-Macistîr (Yüksek Lisans Yapmak üzere Mısır'a Seyahat Günlüğü)

Ğânim Kaddûrî Hamed bu kitapta Mısır'a yaptığı yolculuğunun haberlerini topladı. Kitap aslında 1973 ve 1976 yılları arasında Ğânim Kaddûrî Hamed tarafından yazılan günlük yazılardır. Kitap, Ğânim Kaddûrî Hamed'in o dönemdeki hayatını detaylarıyla içermekte olup Mısır'a gitme kararını aldığından Mısır'da yüksek lisansını bitirene kadar hayatı ile ilgili tüm bilgiler mevcuttur. Yazar ayrıca ailesinden uzakta olmak ve akraba veya arkadaşsız yabancı ülkede bulunmak yahut da öğrenim ile ilgili zahmetler gibi o sırada karşılaştığı zorluklar ve onların üstünden nasıl geçtiğini kaleme almıştır. Biz de ilk bölümü hazırlarken bu kitabı defalarca okuyup ondan çok yararlandık ve tüm ilim talebelerinin okumasını tavsiye ederiz.

3. *Müzakkirâtü Esîr*

مذكرات أسير

- **Kitabın Baskısı**

1. Baskı, Beyrut-Lübnan: Dâr İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabiî, 1434/2014, 204 sayfa.

- **Kitabın muhtevası**

Müzakkirâtü Esîr / Esir anılarının kitabı

Ğânim Kaddûrî Hamed'in iki defa esir düşmesi hikâyesini kaleme aldığı kitaptır. İlki 1403/1983'te ikincisi de 1423/2003'te gerçekleşen esarete, yaşadığı olayları anlatmaktadır. Konuyu ilk bölümde aktardığımız için burada tekrar etmeye gerek görülmemiştir.²⁷⁶

B. EL-HAMED'İN TAHKİK ETTİĞİ ESERLER

1. *Kitâbü'l-Mecâlis*

كتاب المجالس

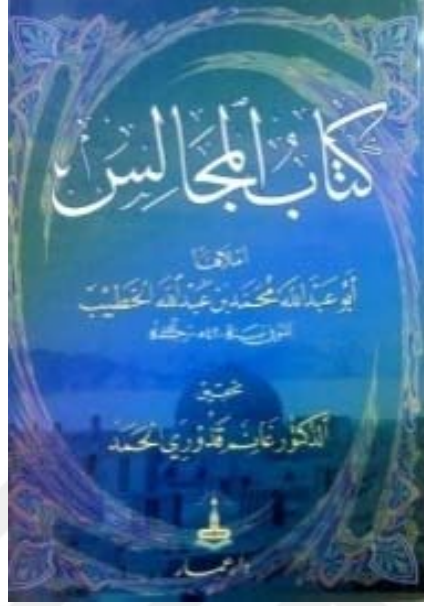
- **Müellifin İsmi:** Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hatîb (420/1029).²⁷⁷

²⁷⁶ Bkz. bu çalışmanın birinci bölümü ss. 26-29.

²⁷⁷ el-Hatîb el-İskâfî; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hatîb el-İskâfî (420/1029): Arap dili ve edebiyatı âlimi. Aslen İsfahanlıdır. İsfahan'dan ayrılıp Rey'e giden ve muhtemelen tahsilini Rey'de tamamlayan İskâfî hatiplik yaptığı için "Hatîb" lakabıyla tanınmıştır. Talebelerinden bazıları; İbrahim b. Ali el-Urdüstânî ve *Hüçetü'l-Kiraat* kitabını telif eden Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele'dir. Eserleri: 1. *Dürretü't-tenzîl ve Ğurretü't-te'vîl*. 2. *Mebâdi'ü'l-luġa*. 3. *Halku'l-insân*. 4. *Lutfu't-tedbîr fî siyâseti'l-mülûk*. İskâfî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Ğalatu Kitâbi'l-'Ayn*, *el-Ğurre* (ediplerin hatalarına dair), *Şevâhidü Sibeveyhi* ve *Nakdü's-şi'r*'dir. (bkz. El-Hatib el-İskâfî, *Kitâbü'l-Mecâlis*, nşr: Ğânim el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Bası, 1422-2002, nâşirin Girişi, s. 7-15; Mustafa Öz, "İskâfî, Hatîb" *DİA*, XXII, ss. 552-553).

- **Eserin Baskıları**

1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1422/2002, 452 sayfa.

- **Eserin Muhtevası**

Eseri neşreden müellifimiz, esere yazdığı girişte kitabın konusunu şöyle açıklamıştır: “ Kitap 35 meclis/dersten oluşmaktadır. Her meclis ise beş mesele içermektedir. Bunlar da bazı insanlar tarafından idrak edilmeyen ayetlerden bir ayetin tefsiri ve anlamı kapalı olan hadislerden bir hadisin tefsiri, nahiv meselesinin izahı, anlamlı beyitlerden bir şiir beytinin açıklanması ve bir atasözünün münasebetini ve manasını açmaktır”.²⁷⁸ Böylece bu eser Tefsir, Hadis, Nahiv ve Sarf, şiir ve Arap atasözlerine dair beş kitap değerinde sayılır.

C. EL-HAMED’İN MAKALELERİ

1. *el-Müsevvitât İnde Ulemâi'l-Arabiyye*

المصوتات عند علماء العربية

- **Baskıları**

²⁷⁸ el-Hatib el-İskâfî, Kitabü'l-Mecâlis, nâşirin Girişi, s. 17.

1. Baskı, *Mecelletü Külliyyeti 'ş-Şerî'a* مجلة كلية الشريعة - Bağdat üniversitesi, sayı: 5, Bağdat-Irak, 1399/1979, 60 sayfa.²⁷⁹

2. *Tekevünü'l-Arabiyyeti'l-Fushâ*

تكوّن العربية الفصحى

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü Mecma'i'l-Lügati'l-Arabiyye el-Ürdünî* مجلة مجمع اللغة العربية el-Ürdünî, sayı: 48, Amman-Ürdün, 1415/1995, 65 Sayfa.

2. Baskı, *Abhâs fi'l-Arabiyyeti'l-Fushâ* kitabında yayınlanmıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2005, ss. 53-117.

3. *en-Nahv el-Arabî Kable Ebi'l-Esved ed-Düelî*

النحو العربي قبل أبي الأسود الدؤلي

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Hikme* مجلة الحكمة, el-Medine-Suudi Arabistan, Sayı:11, 1419/1999, 40 sayfa.²⁸⁰

2. Baskı, *Abhâs fi'l-Arabiyyeti'l-Fushâ* kitabında yayınlanmıştır, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2005, ss. 13-38.

4. *et-Tegyyürâtü's-Savtiyye fî Abniyeti'l-Af'âli'l-Mezîdeti bi t-Tâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*

التغييرات الصوتية في أبنية الأفعال المزيدة بالتاء في القرآن الكريم

• Baskıları

1. Baskı, *el-Mecelletü'l-İlmiyye li Câmi'ati Tikrît* المجلة العلمية لجامعة تكريت, sayı: 5, cilt: 8, Tikrît-Irak, 1421/2001, 25 sayfa.

²⁷⁹ Ğânim el-Hamed, *Mu'cem Mü'ellefâti*, s. 22.

²⁸⁰ a.g.e, s. 25.

2. Baskı, *Zavâhir Lüğaviyye fi'l-Kıraâti'l-Kur'âniyye* kitabında tekrar neşredilmiştir, 1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1427/2006, ss.65-90.

5. *Menâhicü't-Te'lîfi'n-Nahvî*

مناهج التأليف النحوي: عرض ومناقشة

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü Âfâkü's-Sekâfe ve's-Sürâs* التراث والثقافة والنراث , Dubai, 1424/2003, 27 sayfa.

2. Baskı, *Abhâs fi'l-Arabiyyeti'l-Fushâ* eserinde tekrar yayınlanmıştır, 1. Baskı, ss. 229-246, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2005.

6. *el-Fikrû'l-Menhecî fi Mü'ellefti's-Şeyh Abdülkerîm ed-Dabbân.*

الفكر المنهجي في مؤلفات الشيخ عبد الكريم الدبان

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü'l-Ahmediyye* مجلة الأحمديّة , sayı: 17, Dubai, 1425/2004, 30 Sayfa.

7. *eş-Şeyh Dâvûd et-Tikrîti Hayatühü ve Âsâruhû'l-İlmiyye*

الشيخ داود التكريتي حياته وآثاره العلمية

• Baskıları

1. Baskı, Şeyh Dâvud et-Tikrîti Hakkında Özel İlmî Sempozyumunun Faaliyetleri وقائع الندوة العلمية الخاصة بالشيخ داود التكريتي , Tikrîti Üniversitesi -Eğitim Fakültesi, Tikrîti-Irak, 1424/2004, 31 sayfa.

8. *el-Arabiyye fi'l-Asri'l-Hadîs*

العربية في العصر الحديث

• Baskıları

1. Baskı, *Abhâs fi'l-Arabiyyeti'l-Fushâ* kitabında yer almaktadır, 1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2005, ss.173-204.

9. *İlmü's-Serf Beyne'l-Vesfiyye ve'l-Mi'yâriyye*

علم الصرف بين الوصفية والمعيارية

• Baskıları

1. Baskı, *Abhâs fi'l-Arabiyyeti'l-Fushâ* kitabında yer almaktadır, 1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2005, ss. 256-285.

10. *İştikâku'l-Vasf fi'l-Arabiyye*

اشتقاق الوصف في العربية

• Baskıları

1. Baskı, *Abhâs fi'l-Arabiyyeti'l-Fushâ* kitabında yer almaktadır, 1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1426/2005, ss. 286-306.

11. *el-İşmâm fi'l-Arabiyye Hakâkatühü ve'Envâ'hü*

الإشمام في العربية حقيقته وأنواعه

• Baskıları

1. Baskı, *Mecelletü Ma'hadi'l-iş-Şatîbî* مجلة معهد الإمام الشاطبي, sayı:9, 1431/2010, ss.195-245.

2. Baskı, *Abhâs Cedîde fi İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd* kitabında tekrar neşredilmiştir, 1.Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammâr, 1432/2011, ss. 229-266.

12. *Sîretü'l- İbni'l-Cezerî fi'l-Cânibi'l-İlmî*

سيرة الإمام ابن الجزري في الجانب العلمي

• Baskıları

1. Baskı, (*İbnü'l-Cezerî Kurrâların Güneşi*) Sempozyumunun Faaliyetleri, Amman-Ürdün: Cem'iyyetü'l-Muhafaze ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1433/2012, 45 sayfa.

13. el-Mahtûtâtü Mechûletü'l-Mü'ellifin

المخطوطات مجهولة المؤلفين

• Baskıları

1. Baskı: *Mü'essetü'l-Furkân* مؤسسة الفرقان للتراث الإسلامي , Londra, 1434/2016, 30 sayfa.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerîm Yüce Allah'ın Kelamıdır. Onunla her hangi bir şekilde uğraşmak, ilgilenmek ve meşgul olmak kanaatimizce en değerli amellerdendir. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerîm ile hayatını geçiren, Kur'ân'a hizmet etmek için vaktini, malını ve gücünü feda eden âlimlerin hayatını tanıtmak, ilim tahsil etmelerinden ibret almak için talebeliklerine vakıf olmak ve bırakmış oldukları eserleri tanıtmak gibi araştırmaların birçok yararları olduğu gibi bu, âlimlerin ilim talebeleri üzerinde bir vefa hakkıdır.

Kur'an-ı Kerim, Peygamberin zamanından beri Müslümanların dikkatini çekmiştir. Ayrıca İslâm âlimleri Kur'ân-ı Kerîm'i anlamak ve gelecek nesillere aktarmak için son derece gayret etmişlerdir.

Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in, Kur'ân-ı Kerîm'e özen gösteren çağdaş âlimlerin arasında önemli yeri vardır.

Ğânim Kaddûrî el-Hamed, 1950 yılında Irak'ta dünyaya gelmiş ve Irak'ta ikamet etmeye devam etmektedir.

Ğânim Kaddûrî Hamed muasır Kur'ân ehlinin takdirini kazanmış olup kendisi hep övgü ile anılmaktadır.

Müellifimiz el-Hamed, kariyer hayatı boyunca birçok ülkeyi ziyaret ederek ders ve konferans vermiş, sempozyumlara katılmıştır.

Ancak onu asıl şöhrete kavuşturan onun yazdığı kitaplarıdır.

Müellifimiz el-Hamed kırk yıl süresince 28 kitap yazmış, 33 eski eser tahkik etmiş ve 70 den fazla makale yayınlamıştır. Bu çalışmalarla hem Kur'ân'a hem de Kur'ân ile meşgul olanlara büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ayrıca müellifimiz, bu çalışmalar içinde kendi görüşlerini de ortaya koymuştur.

el-Hamed'in çalışmaları, onun ilmî dürüstlüğe sahip olması, eski ve yeni kaynakları takip etmesi, yazdığı konular hakkındaki geniş bilgiyi haiz olması, hata yaptığı zaman o hatayı düzelterek hatanın yerini göstererek ben hata yaptım diye söylemekten çekinmemesi, onun ihlaslı olmasına şahittir.

el-Hamed, Tecvîd'e dair yazdığı eserlerde, Tecvîd ilminin doğuşu ve tarihçesini anlatmış, hicrî birinci asırdan on üçüncü asra kadar yazılan kitaplarının listesini vermiştir.

Ayrıca ses üretim süreci, Tecvîd ilminin güncelleştirilmesine davet etmesi, Dâd harfinin telaffuzu üzerine olan değişiklikler ve Hems ve Cehr gibi sıfatların tarifinde eski ve çağdaş Tecvîd âlimlerinin ifadelerinin açık olmadığı gibi hususlar üzerinde sık sık durmuştur. Bunun yanında el-Hamed'in, yazdığı Tecvîd kitaplarında harflerin mahreçleri gösteren fotoğraflara da yer verildiği görülmektedir.

Resmü'l-Mushaf ilmine dair eserlerinde de Arap yazısının aslı ve tarihi, Resm-i Osmânî'nin Hz. Peygamberin dönemindeki Arap yazısından geldiği, Resmü'l-Mushaf ile ilgisi ve Resmü'l-Mushaf'in sadece kitaplardan değil yazma Mushaflarından öğrenilmesi gerektiği gibi konular üzerinde durmuştur.

Kur'ân ilimleri ile ilgili kitaplarında ise en önemli temas ettiği konulardan biri de Kıraatlerin kökeni'dir.

Müellifin yazdığı eserlerde tespit edilen diğer bir husus da onun bazı konuları farklı eserlerinde ya aynen ya da kısmen tekrar etmiş olmasıdır.

Bizim bu çalışmamız, Ğânim Kaddûrî Hamed'in eserleri ve görüşlerine bir giriş mesabesindedir. Burada onun kitaplarının, makalelerinin ve tahkik ettiği eserlerin baskı ve muhtevası hakkında bilgi verilmeye çalışılmış, bunun yanında el-Hamed'in kendi görüşlerinden örnekler ortaya koyulmaya da gayret gösterilmiştir.

Bu çalışmayı yapmaktan maksadımız, Ğânim Kaddûrî el-Hamed'in hayatı ve çalışmalarını tanıtan bir çalışma ortaya koymak idi. Bu nedenle onun görüşlerini arz ederken detaylara girmeden sadece görüşlerinin özü ve delillerini göstermekle yetindim. Bu bakımdan Ğânim Kaddûrî Hamed'in yazdığı her ilme dair eserleri ve görüşlerini detaylıca inceleyen ve tartışan yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

ÂCÜRRÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyn (360/970), *Ahlak Hameleti'l-Kur'an*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1429/2008.

ALİYYÜ'L-KÂRÎ, *el-Minehu'l-Fikriyye* (1014/1606), nşr: Usâme Atâyâ, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1433/2012.

ALTIKULAÇ Tayyar, *Tecvîdu'l-Kur'ân*, Ankara: Türk Tarih kurumu Basımevi, 10. Baskı, 1994.

-----, "Ebü'l-Alâ' el-Hemedânî", *DİA*, X, ss. 286-287, İstanbul: İSAM, 1994.

-----, "İbn Vesîk", *DİA*, XX, s. 445, İstanbul: İSAM, 1999.

-----, "İbnü'l-Cezerî", *DİA*, XX, ss. 551-557, İstanbul: İSAM, 1999.

-----, "Ya'kûb el-Hadnamî", *DİA*, XLIII, s. 2282-284, İstanbul: İSAM, 2013.

BERGSTRÄSSER, Gotthelf (1352/1993) *et-Tetavvuru'n-Nahvî*, trc: Ramadan Abdütevâb, Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2. Baskı, 1414/1994.

BİLİNMEYEN Müellif, *el-Hicâ fî Resmi'l-Mushaf*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, 1433/2012.

BİŞR Kemal (1436/2015), *el-Asvât*, Kahire: Dâr Ğarîb, 1420/2000.

BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmail (256/870), *el-Câmiü's-Sâhih*, VI, nşr: Muhammed b. Zühair, Beyrut: Dâr Tavkü'n-Necât, 1. Baskı, 1422/2001.

CA'BERÎ, İbrahim b. Omer (732/1332), *Cemiletü Arbâbi'l-Merâsîd*, nşr: Mohammed ez-Zevba'î, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, 1431/2010.

ÇEKER Orhan, "ÂCÜRRÎ", *DİA*, I, s. 329, İstanbul: İSAM, 1988.

ÇETİN Abdurrahman, "ed-DÂNÎ", *DİA*, XIII, ss. 459-461, İstanbul: İSAM, 1993.

-----, "HÂKÂNÎ, Mûsâ b. Ubeydullah", *DİA*, XV, ss. 165-166, İstanbul: İSAM, 1997.

- , *Kur'ân Okuma Esasları*, Bursa: Emin Yayınları, 25. Baskı, 2014.
- , *Kur'ân-ı İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2. Baskı, 2012.
- , *Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri*, İstanbul: Ensar, 2015.
- CÜHANÎ, Muhammed b. Yusuf (442-1022), *Kitâbü'l-Badî' fî Ma'rifeti Mâ Rüsime fî Mushafî Osmân*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, 1438/2017.
- DÂNÎ, Osmân b. Said (444/1053), *el-Beyân fî Addi Âyi'l-Kur'ân*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Kuveyt: Merkezu'l-Matûtât ve't-Türâs ve'l-Vesâik, 1. Baskı, 1414/1994.
- , *et-Tahtîd fî'l-İtkân ve't-Tecvîd*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1431/2010.
- , *Avrâk Gayr-i Menşûre min Kitabi'l-Muhkem*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, 1433/2012.
- , *el-Muhkem*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, 1438/2017.
- , *Şerh Kasîdetü Ebî Müzâhim el-Hâkânî*, II, nşr: Gazî el-Umarî, ys, ts.
- , *el-Mukni'*, nşr: Mohammed Kamhâvî, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, ts.
- EBÛ ÜBEYD el-Kâsım b. Sellâm (224/838), *Fedâilül'l-Kur'ân*, nşr: Mervan el-Atıyye ve diğeler, Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 1415/1995.
- ENÎS İbrahim (1397/1977), *el-Asvâtü'l-Lüğaviyye*, Mısır: Mektebetü Nahdat Mısır, ts.
- ENSÂRÎ Zekerıyyâ (925/1525), *ed-Dekâiku'l-Muhkeme fî şerhi'l-Mukaddime*, Yemen- Sana: Mektebetü'l-İrşâd, 1411/1990.
- ERKÂTÎ, Muhammed Ğavs (1238-1822), *Nesrü'l-Mürcân*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Lübnan-Beyrut: Mü'essesetü'd-Duha, 1. Baskı, 1435/2014.
- EYÛB Abdurrahman, *Asvâtü'l-Lüğe*, Kahire: el-Kılânî, 2. Baskı, 1968.

EZHERÎ Hâlid (905/1499), *el-Havâşî el-Ezheriyye*, nşr: Muhammed Berekât, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1422/2002.

FERAHAT, Ahmed, *Mekkî b. Ebî Tâlib ve 'Tefsirü'l-Kur'an*, Ürdün-Amman: Dâr Ammar, 1. Baskı, 1418/1997.

HAMİTTO Abdülhadi, *Mü'cem Müellefetü'l-Hâfiz Ebû Amr ed-Dânî*, Fas: el-Cem'iyetü'l-Mağribiyye, 1. Baskı, 1421/2000.

HATİB İSKÂFÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (420/1029), *Kitabü'l-Mecâlis*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1422/2002.

HATİB, Ammar Muhammed, *Lamahât min Hayatih*, 24.07.2009, <https://googl/FieVgR>.

HAMED, Ğânim Kadûrî, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ Mısır li Dirâseti'l-Macistîr*, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan: Dâr İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî, 1434/2014.

-----, *Müzakkirâtü Esîr*, 1. Baskı, Beyrut-Lübnan, *Dar İhyâ'i't-Türâsi'l-Arabî*, 1434/2014.

-----, *Yevmiyyetü'r-Rihleti ilâ İstanbul*, el yazma.

-----, *Mu'cem Mü'ellefâtî*, 2017/1438, <https://goo.gl/3gzh54>.

-----, *İlmü'l-Kitâbeti'l-Arabiyye*, Ürdün-Amman: Dâr Ammar, 1. Baskı, 1425/2004.

-----, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, Suudi Arabistan-Cidde: Ma'hadu'l-eş-Şâtîbî, 1429/2008, 1. Baskı.

-----, *ed-Dirâsâtu's-Savtiyye İnde Ulemâi't-Tecvîd*, Amman: Dâr Ammâr, 1428/2007, 2. Baskı,

-----, *İlmü't-Tecvîd Dirâsetün Savtiyyetün Müyessere*, Amman: Dâr Ammâr, 1426/2005.

-----, *el-Müyesser fî İlmi't-Tecvîd*, Cidde: Ma'had el-i'ş-Şâtîbî, 1. Baskı, 1430/2009.

-----, *Abhâs fî İlmi't-Tecvîd*, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1422/2002.

-----, *Abhâs Cedîde fî İlmi'l-Asvât ve't-Tecvîd*, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1432/2011.

-----, *Risâletân fî İlmi't-Tecvîd*, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1421/2000.

-----, *Selesü Resâil fî İlmi't-Tecvîd*, 1. Baskı, Amman-Ürdün: Dâr Ammar, 1. Baskı, 1430/2009.

-----, *el-Madhal İlâ İlm-i Asvâti'l-Arabiyye*, Amman: Dâr Ammar, 2. Baskı, 1437/2015.

-----, *el-Müyesser fî İlmi Resmi'l-Mushaf*, Ma'hadu'l-i'ş-Şâtîbî, 1. Baskı, 1437/2016.

-----, *Resmü'l-Mushaf Dirâsetün Lüğaviyye Târihiyye*, Amman: Dâr Ammâr, 2. Baskı, 1430/2009.

-----, *Mesâil fi'r-Resmi ve'n-Nutk*, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, 1433/2012.

-----, *Abhâs fî Resmi'l-Mushaf ve'Zabtih*, Amman: Cem'iyetü'l-Muhafaze Ale'l-Kur'ân el-Kerîm, 1. Baskı, 1438/2017.

-----, *Aslü'l-Kıraâti'l-Kur'âniyye*, Mektebetü İbn Teymiyye, 1413/1993.

-----, *Muhâdarat fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Amman-Ürdün, 2. Baskı, Dâr Ammâr, 1423/2003.

-----, *Abhâs fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1426/2006.

-----, *Zavâhir Lüğaviyye fî'l-Kıraâti'l-Kur'âniyye*, Ürdün-Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1427/2006.

-----, *Abhâs fî'l-Arabiyyeti'l-Fushâ*, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1426/2005.

HÂKÂNÎ, Ebû Müzâhim Mûsâ b. Ubeydillâh (325/937), *Kasidetü'l-Hâkânî*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, *Abhâs fî İlmi't-Tecvîd*, Amman: Dâr Ammâr, 1422/2002.

HASSÂN Temâm (1432/2011), *Menâhicü'l-Bahs fî'l-Lüğe*, Kahire: Mektebetü'l-Ancilo, 1410/1990.

HEMEZÂNÎ, Ebü'l-Alâ' el-Attâr (569/1173), *et-Temhîd fî Ma'rifeti't-Tecvîd*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 2. Baskı, 1431/2010.

İBN CİNNÎ, Ebu'l-Feth Osmân (395/975), *Sırru Sinâ'ati'l-i'râb*, I, nşr: Hasen Hindâvî, Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2. Baskı, 1413/1993.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ' İsmâil b. Ömer (701/1373), *Fedâilül'l-Kur'ân*, nşr: Ebû İshak el-Hiveynî, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1416/1996.

İBN MÂLİK et-Tâî (672/1274), *el-İ'timâd fî Nezâiri'z-Zâi ve'd-Dâd*, nşr. Hâtim ed-Dâmin, Dimaşk: Dâru'l-Beşâir, 1. Baskı, 1424/2003.

İBNÜL'-BENNÂ el-Bağdâdî (471/1079), *Beyâni'l-Uyûb*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1421/2001.

İBN EBÎ DÂVUD, Abdullah b. Süleyman (316/928), *Kitâbü'l-Mesâhif*, nşr: Mühibbü'd-Din Vâiz, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 2. Baskı, 1423/2002.

İBN ĞÂNİM, Ali el-Makdesî (1004/1596), *Buğyetü'l-Mürtâd li Tashîhi'd-Dâd*, nşr: Muhammed Cabbar el-Mu'aibîd, Irak, el-Mevrd dergisi, C: 18, sayı: 2, 1409/1989.

İBNÜ'L-CEZERÎ Ahmed (835/1432), *el-Havâşî el-Mufhime*, ts, ys.

İBNÜ'L-CEZERÎ (833/1429), Muhammed b. Muhammed, *Müncidü'l-Mukri'in*, nşr: Muhammed İmrân, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999.

-----, *et-Temhîd*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1. Baskı, 1421/2001.

-----, *el-Mukaddime*, nşr: Eymen Suveyd, Cidde: Dâr Nuru'l-Mektebât, 1427/2006.

-----, *Ğâyetün'Nihâye*, II, nşr: Bergstrasser, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1427/2006.

-----, *en-Neşr*, I-II, nşr: Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd, Cezayir: Dâru'l-Muhsin, 1437/2016.

-----, *el-Beyan fî Hattı Mushaf Osmân*, nşr. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Dimaşk: Dâru'l-Ğavsânî, 1. Baskı, 1438/2017.

İBN SÎNÂ (427/1037), *Esbâb Hüdûsi'l-Hurûf*, nşr: Muhammed Hassan et-Tayyân ve Yahya Mîr Alem, Dimaşk: Mecma'u'l-Luga el-'Arabiyye bi'Dimaşk, ts.

İBNÜ'L-ENBÂRÎ Ebü'l-Barakât (328/940), *Zinetü'l-Fudalâ fi'l-Fark beyn'd-Dâd ve'Zâ*, nşr. Ramadan Abdütevâb, Beyrut: Dâru'l-Emâne - Mü'essesetü'r-Risâle, 1391/1971.

İBNÜ'N-NEDÎM, Muhammed b. Ebî Ya'kûb(380/990), *el-Fihrist*, nşr: Rıza Teceddüd, ys, ts.

İBN VESÎK, Ebû İshâk İbrâhim b. Muhammed (654/1256), *el-Câmi' Limâ Yühtâcü ileyhi min Resmi'l-Mushaf*, nşr. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1429/2009.

-----, *Kitâbün fi Tecvîdi'l-Kırâ'a ve Mehârici'l-Hurûf*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammar, 1. Baskı, 1430/2009.

İBN ZENCELE, Abdurrahman b. Muhammed, *Hücetü'l-Kırâât*, nşr: Said el-Avğânî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 5. Baskı, 1418/1997.

-----, *Tenzilü'l-Kur'an ve Adedü Âyetihi*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1430/2009.

İŞBÎLÎ, Ebü'l-Hasen Şurayh b. Muhammed (539/1144), *el-Cam' ve't-Tevcih Lima'nfarede bi-Kırâatihî Yakûb el-Hadramî*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1420/2000.

KADÎ Muhammed, *Kemal Bişr Mesire ve'Tarih*, 1. Baskı, Dâr Ğarîb, Mısır, 2006.

KATTÂN Mennâ (1419/1999), *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire: Mektebetü Vehbe, 11. Baskı, 1420/2000.

KESKÎN Hasan, '*Kirmânî Tâcülkurrâ*', *DİA*, XXVI, s. 66, İstanbul: İSAM, 2002.

KURTUBÎ Abdülvehhâb (461/1069), *el-Mûdth fi't-Tecvîd*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Ürdün-Amman, 2. Baskı, 1430/2009.

KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (671/1273), *el-Câmi' li'Ahkâmi'l-Kur'ân*, I, nşr: Abdullah et-Tükî, Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1427/2006,

MAR'AŞÎ, Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekr (1145/1732), *Cühdü'l-Mukıl*, nşr. Salim el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1429-2008.

-----, *Tertibü'l-Ulûm*, nşr: Mohammed b. İsmail, Beyrut: Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, 1408/1988.

MEKKÎ b. Ebî Tâlib (437/1045), *er-Riâye*, nşr: Ahmed Hasen Farahât, Amman: Dâr Ammâr, 1417/1997.

MERSAFÎ Abdülfettâh (1409/1989), *Hidâyetül-Kârî*, Medine: Mektebetü Teybe, 2. Baskı, ts.

MEVSİLÎ Ebu'l-Meâlî (621/1224), *ed-Dürrü'l-Mersûf fi Vesfi Mahârici'l-Hurûf*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1430/2009.

MU'AİBÎD Muhammed b. Abdulcabbar, *Kütübü'd-Dâd ve'z-Zâ ind-Dârsîn el-'arab*, Kahire: Mecelletü Ma'hadi'l-Mahtutâti'l-Kahire, sayı: 2, 1986.

NÜ'AİMÎ Hüsam, *Asvâtü'l-Arabiyye*, Bağdat: Bağdat üniversitesi, 1409/1989.

ÖMER Ahmed Muhtar, *Dirâsetü's-Savtu'l-Lüğavî*, Kahire: Âlemü'l-Kütüb, ts.

ÖZ Mustafa, "İSKÂFÎ, Hatîb" *DİA*, XXII, ss. 552-553, 2000.

SALMAN Adnan Muhammed(1932/2017), *Âhiri'l-Metâf Sîre ve Zikreyât*, Amman: Dâru'l-Me'mûn, 1432/2012, 1. Baskı.

SAİDÎ, Ebû'l-Hasen Ali b. Ca'fer (410/1019), *İhtilafü'l-Kurrâ fi'l-Lâmi ve'n-Nûn*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman-Ürdün, Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1421/2001.

SARI Mehmet Ali, "İBNÜ'L-KÂSİH", *DİA*, XXI, ss. 102-103, İstanbul: İSAM, 2000.

SEHÂVÎ, Alemü'd-Dîn Ebü'l-Hasen (643/1245), *el-Vesîle İlâ Keşfi'l-Akîle*, nşr: Mevlây el-İdrîsî, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2. Baskı, 1424/2003.

SEHÂVÎ Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahman (902/1497), *ed'Dev'ü'l-Lâmi*, V, Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1412/1991.

SEMÂNÛDÎ, Mensûr b. İsa b. Gazî, *Tühfetü't-Tâlibîn fi Tecvid kelam Rabbi'l-'âlemîn*, nşr. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1429/2008.

SE'RÂN Mahmûd, *İlmü'l-Lüğe Mükeddimetün li'l-Kâr'i'l-Arabî*, Beyrut: Dâru'n-Nahdah el-Arabiyye. ts.

SÎBEVEYH, Amr b. Osman (180/796), *el-Kitâb*, III/III, nşr, Abdüsselam Hârûn, Kahire: al-Hâncî kitapevi, 1988/1408.

SUYÛTÎ, Celâleddin Abdurrahman (911/1505), *el-İtkân*, II, nşr: Merkezu'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Mekke: Kral Fahd Kompleksi, 1426.

-----, *Buğyetü'l-Vuât*, I, nşr: Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, 1399/1979.

ŞÂTIBÎ, Ebu'l-Kâsım b. Fîrruh (590/1194), *Hirzü'l-Amânî*, nşr. Muhammed Temim, Dimaşk: Dâru'l-Gavsânî, 1431/2010.

TABERÎ, Ebû Ma'ser Abdülkerîm b. Abdulsamet (478/1085), *Kitabü'l-Hicec*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1431/2010.

TUĞRAL Rahim, *Ana Hatlariyla Kur'an Tecvid'i*, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfi yayınları, İzmir 2009.

TURGUT Ali, "EBÛ MA'SER et-TABERÎ", *DİA*, X, ss. 185-186, İstanbul: İSAM, 1994.

TAŞKÖPRÎZADE, Ahmed b. Mustafa (968/1560), *Şerhu'l-Cezeriyye*, nşr: Muhammed Sîdî el-Amîn, Medine: Mecme' el-Melik Fahd li'Tibâ'eti'l-Mushaf, 1421/2002.

YILDIZ Kemal, "İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî", *DİA*, XX, ss. 529-530, İstanbul: İSAM, 1999.

ZEHEBÎ, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed (748/ 1347), *A'lâmü'n-Nübelâ'*, XXIII, nşr: Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996.

ZERKEŞÎ, Muhammed b. Abdillâh (794/ 1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'an*, nşr: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire: Dâru't-Turâs, ts.

ZECCÂCÎ, Abdurrahman b. İshâk (337/ 948), *Kitabü'l-Hat*, nşr: Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman: Dâr Ammâr, 1. Baskı, 1421/2000.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı-Soyadı	Qusai Talal Abudllah		Ba Wazir
Doğum Yeri ve Yılı	Sana-Yemen		1991
Bildiği Yabancı Diller	Türkçe		İngilizce
Eğitim Durumu	Başlama -Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	2007	2008	Bilim ve Teknik Lisesi
Lisans	2010	2014	Sana Üniversitesi
Yüksek Lisans	2015	2018	Uludağ Üniversitesi
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama -Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1. Sana Derneği	2012	2014	
2.Salih Cami	2010	2011	
3.İslam Sancağı Derneği	2007	2010	
Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayınlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	q-bawazeer2010@hotmail.com		
	Tarih	12/11/2018	
	İmza		
	Adı-Soyadı	Qusai Talal Abdullah Ba Wazir	

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Qusai Talal Abdullah Ba Wazir
Tez Adı	ĞANİM KADDÛRÎ EL-HAMED VE KUR'ÂN İLİMLERİNE DAİR ÇALIŞMALARI
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Abdurrahman ÇETİN
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 12/11/2018

İmza:

